

RIJKSUNIVERSITEIT GENT
FACULTEIT LETTEREN EN WIJSBEGEERTE
Academiejaar 1989-1990

EEN ONDERZOEK NAAR HET KRIMINEEL GEDRAG IN DE
PLATTELANDSGEMEENTEN LOENHOUT EN BRECHT IN DE
17de en 18de EEUW.

Proefschrift tot het
behalen van de graad
van Licentiaat in de
Geschiedenis (Nieuwe
Tijden)

Promotor: Prof. Dr. Chr. VANDENBROEKE

VAN LAER GRIET

INHOUDSTAFEL

p. II	BIBLIOGRAFIE
p. 1	INLEIDING
p. 7	INLEIDEND HOOFDSTUK
p. 12	HOOFDSTUK I: ANALYSE VAN DE GERECHTELIJKE PROCEDURE
p. 12	I.A. Verhouding processen - kriminele processen
p. 16	I.B. Duur van het proces
p. 24	I.C. Omvang van het proces
p. 32	I.D. Bewijsvoering en verdediging
p. 40	I.E. De verdediging
p. 43	I.F. Besluit
p. 46	HOOFDSTUK II: ALGEMENE BESPREKING VAN DE DELIKTEN
p. 46	II.A. Kriminaliteitsindex
p. 50	II.B. Verhouding bestrafte - gekende delikten
p. 53	II.C. Overzicht van de gekende misdrijven
p. 59	II.D. Evolutie van de gekende misdrijven

p. 68	HOOFDSTUK III: BESPREKING VAN DE DELIKTEN
p. 69	III.A. De vermogensdelikten
p. 69	III.A.1. Overzicht
p. 88	III.A.2. Profiel van de beschuldigde
p. 92	III.A.3. Profiel van de slachtoffers
p. 97	III.B. De geweldsdelikten
p. 97	III.B.1. Overzicht
p. 116	III.B.2. Profiel van beschuldigde en slachtoffer
p. 123	III.C. Delikten tegen de openbare orde
p. 129	III.D. De politionele delikten
p. 136	III.E. De seksuele en morele delikten
p. 142	III.F. Besluit
p. 148	HOOFDSTUK IV: DE BESTRAFFING
p. 164	SLOTWOORD
p. 169	KAART
p. 171	BIJLAGEN

Hierbij wil ik al diegenen bedanken die mij hebben geholpen bij de realisatie van deze eindverhandeling. Ik denk hierbij vooral aan mijn promotor Prof. Dr. Chr. Vandenbroeke, die mij de voorbije twee jaar heeft begeleid. Verder bedank ik ook Mathias voor het uittikken van de tekst en alle familieleden (vooral Sus en Hilde) en vrienden voor de steun.

BIBLIOGRAFIE

I. Archiefbronnen
-----A) Rijksarchief Antwerpen. Oud Gemeentearchief Brecht

1) processtukken: nummers

985/15	986/16	988/16	988/18	989/17	990/25
991/1	991/3	991/4	992/1	992/2	992/3
992/13	993/14	1001/17	1001/21	1002/4	1002/14
1002/16	1002/17	1003/11	1003/12	1003/17	1007/3
1007/4	1007/7	1008/2	1010/7	1010/8	1013/8
1014/17	1015/6	1015/8	1015/17	1016/12	1023/6
1025/14	1025/20	1026/6	1026/7	1026/8	1028/4
1030/3	1035/21	1035/26	1036/5	1044/7	1055/12
1055/26	1056/7	1060/40	1061/4	1064/3	1065/5
1065/21	1065/28	1065/32	1066/9	1066/19	1066/37
1067/14	1067/18	1067/24	1068/6	1069/20	1071/17
1071/31	1071/32	1074/11	1074/15	1075/9	1078/5
1078/5B	1078/21	1086/6	1088/2	1088/18	1089/17
1093/8	1094/15	1096/8	1096/17	1097/1	1097/2
1098/1	1100/2	1100/6	1100/24	1101/1	1102/7
1103/1	1103/4	1103/8	1104/7	1105/1	1107/2
1109/7	1110/8	1110/13	1112/3	1112/6	1112/6B
1120/2	1123/1	1133/1	1133/5	1136/1	1136/7
1142/8	1152/1	1152/3	1153/1	1155/2	1159/1
1163/2	1164/3				

2) plakkaten en ordonnanties

nummer 25 B:

- a) 1636-1794
- b) 1736-1761
- c) 1762-1775
- d) 1776-1785
- e) 1786-1788
- f) 1789-1794

B) Rijksarchief Antwerpen. Oud Gemeentearchief Loeenhout.

1) processtukken

-----

a) Criminele processen: nrs. 3763 t/m 3818

b) Rechtspraak in geschillen: nummers:

1429	1484	1503	1507	1521	1630
1657	1690	1709	1711	1729	1754
1901	1914	1955	1976	1977	1979
1999	2030	2042	2044	2045	2047
2052	2063	2069	2081	2088	2089
2090	2091	2092	2093	2099	2100
2115	2119	2127	2143	2144	2145
2146	2151	2154	2157	2172	2173
2176	2179	2180	2183	2200	2205
2214	2216	2229	2230	2231	2360
2375	2406	2419	2452	2470	2489
2523	2546	2603	2622	2654	2669
2670	2743	2759	2811	2863	2941

2977	2980	3027	3051	3078	3079
3108	3188	3195	3207	3234	3237
3307	3320	3322	3344	3352	3355
3413	3416	3420	3440	3443	3461
3462	3467	3472	3490	3500	3508
3509	3510	3511	3515	3517	3532
3533	3539	3541	3543	3544	3548
3549	3552	3555	3582	3590	3592
3597	3598	3621	3624	3625	3632
3634	3635	3638	3677	3693	3694
3699	3721	3722	3723	3726	3729
3731	3738	3745	3748.		

2) Ordonnanties

I.c. 11: registers van verscheidene zaken, 1641-1651

I.c. 12: ordonnanties, 1600-1794

II) Uitgegeven bronnen

DE LONGE (G.), Coutumes du Pays et Duché de Brabant: quartier d'Anvers, tome septième: Coutumes d'Herentals, de Casterlé, de Moll, Balen et Desschel, de Gheel, de Hoogstraten, de Beveren et de Retie et féodales du Pays de Malines, Bruxelles, 1878, pp. 593.

DE LONGE (G.), Coutumes du Pays et Duché de Brabant: quartier d'Anvers, tome sixième: Coutumes de Santhoven, de Turnhout et de Rumst, Bruxelles, 1877, pp. 675.

RECUEIL DES ORDONNANCES des Pays-Bas. Règne d'Albert et Isabelle, 1597-1621. Par V. Brants, 2 delen, Brussel, 1909-1912.

RECUEIL DES ORDONNANCES des Pays-Bas, troisième série, 1700-1794. Par M. Gachard, M.J. le Court, P. Verhaegen,...., 15 delen, Brussel, 1860-1942.

VERLINDEN (C.), Documenten voor de geschiedenis van priizen en lonen in Vlaanderen en Brabant, Brugge, 1959-1973, 4 dln.

III) Literatuur

ABBIAATECI (A.) - BILLACOIS (F.) - BONGERT (Y.) - CASTAN (N.) - CASTAN (Y.) - PETROVITCH (P.), Crimes et criminalité en France 17e-18e siècles, Cahiers des annales, 33, Paris, 1971, 268 pp.

BAELDE (M.), Het historisch onderzoek betreffende de Belgische "moderne" instellingen: lacunes en prioriteiten, in DE SCHEPPER (H.) (ed.), Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België, Brussel, 1977, pp. 137-147.

BEATTIE (J.M.), The Pattern of Crime in England, 1660-1800, Past and Present, 62 (1974), pp. 47-96.

BEATTIE (J.M.), Crime and the Courts in Surrey, 1736-1753, in COCKBURN (J.S.) (ed.), Crime in England, 1550-1800, New Jersey, 1977, pp. 155-186.

BETERAMS (G.), Inventaris van de gemeentearchieven van Brecht, Brussel, 1968 (deel 1), 1986 (deel 2).

BILLACOIS (F.), Pour une enquête sur la criminalité dans la France d'Ancien Régime, Annales Economies Sociétés Civilisations, 22 (1967), nr. 2, pp. 340-349.

BONGERT (Y.), Délinquance juvénile et responsabilité pénale du mineur au XVIIIe siècle, in ABBIATECI,.. (ed.), Crimes et criminalité en France, 17e-18e siècles, Cahiers des annales, 33, Paris, 1971, pp. 49-91.

BOUTELET (B.), Etude par sondage de la criminalité dans le baillage du Pont-de-l'Arche (XVIIe-XVIIIe siècles), Annales de Normandie, 12 (1962), pp. 235-263.

BRAUDEL (F.), L'identité de la France. Espace et Histoire, tome I, Paris, 1986, 368 pp.

BRUNEEL (C.), La population du duché de Brabant en 1755, Bijdragen voor de Geschiedenis, 58 (1975), pp. 220-283.

CAMERON (I.A.), Crime and repression in the Auvergne and the Guyenne, 1720-1790, Cambridge, 1981.

CASTAN (N.), La justice expéditive, Annales Economies Sociétés Civilisations, 31 (1976), nr. 2, pp. 331-361.

CASTAN (N.), La criminalité familiale dans le ressort du Parlement de Toulouse (1690-1730), in ABBIATECI, .. (ed.), Crimes et criminalité en France, 17e-18e siècles, Cahiers des annales, 33, Paris, 1971, pp. 91-107.

CASTAN (N.), Justice et répression en Languedoc à l'époque des lumières, Paris, 1980, 313 pp.

CASTAN (N.) - CASTAN (Y.), Beroep op behoefte aan en gevoel voor recht tegenover de officiële rechtspleging gedurende de 18de eeuw, Tijdschrift voor criminologie, 20 (1978), pp. 121-132.

CASTAN (Y.), Mentalités rurale et urbaine à la fin de l'Ancien Régime dans le ressort du Parlement de Toulouse d'après les sacs à procès criminels (1730-1790), in ABBIATECI, .. (ed.), Crimes et criminalité en France, 17e-18e siècles, Cahiers des annales, 33, Paris, 1971, pp. 109-176.

CHAMPIN (M.M.), La criminalité dans le baillage d'Alençon de 1715 à 1745, Annales de Normandie, 22 (1972), pp. 47-84.

CLOET (M.), Het gelovige volk in de 18de eeuw, Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden, deel IX, Haarlem, 1980, pp. 396-412.

COCKBURN (J.S.), Crime in England (1550-1800), New Jersey, 1977, 364 pp.

COPPENS (H.), De regionale organisatie van het Antwerpse platteland tijdens de 17de eeuw. Organisatie en verdeling van de Kempen op politiek en religieus gebied tijdens het Ancien Régime, s.l., 1981 (Kultuurhistorische verkenningen in de Kempen, VII), pp. 57-72.

COSEMANS (A.), Alcoholisme en drankbestrijding in vroegere eeuwen, Handelingen van de Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, deel X, Oudenaarde, 1956, pp. 81-127.

COSEMANS (A.), De bevolking van Brabant in de XVIIde en XVIIIde eeuw, Brussel, 1939, 261 pp.

CRAEYBECKX (J.), De prijzen van granen en van brood te Antwerpen van 1608 tot 1817, in VERLINDEN (C.) (o.l.v.), Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant, 125ste aflevering (deel I), Brugge, 1959, pp. 504-522.

d'ARRAS d'HAUDRECY (L.) - DORBAN (M.) - DUPONT-BOUCHAT (M.S.), La criminalité en Wallonie sous l'Ancien Régime. Trois essais, Louvain, 1976, 175 pp.

DE BROUWER (J.), De kerk en het ontspanningsleven omstreeks 1700, Spiegel Historiae, 11 (1976), pp. 209-215.

DELVAUX (H.), Inventaris van het Oud Archief van de gemeente Loenhout, Algemeen Rijksarchief, Brussel, deel 1, 1974, deel 2, 1975.

DEPREEUW (W.), Landloperij, bedelarij en thuisloosheid. Een socio-historische analyse van repressie, bijstand en instellingen, Interuniversitaire reeks criminologie en strafwetenschappen, deel 16, Leuven, 1988.

DE SMEDT (H.), Ruim een kwart eeuw historische navorsing op het vlak van de demografie van het Hertogdom Brabant. Een bibliografisch overzicht (1945-1972), Bijdragen tot de Geschiedenis, 55 (1972), pp. 264-278.

DE ZUTTERE (P.), Loenhout en Wuustwezel. Analfabetisme op het einde van de 18de eeuw, Oudheid en Kunst, 38 (1955), pp. 164-172.

DIEDERIKS (H.) - FABER (S.J.), Misdaad en straf: verleden tijd ?, Tijdschrift voor criminologie, 20 (1978), pp. 105-113.

DUPONT-BOUCHAT (M.S.), Criminalité et mentalités à Nivelles au XVIIIe siècle, in d'ARRAS d'HAUDRECY,.. (ed.), La Criminalité en Wallonie sous l'Ancien Régime, Louvain, 1976, pp. 49-173.

ELTON (G.R.), Introduction: Crime and the Historian, in COCKBURN (J.S.) (ed.), The History of Crime in England (1550-1800), New Jersey, 1977, pp. 2-6.

EMSLEY (C.), Crime and society in England, 1750-1900, London and New York, 1987, 257 pp.

ERNALSTEEN (J.), De mislukte oogsten te Loenhout, Oudheid en kunst, 20 (1929), pp. 11-16.

FARGE (A.), Geweld in Parijs in de tweede helft van de 18de eeuw. Onderzoek op grond van de gedeponeerde klachten bij de criminele rechtbank voor kleine zaken van het Châtelet, Tijdschrift voor Criminologie, 20 (1978), pp. 139-146.

GARNOT (B.), Une illusion historiographique: justice et criminalité au XVIIIe siècle, Revue Historique, nr. 570, 1989, pp. 361-381.

GARNOT (B.), La délinquance en Anjou au XVIIIe siècle, Revue Historique, nr. 554, 1985, pp. 305-317.

GATRELL (V.A.C.) - LENMAN (B.) - PARKER (G.), Crime and the Law. The Social History of Crime in Western Europe since 1500, London, 1980, 381 pp.

GEGOT (J.C.), Etude par sondage de la criminalité dans le baillage de Falaise (XVIIe - XVIIIe siècles), Annales de Normandie, 16 (1966), pp. 103-164.

GEREMEK (B.), Criminalité, vagabondage, paupérisme: la marginalité à l'aube des temps modernes, Revue d'histoire moderne et contemporaine, 21 (1974), pp. 337-375.

GOETSCHALCKX (P.J.), Geschiedenis der parochiën van Brecht en St.-Lenaerts, Bijdragen tot de Geschiedenis, 8 (1909), pp. 116-170.

GOETSCHALCKX (P.J.), Geschiedenis der parochie van Lcenhout, Bijdragen tot de Geschiedenis, 8 (1909), pp. 431-470.

GORIS (J.M.), Enkele aspecten van de rechtspraak te Herentals tijdens het Ancien Régime, Taxandria, 48 (1976), pp. 83-91.

GOUBERT (P.), La vie quotidienne des paysans Français au XVIIe siècle, Paris, 1982, 319 pp.

GRAUWELS (J.), Een beschrijving van de Kempen en van Haspengouw (1809), Limburg, 1900, 12 pp.

GUILLEMINOT (S.), La justice d'ancien régime au XVIIe siècle. 11000 cas dans le Présidial de Caen, Histoire économie et société, 7 (1988), pp. 187-209.

HASQUIN (H.), Gemeenten van België. Geschiedkundig en administratief-geografisch woordenboek, Gemeentekrediet van België, 1980.

HAY (D.) - LINEBAUGH (P.) - RULE (J.G.) - THOMPSON (E.P.) - WINSLOW (C.) (eds.), Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-century England, London, 1975.

HEYLEN (A.), Historische verhandeling over de Kempen, Turnhout, 1837, 236 pp.

HUFTON (O.), Attitudes towards authority in eighteenth century Languedoc, *Social History*, 3 (1978), pp. 291-294.

HUFTON (O.), Le paysan et la loi en France au XVIIIe siècle, *Annales Economies Sociétés Civilisations*, 38 (1983), pp. 679-701.

HUYS (E.), De kriminaliteit in de tweede helft van de XVIIIe eeuw op grond van de "crimboeken", licentiaatsverhandeling, VUB, 1975-1976.

INGRAM (M.J.), Communities and Courts: law and disorder in Early Seventeenth Century Wiltshire, in COCKBURN (J.S.), Crime in England, 1550-1800, New Jersey, 1977, pp. 110-129.

JANSEN (J.E.), Bibliographie der Antwerpse Kempen, arrondissement Turnhout, kantons Brecht, Heist-op-den-Berg, Zandhoven, Turnhout, 1939, deel II, 242 pp.

JANSEN (J.E.), Turnhout en de Kempen in het raam van de vaderlandse en kerkelijke geschiedenis, Turnhout, 1946, 400 pp.

JANSEN (J.E.), De bevolking van de Kempische dorpen op het einde der 18de eeuw, *Taxandria*, pp. 47-55.

JOHANSEN (J.C.V.) - STEVNSBORG (H.), Hasard ou myopie. Réflexions autour de deux théories de l'histoire du droit. Annales Economies Sociétés Civilisations, 41 (1986), pp. 601-625.

KLEP (P.M.M.), Bevolking en arbeid in transformatie. Een onderzoek naar de ontwikkelingen in Brabant, 1700-1900. Nijmegen, 1981, 575 pp.

KLEP (P.M.M.), Groeidynamiek en stagnatie in een agrarisch grensgebied. De economische ontwikkeling in de Noordantwerpse Kempen en de Baronnie van Breda, 1750-1850. Tilburg, 1973, XXXIX + 212 pp.

LANGBEIN (J.H.), Albion's Fatal flaws, Past and Present, 98 (1983), pp. 96-120.

LECHARNY (H.), L'injure à Paris au XVIIIe siècle. Un aspect de la violence au quotidien, Revue d'histoire moderne et contemporaine, 36 (1989), pp. 559-586.

LENMAN (B.), PARKER (G.), The State, the Community and the Criminal Law in Early Modern Europe, in GATRELL (V.A.C.),... (ed.), Crime and the Law: The Social History of Crime in Western Europe since 1500, London, 1980, pp. 11-48.

LIS (C.) - SOLY (H.) - VAN DAMME (D.), Op vrije voeten? Sociale politiek in West-Europa (1450-1914). Leuven, 1985, 240 pp.

LIS (C.) - SOLY (H.), Armoede en kapitalisme in pre-industrieel Europa. Antwerpen, 1980, 293 pp.

MARECHAL (G.), Armenzorg te Brecht, 1495-1620, Taxandria, Nieuwe reeks, 63 (1986), pp. 29-72.

MARGOT (A.), La criminalité dans le baillage de Mamers, 1695-1750, Annales de Normandie, 22 (1972), pp. 185-224.

MER (L.B.), La procédure criminelle au XVIIIe siècle: l'enseignement des archives bretonnes, Revue Historique, nr. 555, 1985, pp. 9-43.

MICHIELSEN (J.), Brecht: aanstelling van de laatste schout van Brecht, Oudheid en Kunst, 4 (1908), pp. 5-9.

MICHIELSEN (J.), Brecht: kleine kroniek, getrokken uit het handboek der St.-Jorisgilde te Brecht, 4 (1908), pp. 37-39.

MUCHEMBLED (R.), La fête au coeur. Jeux, fêtes et sociabilité au pays des beffrois, XIVE-XXe siècles, Revue du Nord, 69 (1987), pp. 471-707.

MUCHEMBLED (R.), La violence au village. Sociabilité et comportements populaires en Artois du XVe au XVII siècle, Turnhout, 1989, 419 pp.

OTTE (E.), Criminaliteit in de kasselrij Oudburg, 1700-1789, licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1985-1986.

PARESYS (I.), L'ordre en jeu: les autorités face aux passions ludiques des Lillois (1400-1668), Revue du Nord, 69 (1987), pp. 535-553.

PARKER (G.), Spain and the Netherlands, 1559-1659. Ten studies, Glasgow, 1979, 288 pp.

PARKER (G.), Crime and the early modern Historian. A review article, Tijdschrift voor geschiedenis, 94 (1981), pp. 595-602.

PODESTA (G.), Essai sur la Campine Anversoise, Anvers, 1853, 103 pp.

POULLET (E.), Histoire du droit pénal dans le duché de Brabant, Bruxelles, 1870, 548 pp.

PRIMS (F.), Het parochiewezen in de Antwerpse Kempen, Antwerpen (Campinia Sacra VIII), 1948, 260 pp.

ROELANTS (I.), Santhoven met omgeving, van gister, nu en morgen, Brecht, 1934, 140 pp.

ROETS (A.M.), "Rudessen, dieften ende andere crimen", Misdadigheid te Gent in de 17de en 18de eeuw: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse, doctoraatsverhandeling, Gent, 1986-1987, 3 delen.

SCHOLLIERS (E.) - VANDENBROEKE (C.), Structuur en conjunctuur in de Zuidelijke Nederlanden, 1480-1800, Nieuwe Algemene Geschiedenis der Nederlanden, deel 5, Haarlem, 1980, pp. 252-310.

SHARPE (J.A.), Crime in Early Modern England, 1550-1750, London, 1984, 289 pp.

SHARPE (J.A.), Enforcing the Law in the Seventeenth-Century English Village, in GATRELL (V.A.C.),... (ed.), Crime and the Law: The Social History of Crime in Western Europe since 1500, London, 1980, pp. 97-120.

SHARPE (J.A.), The history of crime in late medieval and early modern England: a review of the field, Social History, 7 (1982), nbr. 2, pp. 187-203.

SHARPE (J.A.), Crime and Delinquency in an Essex Parish, 1600-1640, in COCKBURN (J.S.) (ed.), Crime in England, 1550-1800, New Jersey, pp. 90-110.

SHARPE (J.A.), Was er een "criminal class" in het vroegmoderne Europa ? Enig Engels materiaal, Tijdschrift voor criminologie, 20 (1978), pp. 211-222.

SHARPE (J.A.) - STONE (L.), Debate: The History of Violence in England: some observations, Past and Present, 108 (1985), pp. 206-224.

SOLY (H.), Kroeglopen in Brabant en Vlaanderen, Spiegel Historiae, 18 (1983), pp. 569-578.

SPIERENBURG (P.), Criminele geschiedenis - een literatuuroverzicht, Tijdschrift voor sociale geschiedenis, 7 (1981), pp. 251-264.

STONE (L.), Interpersonal Violence in English Society (1300-1980), Past and Present, 101 (1983), pp. 22-33.

VAN AKEN (A.I.), De geschiedenis van Loenhout, Antwerpen, 1938, 56 pp.

VAN BUYTEN (L.), De "ellendelingen" in moderne bronnen der Zuidelijke Nederlanden, Tijdschrift voor Geschiedenis, 88 (1975), pp. 539-550.

VANDENBROEKE (C.), Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk, Leuven, 1984, 301 pp.

VAN DER AUWERA (M.), Armoede en sociale politiek te Mechelen in de 16de en 18de eeuw, Bijdragen tot de geschiedenis, 59 (1976), pp. 227-248.

VAN DE VRUGT (M.), De criminele ordonnantien van 1570. Enkele beschouwingen over de eerste strafrechtcodificatie in de Nederlanden, Zutphen, 1978, 209 pp.

VAN DEN EERENBEEFT (H.F.J.M.), In het spanningsveld der armoede. Agressief pauperisme en reactie in Staats-Brabant, Tilburg, 1968, 207 pp.

VANDEWALLE (P.), Oude maten, gewichten en muntstelsel in Vlaanderen, Brabant en Limburg, Publicatie van het Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, nr. 82, Gent, 1984, 64 pp.

VAN DIEVOET (G.), De rechtshistorische benadering van de schepenbanken in de Zuidelijke Nederlanden in de Nieuwe Tijden, DE SCHEPPER (H.) (ed.), Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België, Brussel, 1977, pp. 137-146.

VANHAUTE (E.), De dynamiek en de ontmanteling van de rurale inkomens- en overlevingsstructuur. De Antwerpse Kempen tussen 1750 en 1910, doctoraatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1988-1989, 3 delen.

VANHEMELRIJCK (F.), De criminaliteit in de Ammanie van Brussel van de Late Middeleeuwen tot het Einde van het Ancien Régime (1404-1789), doctoraatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1967-1968, 2 delen.

VANHEMELRIJCK (F.), Pauperisme en misdadigheid in Brabant in de 18de eeuw, Tijdschrift voor geschiedenis, 88 (1975), pp. 598-612.

VANHEMELRIJCK (F.), Ellendelingen voor galg en rad. 1400-1800, Antwerpen, 1984, 206 pp.

VAN LAER (H.), Een microstudie van een Noorderkempische plattelandsgemeente: Loenhout in de 18de eeuw. Een gemeenschap in transformatie ?, licentiaatsverhandeling, Rijksuniversiteit Gent, 1986-1987.

VAN ROMPAEY (J.), De gerechtsregisters als bronnen voor de geschiedenis van het recht en de instellingen, in DE SCHEPPER (H.) (ed.), Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België, Brussel, 1977, pp. 253-262.

VAN UYTVEN (R.), Peilingen naar de beroepsstructuur op het Brabantse platteland omstreeks 1755, Bijdragen tot de geschiedenis, 55 (1972), pp. 172-204.

VERHOEVEN (P.J.), Het beleg van Bergen-op-Zoom, Oudheid en kunst, 19 (1922), pp. 73-78.

VERHULST (A.), Geschiedenis van de Nederlanden, Malle, 1983.

VINCK (I.), De criminaliteit te Turnhout, 1700-1789, Taxandria, 50 (1978), pp. 39-41.

WEISSER (M.), Crime and Punishment in Early Modern Europe, Brighton, 1979, 193 pp.

WEISSER (M.), Crime and Punishment in Early Modern Spain, in GATRELL (V.A.C.),... (ed.), Crime and the Law: The Social History of Crime in Western Europe since 1500, London, 1980, pp. 76-99.

INLEIDING

De studie van de kriminaliteit in het verleden is een complexe materie, die met omzichtigheid benaderd moet worden. Alleen al de definiëring ervan vormt een probleem: misdrijf is een term die de meest uiteenlopende zaken omvat. Dit gaat zowel op voor de hedendaagse maatschappij als voor vroegere periodes. Daarom is het vaak zeer moeilijk om als vorser juridisch materiaal na te pluizen: zo werd er bijvoorbeeld weinig onderscheid gemaakt tussen zonde en misdrijf (1). Bovendien is de onderzoeker, zoals bij elk historisch onderzoek, beperkt door zijn bronnenmateriaal. Bijgevolg kan deze zich slechts een fragmentarisch beeld vormen van alle misdrijven die in werkelijkheid plaatsvonden.

Daarenboven heeft de vorser nog af te rekenen met de gebreken die inherent zijn aan dit onderwerp en die ook elke kriminoloog heel wat hoofdbreken bezorgt, meer bepaald de lage graad van aangifte. In het vakjargon wordt dit het "dark number" of "chiffre noir" genoemd. O. Hufton stelt dat in een maatschappij waar de gerapporteerde misdrijven vooral afhankelijk zijn van de aangifte door de gemeenschap of het individu wegens de gebrekkige werking van het politieapparaat, het "chiffre noir" zeker in rekening moet worden gebracht. Zelfs voor de huidige maatschappij wordt dit cijfer geschat op 85% van de totale delikten. Voor de nieuwe tijden kan dit niet bij benadering worden gezegd, daar teveel factoren het aantal geregistreerde zaken

---

(1) SHARPE, *'The History of Crime in Late Medieval and Early Modern England'*, p. 189.

kunnen beïnvloeden: de nabijheid van een bevoegde rechtbank, tijd en geld die het slachtoffer van een delikt kan vrijmaken, de mogelijkheid om de zaak in een korte termijn af te handelen, .. (2).

N. en Y. Castan menen dat deze lage rapporteringsgraad te wijten is aan het feit dat de officiële justitie slechts in laatste instantie werd aangesproken omdat de inwoners in een kleine gemeenschap deze conflicten eerder buiten de rechtbank afhandelden via een bemiddelaar (bijvoorbeeld de pastoor, de notaris, de heer, notabelen, ...) (3).

Ook in onze studie zijn er sporen terug te vinden van dergelijke regelingen waar de rechtbank niet aan te pas kwam. Daaruit blijkt zelfs dat de gerechtsdienaars eerst op informele basis trachtten te bemiddelen, vooral voor lichtere vergrijpen. Slechts wanneer deze onderhandelingen op niets uitdraaiden, werd een proces aangespannen.

Tijdens het Ancien Régime waren tal van gerechtelijke instanties actief, zodat we kunnen aannemen dat een aantal zaken meteen doorverwezen werden naar een meer gespecialiseerde of hogere rechtbank. Deze veronderstelling gaat in de eerste plaats op voor het door ons onderzochte echelon, namelijk dat van de schepenbanken.

Aandacht voor misdaad in het verleden is niet nieuw; de invalshoek is echter herhaaldelijk veranderd.

In een eerste traditie bekomentarieerden de onderzoekers vooral individuele misdadigers en afzonderlijke rechtzaken, waarbij vooral de niet zo alledaagse misdaad aan bod kwam. Dergelijke beschrijvingen zijn vaak terug te vinden in de lokale geschiedschrijving.

---

(2) HUFTON, 'Le paysan et la loi en France au XVIIIe siècle', p. 679.

(3) CASTAN - CASTAN, 'Beroep op behoefte aan en gevoel voor recht', p. 122.

Anderen vertrekken dan weer vanuit het rechtshistorisch onderzoek. Daarbij worden vooral de juridische aspecten benadrukt.

In een meer recente stroming, die vooral in Engeland en Frankrijk furore maakte, werd meer de geschiedenis van kriminaliteit en repressie belicht, waarbij de aandacht uitging naar de identiteit van de delinkwenten en vertegenwoordigers van het repressieapparaat en naar hun sociale achtergrond (4). Ook in Gent werd volgens deze traditie enig onderzoek verricht: tal van licentiaatsverhandelingen zijn tot stand gekomen onder toezicht van prof. Brulez en onder begeleiding van prof. Soly.

Wij hebben nu geopteerd om het laagste niveau van het gerechtelijk apparaat te onderzoeken, namelijk de lokale schepensbanken. Deze aanpak impliceert dat er maar weinig opzienbarende gevallen uit onze bronnen te voorschijn komen. G.R. Elton beschrijft ze als volgt; "...to refer to the first category of criminal offences - the real crimes as it were - which comprised treason and felonies, punishable by death" (5). Dus vooral de kleinere misdrijven die veelvuldiger voorkwamen en die daarom met meer recht "echte misdrijven" kunnen worden genoemd (6), maken deel uit van onze studie.

Bovendien leek het ons boeiend om een kleine gemeenschap te bestuderen, die een min of meer geïsoleerd bestaan kende: Hoe gingen de dorpsbewoners met elkaar om? Hoe was de verhouding met de 'notabelen', die zelf deel uitmaakten van de gemeenschap?... Kortom, was het zoals John Demos een 17de eeuwse Engels dorp beschrijft; "an atmosphere of contention, of chronic and sometimes bitter enmity" (7)?

---

(4) SPIERENBURG, 'Criminele geschiedenis - een literatuuroverzicht', pp. 251-254.

(5) ELTON, 'Introduction: Crime and the Historian', p. 4.

(6) SHARPE, 'The History of Crime', p. 191.

(7) STONE, 'Interpersonal Violence', p. 18.

Voor ons onderzoek hebben we de processtukken doorgenomen voor zowel Loenhout als Brecht in de 17de en 18de eeuw. Ons laatste stuk dateert van 1791; desalniettemin hebben we onze periode gemakshalve verdeeld in twee eeuwen, hoewel het gerechtelijk apparaat gedeeltelijk stilviel in de woelige periode die aan de Franse periode voorafging en daarna grondig werd hervormd. De vonnisboeken van beide dorpen zijn slechts voor een deel bewaard, zodat we deze niet konden gebruiken.

Voor Brecht werd er geen onderscheid gemaakt tussen de processen, gevoerd door partikuliere personen, en de processen, aangespannen door de schout uit hoofde van zijn ambt. Na een voorafgaande steekproef besloten we enkel de processen, door de schout gevoerd uit hoofde van zijn ambt ("nomine officii" of n.o.) te weerhouden.

Voor Loenhout is er wel een tweedeling gemaakt vanaf 1600 tussen rechtspraak in geschillen en kriminele rechtspraak. In het hoofdstuk kriminele rechtspraak troffen we vooral geweldsdelikten aan. Omdat dit slechts een fractie was van alle processen die door de schout werden aangespannen, was het noodzakelijk om ook de andere processtukken uit het hoofdstuk geschillen na te kijken, om zo tot een overeenkomstige vorm met Brecht te komen. De civiele processen, waarbij het slachtoffer een schadevergoeding eist, hebben we dus niet meegerekend. Ook hier hebben we enkel die processen die de schout ambtshalve aanspant om de bestraffing ervan te eisen, weerhouden, hoewel deze civiele en kriminele processen soms gelijktijdig kunnen worden afgehandeld. De veroordeelde moest dan gelijktijdig een boete, een schadeloosstelling en de proceskosten betalen (8).

---

(8) POUCKET, Histoire du droit pénal, pp. 379-380.

De verwerking van deze bronnen bracht wel enkele problemen met zich mee, omdat de schout zijn aanklacht dikwijls vaag omschreef of bijkomende delikten slechts als bezwarende factoren aanhaalde. Voor het tellen van de delikten volgden we de methode van Els Otte, d.w.z. wanneer verscheidene personen een misdrijf begingen, hebben we dit als één delikt geteld, tenzij er een zeer duidelijk verschil was te merken in ieders aandeel en ze ook werden vervolgd voor verschillende feiten (wat zeer zelden het geval was).

Wanneer iemand werd vervolgd voor 'gewelddelikten', dus zonder dat het aantal nader werd bepaald, hebben we dit gerekend als twee delikten, m.a.w. het minimum.

Bovendien, en dat zal in de loop van de verhandeling duidelijk worden, was de informatie die we zowel over beschuldigde als eventueel slachtoffer vonden, aan de magere kant. Het geslacht was meestal nog uit de naam af te leiden en over de woonplaats zijn we ook goed ingelicht, maar leeftijd, burgerlijke staat en beroep werd vrijwel nooit vermeld, tenzij ze essentieel waren in de aanklacht (bijvoorbeeld gewelddelikt tegen de schout, overspel als gehuwde man met dienstmeid,...). Ook de niet-agrarische beroepen werden regelmatig vermeld.

De beperkte gegevens zouden in principe kunnen aangevuld worden met bijkomende informatie uit fiskale bronnen, tellingen,.. We menen echter dat dit veel te omslachtig zou zijn en ons bovendien helemaal geen volledig beeld over deze twee eeuwen zou verschaffen.

Het is ook opmerkelijk dat het voor ons interessante bronnenmateriaal voor Loenhout veel uitgebreider is dan voor Brecht. Lager komen we daar nog op terug.

Onze studie omvat vier hoofdstukken. In een inleidend hoofdstuk bespreken we kort de geschiedenis van deze twee heerlijkheden en belichten we het gerechtelijk en administratief kader.

In het eerste deel gaan we eerst de verhouding na tussen de processen die door de schout werden aangespannen en deze tussen twee burgerlijke partijen. Omdat de door de schout gevoerde processen in wezen een reactie zijn op niet-getolereerd gedrag binnen de gemeenschap, hebben we geopteerd voor de term kriminela processen, om zo klaarheid te scheppen in onze materie. We zijn echter niet volledig gelukkig met deze term. Voorts hebben we systematisch de meer algemene term delikt gebruikt in plaats van misdrijf, misdaad, overtreding,.. ("delict: strafbaar feit, zowel overtreding als misdrijf" (van Dale: p. 574)). Daarna trachten we aan de hand van onze bronnen te schetsen hoe de schepenbank te werk ging bij de behandeling van de processen die voorkwamen.

In het tweede hoofdstuk gaan we dieper in op de delikten zelf: we onderzoeken de verhouding bestrafte-gekende delikten en brengen ze in verband met de bevolkingscijfers.

In een derde hoofdstuk spitten we de verschillende categorieën delikten uit; we pogen de verschuivingen te verklaren en een profiel van de beschuldigde (en slachtoffer), hoewel de gegevens enorm beperkt zijn, te schetsen.

In een laatste hoofdstuk behandelen we de bestraffing van deze delikten.

Tot slot, nog een laatste bemerking. We vonden het niet nuttig om een hoofdstuk over de Verlichtingsideeën en hun invloed op de rechtspraak in te lassen, omdat we vermoeden dat de impact ervan zeer gering is op dit lage echelon.

INLEIDEND HOOFDSTUK

Voor onze studie hebben we de processtukken van de schepenbanken van Loenhout en Brecht onderzocht. Deze twee gemeenten liggen in het noorden van de provincie Antwerpen. Loenhout grenst zelfs aan de staatsgrens met Nederland en maakt deel uit van het kanton Brecht.

Zoals we hoger vermeld hebben viel onze keuze op deze twee gemeenten omdat hun archieven volledig werden geïnventariseerd.

De regio kende haar economisch hoogtepunt voor de aanvang van de Tachtigjarige Oorlog (1568 - 1648). Dit was het gevolg van haar gunstige ligging op de belangrijke handelsroute Antwerpen - Breda - 's Hertogenbosch (1). De economische bloei stimuleerde ook de intellectuele ontwikkeling zodat een "Brechts Humanisme" ontstaat op het einde van de 15de eeuw. Haar Latijnse School bracht enkele invloedrijke denkers voort, waarvan de theoloog Leonardus Lessius wel de meest bekende is (2). Maar tijdens de Tachtigjarige Oorlog kwam er een abrupt einde aan deze gunstige ontwikkeling; Brecht werd in 1584 verwoest en uitgemoord door de Spanjaarden en bleef gedurende acht jaar onbewoond (3). Ook Loenhout was in 1589 bijna verlaten (4). De Vrede van Munster (1648) bracht wel terug rust in deze gebieden, maar door de scheiding van de Nederlanden kwamen de handels- en nijverheidsaktiviteiten in verval, viel het gebied terug op zelfvoorzienende landbouw en raakte de regio geïsoleerd door gebrek aan een degelijk, onderhouden

---

(1) JANSSEN, Turnhout en de Keopen in het raam van de vaderlandse en kerkelijke geschiedenis, p. 128.

(2) HASQUIN, Gemeenten in België, p. 142.

(3) ROELANTS, Santhoven en omgeving, p. 96.

(4) VAN AKEN, Geschiedenis van Loenhout, p. 55.

wegennet (5).

Ook in de 18de eeuw waren er geen industrieën van belang, uitgezonderd de wolnijverheid. Deze tekstielindustrie was slechts een uitvloeisel van het bodemgebruik - schapenteelt op de heidegebieden - en was weinig slagvaardig. In het begin van de 19de eeuw ging ze ten onder aan de sterke concurrentie (6). Ook de landbouwsektor kende haar eigen problemen. P. Klep merkt hierbij op dat de regio zeer weinig intensief bebouwd werd en dat de schrale gronden een ekstra bemesting vereisten. Tevens stelt hij dat de veestapel niet erg uitgebreid was wegens het gebrek aan dierenvoeding en dat de aanvoer van mest uit de steden niet rendabel was door de hoge vervoerskosten (7).

Administratieve organisatie van Loenhout en Brecht.

Brecht en Loenhout maakten op administratief vlak deel uit van het land van Hoogstraten. Deze meierij besloeg in 1755 volgende dorpen: Austruweel, Berendrecht, Brecht, Ekeren, Hemiksem en abdij, Hoboken, Itegem, Keerbergen, Lillo, Loenhout, Meer, Meerle, Minderhout, Oorderen, Rijkevorsel, Zandvliet, Wortel, Hoogstraten en Heindonk (8).

Als heerlijkheid werd Loenhout in leen gehouden van de graaf van Hoogstraten. De kleinere heerlijkheid Popendonk was rechtstreeks afhankelijk van de hertog van Brabant, maar vanaf de 16de eeuw werden deze twee lenen als één geheel beschouwd.

---

(5) SCHOLLIERS-VANDENBROEKE, 'Structuur en conjunctuur in de Zuidelijke Nederlanden', p. 272.

(6) VAN UYTVEN, 'Peiling naar de beroepsstructuur op het Brabants platteland', p. 194.

(7) KLEP, 'Groeydynamiek en stagnatie', p. 14.

(8) COSEMANS, 'De bevolking van Brabant', p. 124.

Hoewel Loenhout administratief tot het kwartier Hoogstraten behoorde, heeft het steeds een eigen schepbank gehad, bestaande uit zeven schepenen. Zij waren tevens bevoegd in kriminele zaken. In de loop der jaren heeft Loenhout zich steeds meer georiënteerd op Wuustwezel en Breda, tot wiens rechtsgebied het ook behoorde tot de Vrede van Munster. Later werd de funktie van hoofdrechtbank door Antwerpen overgenomen.

Op kerkelijk gebied maakte Loenhout oorspronkelijk deel uit van het bisdom Luik en daarna ressorteerde het respektievelijk in 1559 onder Mechelen en in 1570 onder het nieuwe bisdom Antwerpen (9).

Brecht behoorde bij de telling van 1755 tot het tweede grootste dorp van de meierij Hoogstraten, na Ekeren (10). De heerlijkheid Brecht was al belangrijk in de 13de eeuw, maar later werd ze opgedeeld; het ene deel kwam onder het gezag van Hoogstraten, het andere deel werd afhankelijk van de heer van Bailleul. Wanneer graaf de Lalaing in 1621 dit deel opkocht, werden ze weer verenigd onder het gezag van Hoogstraten (11). Sinds 1570 ressorteert Brecht onder het bisdom van Antwerpen, dekenij Bergen-Op-Zoom, maar vanaf 1606 behoorde ze tot de dekenij van Hoogstraten (12). Op het einde van de 18de eeuw werd de heerlijkheid in haar eer hersteld als plaatselijke machtsstructuur, wanneer ze in 1795 werd uitgekozen tot kantonhoofdplaats (13).

---

(9) DELVAUX, Inventaris van het Oud Archief van de gemeente Loenhout, p. 5.

(10) COSEMANS, De bevolking van Brabant, p. 124.

(11) BETERAMS, Inventaris van de gemeentearchieven van Brecht, p. 5.

(12) PRIMS, Het parochiezezen in de Antwerpse Kempen, p. 169.

(13) HASQUIN, Gemeenten van België, p. 192.

de gerechtelijke indeling

Het hertogdom Brabant was verdeeld in een aantal ammaniën of grootbaljuwschappen, waaronder de standplaats van de schout van Antwerpen. Elke ammanie was op zijn beurt onderverdeeld in een aantal omschrijvingen van beperkte omvang met een meier aan het hoofd.

Op gerechtelijk vlak waren deze omschrijvingen, waarin een gerechtsdienaar (schout) zetelde, die door de eigen heer was benoemd, ondergeschikt aan de schout van Antwerpen. Deze ondergeschikte ambtenaren moesten de bevelen van hogerhand uitvoeren, maar waren onderling onafhankelijk van elkaar. Ze hadden zowel op gerechtelijk als op bestuurlijk gebied een aantal bevoegdheden (14): Zo moesten ze orde en rust handhaven, de plaatselijke en algemene verordeningen doen naleven, riepen ze de schepenbank bijeen, leidden de bespreking van lopende zaken, ondervroegen de getuigen, gaven het woord aan de partijen en hun verdedigers en eisten tot slot een uitspraak van vonnis vanwege de schepenen (15). Ook hadden ze het recht om een aantal hulpdienaars te benoemen, vorsters genaamd, die hun bevelen uitvoerden, hun berichten ronddroegen en belast werden met de minder belangrijke gerechtelijke taken. Hun aantal verschilde van dorp tot dorp en werd door de gewoonten bepaald.

De schouten konden in principe slechts in drie gevallen een delinkwent vervolgen:

- 1) De delinkwent was in de omschrijving gedomicilieerd.
- 2) De delinkwent werd er gearresteerd.
- 3) Hij beging zijn misdrijf in het ressort van de schepenbank (16).

---

(14) Poullet, Histoire du droit pénal dans le Duché de Brabant, pp. 10-11.

(15) Michielssen, 'Brecht: aanstelling van de laatste schout van Brecht', p. 5.

(16) Poullet, Histoire du droit pénal, pp. 13-14 en p. 295.

Tot slot vermelden we nog dat het in voege zijnde gewoonterecht de 'costuymen van Santhoven' waren, hoewel ze wel aan invloed hebben ingeboet. In 1664 werden ze immers door juristen gekodificeerd, bewerkt en veranderd om de tegenstellingen binnen het gewoonterecht op te heffen (17). Bovendien werd in de Ordonnantie van 1570 bepaald dat het gewoonterecht slechts van toepassing kon zijn, wanneer de soevereine edikten in gebreke bleven (18).

De hoofdrechtbank van Zandhoven hield nog slechts zelden zitting in Zandhoven zelf en verhuisde naar Antwerpen. Aldus werd de rechtbank ingepast in de juridische organisatie als beroepshof voor de schepenbanken, bevoegd bij betwisting en misdrijven tegen de 'costuymen' (19).

---

(17) VAN DE VRUGT, de Criminele Ordonnantie van 1570, p. 14.

(18) POUCKET, Histoire du droit pénal, p. 374.

(19) ROELANTS, Santhoven en omgeving, p. 15.

HOOFDSTUK I: ANALYSE VAN DE GERECHTELIJKE PROCEDURE

I. A.) verhouding processen - kriminele processen

Vooraleer we tot de bespreking overgaan van de kriminele processen, bekijken we de totale produktie van het juridisch apparaat, d.w.z., zowel de processen tussen twee burgerlijke partijen als de processen waarbij de schout de aanklager was, m.a.w. de kriminele processen. Deze eerste categorie is zeer verscheiden en belicht goed de problemen die er konden rijzen tussen de dorpsbewoners voor wat betreft erfeniskwesties, schuldvordering, pacht-en eigendomsbetwisting...

Brecht heeft voor de 17de eeuw 2234 processen en voor de 18de eeuw 747 processen, een vermindering van twee derde ten opzichte van de vorige eeuw. Wat Loenhout betreft zijn er in de 17de eeuw 1999 processen en in de 18de 407 processen, dus slechts één vijfde ten opzichte van de vorige eeuw. Dit betekent m.a.w. een jaarlijks gemiddelde van 22,3 processen in de 17de eeuw en van 7,4 in de 18de eeuw voor Brecht, voor Loenhout een jaarlijks gemiddelde van respectievelijk 19,9 processen en 4,07 processen.

Wanneer we nu deze gemiddelden vergelijken met de bevolkingscijfers van de twee dorpen, moeten we erbij opmerken dat we voor de 17de eeuw slechts over de telling van 1693 beschikken. Dit vertekent het beeld van de totale eeuw enigszins omdat de streek in het begin van de 17de eeuw heel wat te lijden heeft gehad onder de gevolgen van de krijgsverrichtingen en een deel van de bevolking uitweek naar de noordelijke provincies (1).

---

(1) VAN AKEN, Geschiedenis van Loenhout, p. 35.
MARECHAL, 'De armenzorg te Brecht 1495 - 1620', p. 51

Voor Loenhout vinden we in 1693 een bevolkingscijfer van 1151, voor Brecht van 1969 personen (2). Voor de 18de eeuw zijn ons de tellingen van 1709, 1755 en 1784 bekend, maar de telling van 1709 werd volgens Klep voor Loenhout en Brecht onderschat zodat we deze van 1693 als uitgangspunt voor de 18de eeuw gebruiken en de telling van 1784 als eindpunt (3). We bekomen aldus een gemiddeld bevolkingscijfer van 1205 personen voor Loenhout en van 2068 personen voor Brecht in de 18de eeuw. Voor de 17de eeuw berekenden we aldus: 1,13 processen per jaar per 100 personen voor Brecht en 1,72 processen per 100 personen voor Loenhout.

In de 18de eeuw daalde dit cijfer tot 0,36 processen per 100 personen voor Brecht en 0,33 processen per 100 personen voor Loenhout.

Het is belangrijk hierbij op te merken dat in het merendeel van de gevallen enkel het gezinshoofd in aanraking kwam met het gerecht, hij was immers aansprakelijk voor zijn vrouw, zijn minderjarige kinderen en zijn dienstpersoneel en trad steeds op als verdediger van de familiebelangen. Als we nu globaal aannemen dat een typegezin uit iets minder dan vijf personen bestond (4), dan komen voor de 17de eeuw alle gezinshoofden om de 19 jaar aan bod en voor de 18de eeuw om de 58 jaar (5). Hieruit blijkt dat de dorpsbewoners wel degelijk enigszins vertrouwd waren met het gerechtelijk apparaat en dat zij de schepenbank aanzagen als belangrijk middel voor de vrijwaring van hun rechten in geval van betwisting (6).

-
- (2) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkempische plattelandsgemeente, p. 13.
HASQUIN, Gemeenten van België, p. 122 en 599.
(3) KLEP, Bevolking en arbeid in transformatie, p. 381.
(4) VANDENBROEKE, Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk, p. 33.
(5) waarden van Loenhout en Brecht zijn samengenomen.
(6) SHARPE, 'Enforcing the law in 17th century English village', p. 102.
HUFTON, 'Le paysan et la loi en France au XVIIIe siècle', p. 681.

De kriminele processen volgen dezelfde evolutie als de processen in hun geheel bekeken.

Voor Brecht zijn dat 74 processen in de 17de eeuw en 42 in de 18de eeuw en voor Loenhout 141 in de 17de eeuw en 62 processen in de 18de. Hoe kunnen we deze gelijklopende evolutie verklaren?

Een eerste verklaringsmogelijkheid zou de bewaring van de processen zijn: De evolutie van de kriminele processen wordt volledig bepaald door de hoeveelheid nagelaten bronnen. Toch menen we dat deze faktor niet volledig doorslaggevend is, als we grafieken I, II en III, IV met elkaar vergelijken. Daaruit blijkt dat de kriminele processen wel enigszins de evolutie volgen, maar dat ze verhoudingsgewijs in de 18de eeuw niet zo een sterke terugval kennen - voor Brecht een daling van iets minder dan de helft, voor Loenhout een daling van iets meer dan de helft - en dat een piekperiode voor het totaal aantal processen niet noodzakelijk een toename betekent van de kriminele processen en ook omgekeerd.

We kunnen dan ook voorzichtig stellen dat de kriminele processen min of meer de evolutie van de totale processtukken volgen, doch niet absoluut, daar zij in de 18de eeuw niet zo een grote terugval kennen als de processen tussen twee burgerlijke partijen en daarenboven in verhouding nog toenemen. Bijgevolg kunnen we aannemen dat er toch van een autonome evolutie sprake is, alle gebreken die inherent zijn aan dit onderwerp ten spijt.

Mogelijke factoren die de sterke daling van de totale processen verklaren zijn de volgende: -De hoge kosten die de langdurige processen met zich meebrachten zodat de dorpelingen hun problemen meer en meer in der minne

trachtten te schikken en zich bijgevolg slechts in laatste instantie tot de schepensbanken wendden (7).

-Een mogelijke reële afname van de twistpunten tussen de dorpelingen in de 18de eeuw, een periode die voor het platteland alleszins gunstiger was dan de 17de eeuw (8).

Vooraleer we nu overgaan tot de bespreking van de duur van de processen, vestigen we de aandacht op het gering aantal processen die door de Brechtse schout werden aangespannen, zeker in verhouding met Loenhout. Een mogelijke verklaring geven ons de hiaten in het bronnenmateriaal.

Het totaal aantal processen (dus ook deze tussen twee partijen) ligt wel hoger voor Brecht. Dit is niet meer dan logisch daar Brecht meer inwoners telde. Hoe kunnen we dan het gevoelig lager aantal kriminele processen verklaren ?

Vooreerst stippen we aan dat de inhoud van de processen vrij gelijkaardig is tussen Loenhout en Brecht; er ontbreken geen categorieën delikten bij Brecht; m.a.w. de bevoegdheden waren identiek.

De leenroerige materie geeft ons de meest plausibele verklaring. In de inleiding vermeldden we dat beide dorpen administratief gezien tot het kwartier Hoogstraten behoorden. Brecht was rechtstreeks afhankelijk van Hoogstraten: de schout werd er benoemd door de graaf van Hoogstraten die de vertegenwoordiger van de vorst was (vanaf 1740 door de hertog) (9). Loenhout daarentegen was een achterleen van Hoogstraten, dat samen de kleine heerlijkheid Popendonk, dat rechtstreeks van de hertog van Brabant was

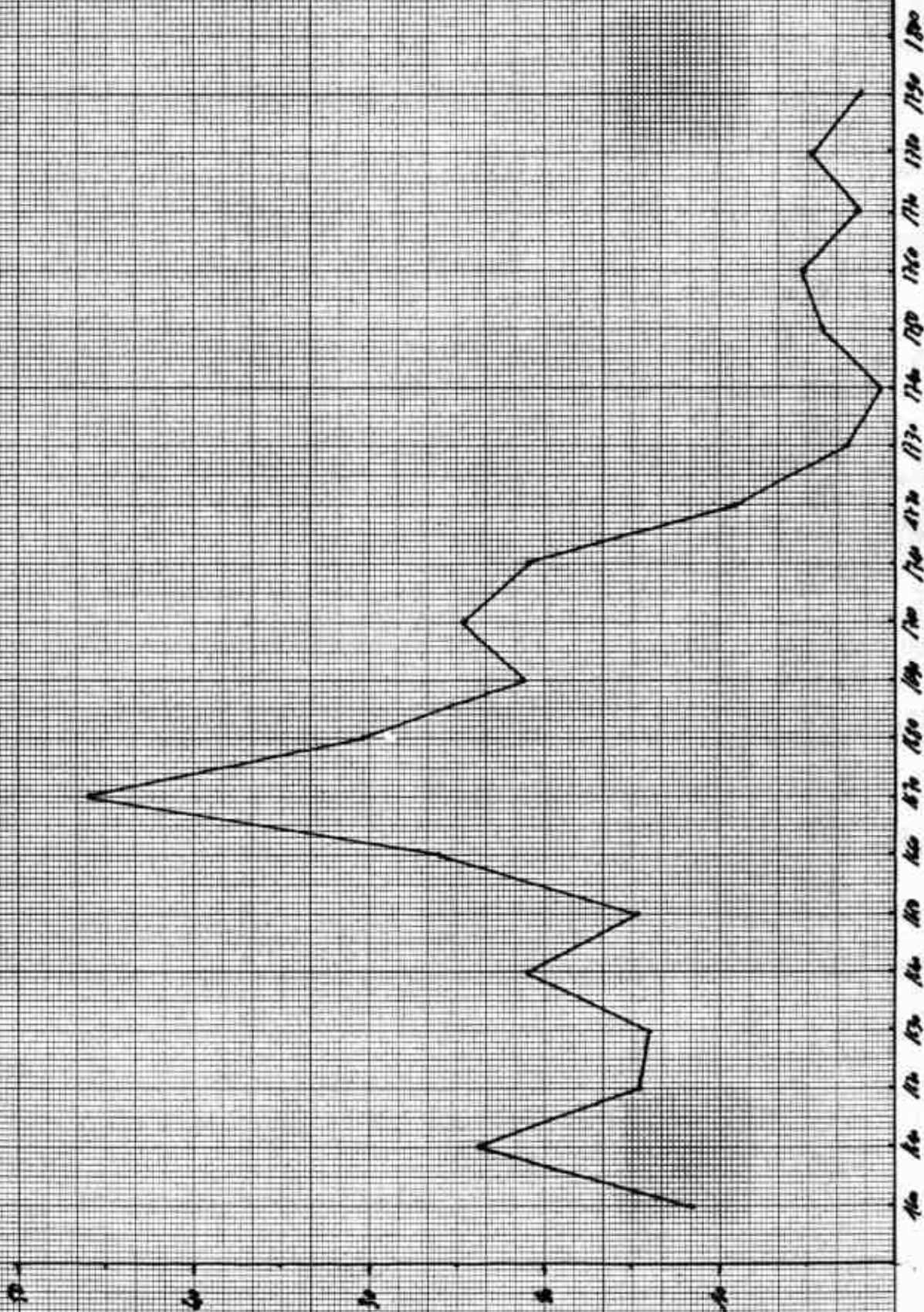
---

(7) HUFTON, 'Le paysan et la loi en France', p. 685.

(8) SCHOLLIERS - VANDENBROEKE, 'Structuur en conjunctuur', p. 268.

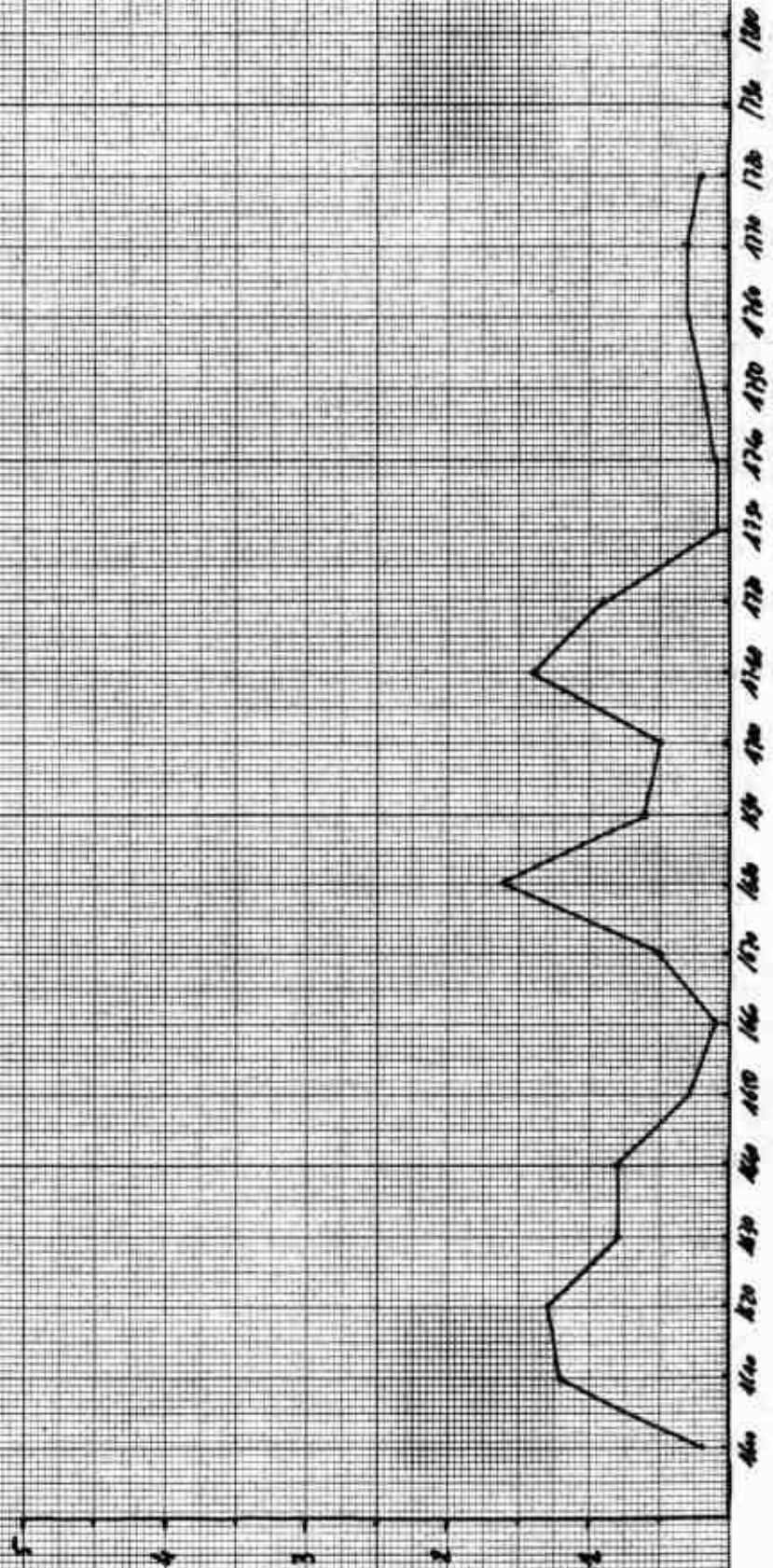
(9) MICHIELSEN, 'Brecht: aanstelling van de laatste schout van Brecht', p. 5.

GRAFIEK : totaal aantal processen per 10 - jaarlijkse gemiddelden voor BRECHT.

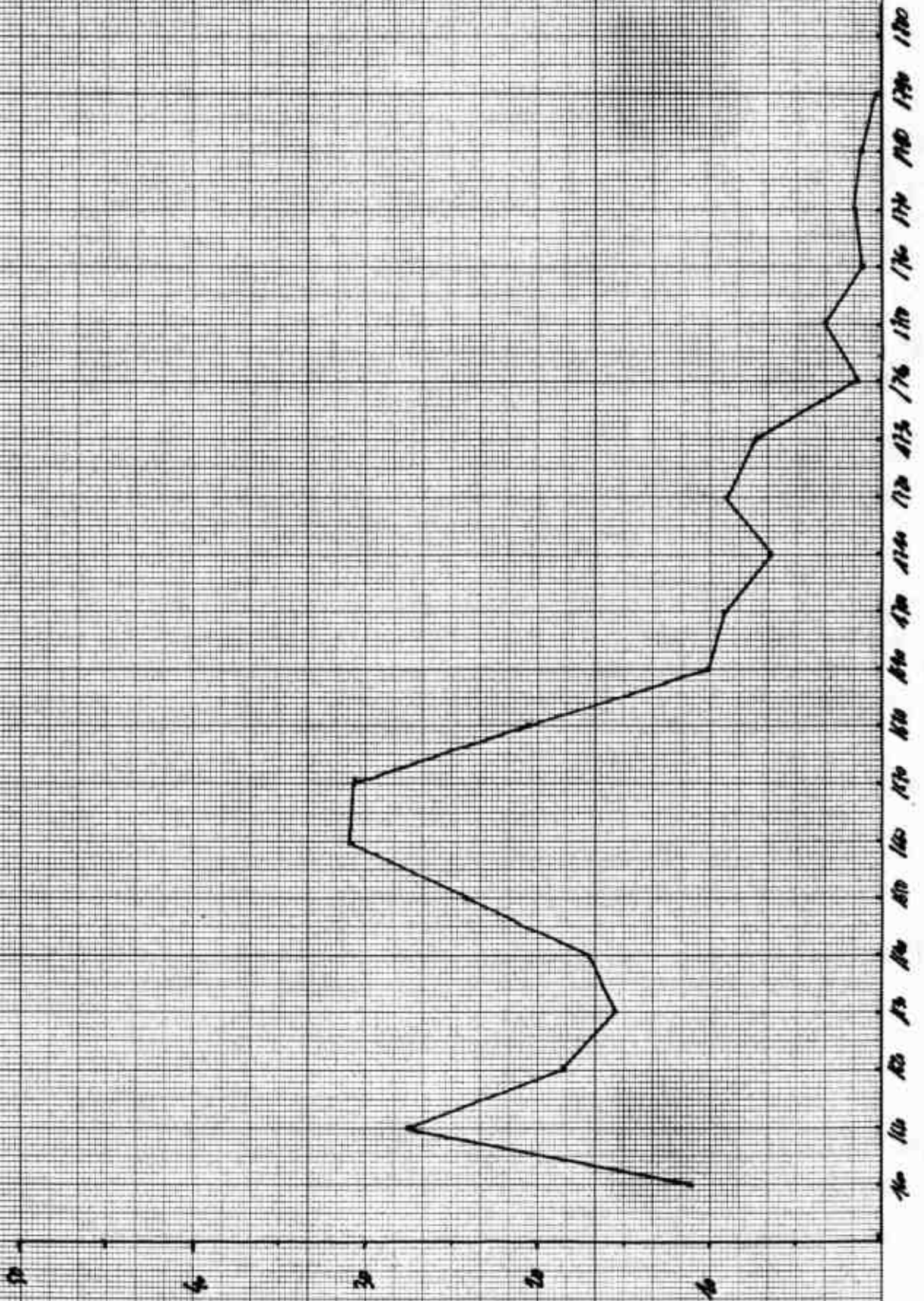

GRAFIEK : de criminale processen per 10 - jaarlijkse gemiddelden voor BRECHT.

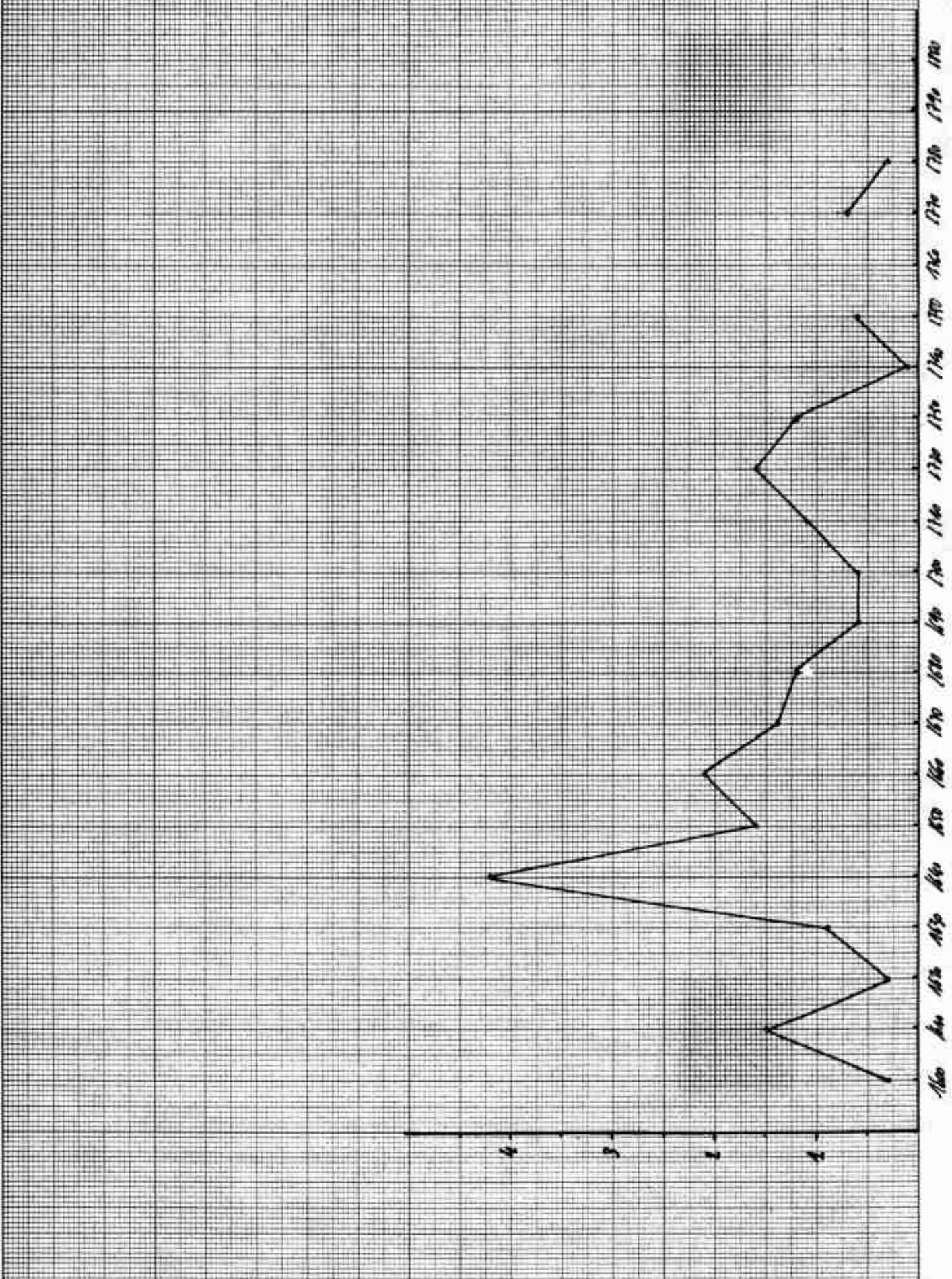

GRAFIEK : totaal aantal processen per 10-jaarlijkse gemiddelden voor LOENHOUT.

GRAFIEK 1 de criminele processen per 10-jaarlijkse gemiddelden voor LOENHOUT.

verheven, door de heren van Loenhout in leen werd gehouden (10). De schout was bijgevolg verantwoording schuldig aan de heren van Loenhout (11).

Loenhout stelde zich dan ook steeds zeer onafhankelijk op en had niet zoveel contact met Hoogstraten, tenzij op ambtelijk vlak. Brecht daarentegen was meer op Hoogstraten georiënteerd. We weten bijvoorbeeld uit de bronnen dat in het kasteel van Hoogstraten de beschuldigten hun voorarrest uitzaten.

Kortom, we hebben alleszins sterke vermoedens dat de schepenbank van Loenhout autonomer optrad dan die van Brecht. Werkte de Loenhoutse schepenbank efficiënter als gevolg van het kleinere grondgebied dat het onder zijn controle had? Of was de onafhankelijker positie een extra stimulans? Speelde de betere verstandhouding en het vlotter contact tussen schout en heer een doorslaggevende rol in de werking van het gerechtelijk apparaat? Waren de middelen waar de Loenhoutse schepenbank over beschikte, uitgebreider dan in Brecht (Loenhout beschikte over een eigen 'burcht' waar de beschuldigten in voorarrest zaten)? (12).

I. B.) Duur van het proces

Hoelang duurde het vooraleer een gerechtelijk dossier werd afgesloten met een vonnis (tabel 1)?

Om dit na te gaan, trachten we zowel de werking van het juridisch apparaat te belichten als de reactie van de beschuldigde op de aanspraak van de schout. De publieke

---

(10) DELVAUX, Inventaris van het oud archief van de gemeente Loenhout, p. 5.

(11) VAN AKEN, Geschiedenis van Loenhout, p. 19.

(12) HUFTON, 'Le paysan et la loi en France', p. 682.

aktie kon immers zowel op kriminele als civiele basis gevoerd worden; in het eerste geval, wanneer de beschuldigde het risico liep een zware lijfstraf op te lopen, in het tweede geval wanneer het enkel ging om een lichtere lijfstraf of een boete.

In de meeste gevallen werden de processen op de tweede manier gevoerd; de beschuldigde werd in voorlopige vrijheid gesteld en liet zich door een advocaat verdedigen. Hij moest pas na acht dagen antwoorden op de akte van beschuldiging. In het eerste geval werd van de beschuldigde een persoonlijke en volledige bekentenis geëist dat als bewijsstuk tegen hem kon worden gebruikt en waarop dan ook een snelle veroordeling volgde (13).

Als beginpunt wordt de eerste akte - dagvaarding, informatie, aanspraak van de schout - weerhouden, als eindpunt het vonnis. Probleem is echter hier dat slechts een gering aantal processen werd afgesloten met een vonnis. Werden zij opzij gezet omwille van het geringe belang of wegens tijdsgebrek? Werd de procedure verdergezet op losse papieren die verloren zijn gegaan of weegden de delikten zo zwaar door dat zij dadelijk doorverwezen werden naar een hogere instantie?

Dit is nauwelijks te achterhalen. Later, bij de bespreking van de bestrafte, vervolgte en gekende misdrijven, komen wij er op terug.

De gemiddelde duur van de processen bedraagt voor Brecht 98,25 dagen in de 17de eeuw, met een maximumduur van 867 dagen en een minimumduur van 1 dag (14); voor de 18de eeuw

---

(13) POULLET, Histoire du droit pénal, pp. 313-314 en p. 316.

(14) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 986/16.

komen we tot een gemiddelde van 203,91 dagen, variërend van 1 tot 3647 dagen (15).

Voor Loenhout vonden we een gemiddelde van 456,5 dagen voor de 17de eeuw, waarbij het langst durende proces tot 4376 dagen opliep (16); voor de 18de eeuw komen we tot een gemiddelde van 162,54 dagen. Het langste proces duurde dan 2085 dagen (17).

Andere auteurs vermelden dat de duur van een proces zeer variabel is; hun onderzoeken leiden steevast tot zeer uiteenlopende resultaten. Zo heeft J.C. Gegot 75 processtukken voor het einde van de 18de eeuw teruggevonden waarvan er slechts 15 werden afgesloten met een vonnis. De gemiddelde duur van deze stukken bedroeg anderhalf jaar, het kortste proces duurde 5 maanden, het langste 5 jaar (18). B. Boutelet vond daarentegen een gemiddelde duur van één maand terug voor de processen van het begin van de 17de eeuw; slechts één proces duurde langer dan 1 jaar. Onze resultaten situeren zich tussen de twee (19).

Voor Loenhout bemerken we een toename van de processen van korte duur (1 tot 15 dagen) naast een grote afname van de langdurige processen (langer dan 3 maanden).

Brecht volgt deze evolutie niet: in de 17de eeuw waren de kortlopende processen al in de meerderheid en dit bleef zo in de 18de eeuw, hoewel er ook een gevoelige toename was van de processen van 16 dagen tot 1 maand. De terugval van de processen die langer dan 3 maanden duurden, is trouwens niet zo groot als bij Loenhout.

---

(15) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1152/1.

(16) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3079.

(17) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3693.

(18) GEGOT, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage de Falaise', p. 112 en pp. 114-115.

(19) BOUTELET, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage du Pont-de-l'Arche', p. 212.

Tabel 1: Duur van de processen, 1600-1800

A) Loenhout

1600 - 1699			1700 - 1799		
1 tot 15 dagen	14	9,92%	1 tot 15 dagen	23	37,09%
16 dagen tot 1 maand	1	0,70%	16 dagen tot 1 maand	1	1,61%
1 tot 2 maanden	2	1,41%	1 tot 2 maanden	1	1,61%
2 tot 3 maanden	2	1,41%	2 tot 3 maanden	2	3,22%
> 3 maanden	33	23,40%	> 3 maanden	6	9,67%
niet duidelijk	89	63,12%	niet duidelijk	29	46,77%
totaal	141	100%	totaal	62	100%

B) Brecht

1600 - 1699			1700 - 1799		
1 tot 15 dagen	17	22,97%	1 tot 15 dagen	8	19,04%
16 dagen tot 1 maand	1	1,35%	16 dagen tot 1 maand	6	14,28%
1 tot 2 maanden	1	1,35%	1 tot 2 maanden	2	4,76%
2 tot 3 maanden	0	0,00%	2 tot 3 maanden	3	7,14%
> 3 maanden	8	10,80%	> 3 maanden	4	9,52%
niet duidelijk	47	63,51%	niet duidelijk	19	45,23%
totaal	74	100%	totaal	42	100%

Opmerkelijk is wel dat processen van een gemiddelde duur (1 tot 3 maanden) nergens sterk vertegenwoordigd zijn.

We kunnen besluiten met de stelling dat er een zekere tendens is waar te nemen om de processen binnen een kortere tijdsspanne af te werken, waarbij de toename van de korteduur-processen van Loenhout vooral te wijten was aan de toename van de overtredingen tegen het politiereglement en meer bepaald overtredingen tegen de ordonnantie van 10 juli 1711 - herbergbezoek op zondag, verbod op bruiloften met bier, samenkomsten van ongehuwde meisjes en jongens -, die, op een paar uitzonderingen na, op 1 dag werden afgehandeld (20).

Processen die in een kort tijdsbestek konden worden afgehandeld zijn processen waarbij de overtreding en de strafmaat duidelijk waren afgebakend - herbergbezoek op zondag tijdens de hoogmis -, waarbij er voldoende bewijslast voorhanden was - een herberggruzie met verscheidene ooggetuigen - of de overtreder op heterdaad betrapt was - een schaaпsherder die zijn schapen liet grazen op het eigendom van zijn gebuur en die door de vorster werd betrapt . Ook wanneer de beschuldigde de feiten bekende en geen verdedigingsakte neerlegde, waardoor de procedure niet bleef aanslepen, was het proces meestal van korte duur.

Toch blijkt maar al te vaak dat het gerechtelijk apparaat op dit lage echelon niet al te efficiënt werkte. Vaak deed de schepensbank beroep op een hogere instantie om een juridisch advies in te winnen, omdat het verloop van het proces volledig vastzat. Zelfs een op het eerste zicht gemakkelijke zaak, een inbreuk op het eigendomsrecht bij

---

(20) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3461, 3462, 3467, 3472, 3592, 3597, 3598, 3621, 3624, 3625, 3632, 3634, 3635, 3677, 3693, 3721, 3722.
Zie ook; Recueil des ordonnances, 10 juli 1711

voorbeeld, was vaak moeilijk te bewijzen.

De beschuldigde misbruikte soms met opzet het eigendom van zijn buur, maar even vaak was hij er zich niet van bewust, omdat hij er al jaren het vruchtgebruik van had (21). Zo werd een inwoner ervan beschuldigd enkele bomen te hebben omgehakt die toebehoorden aan de heer van Loenhout. De beschuldigde bleef dit ontkennen en beweerde dat het zijn bomen waren. Na een zes jaar durend proces werd hij dan toch vrijgesproken (22).

Langdurige processen kwamen vaak voor bij inbreuken tegen de morele orde zoals bij concubinaat en overspel. Daar dit een zaak was die bij uitstek behoorde tot de privésfeer en voor een deel ook onder de bevoegdheid van de kerkelijke rechtspraak viel, had de aanklager dikwijls de grootste moeite om zijn aanklacht hard te maken.

Zo werd een inwonende knecht ervan verdacht bij de dochter des huizes een kind te hebben verwekt; de beschuldigde ontkende evenwel dat hij "aldaer enighe tijt soude hebben aengehouden den dochter aldaer ". Hij werd toch veroordeeld, hoewel de aanklager noch hem noch het meisje had ondervraagd. Vervolgens richtte hij een gratieverzoek aan de soeverein, wat hem werd toegekend op basis van de zware procedurefouten die gemaakt werden (23).

Een proces van overspel tussen een getrouwde werkgever en zijn dienstmeid sleepte twee jaar aan omdat er een bevoegdheidsconflict was tussen de schout en de promoter, waardoor deze zaak zelfs voorkwam bij het Officiaal van Brussel (24).

---

(21) CASTAN, 'Mentalités rurale et urbaine', pp. 122-126.

(22) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2030.

(23) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1074/11.

(24) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1152/1.

Een zwangere dienstmeid kwam werken bij de chirurgijn van Loenhout en zijn vrouw. In de nacht van 19 oktober beviel zij van haar kind. Haar werkgevers vermoedden dat zij haar kind had vermoord in haar 'voorschoot' en meldden dit aan de schout. Na een langdurig proces van een jaar, waarbij de schout zelfs de werkgevers van medeplichtigheid beschuldigde, bleek uit de onderzoeken van twee chirurgijnen dat de ongehuwde meid haar kind dood had gebaard en werd ze vrijgesproken. De proceskosten waren voor de aanklager (25).

Op driekoningenavond vielen drie jonge mannen Catelijne Janssen, "wesende eene aerme persoone die haeren cost met werken ende de liedens te gaen dienen moet winnen", en een knecht die werkte bij een weduwe in Loenhout aan. De knecht werd tegen de grond geslagen; ook Catelijne kreeg er van langs en werd "op haer lijf tot aensight toe besyckt". De drie beschuldigten ontkenden dit voorval en beweerden dat het slachtoffer gekend was om haar lasterpraatjes die ze overal ging rondstrooien, zodat men met haar onmogelijk rekening kon houden. Bovendien waren er geen ooggetuigen. De aanklager kon dan ook pas na een hele tijd hun individuele schuld bepalen (26).

Anneke Jacobs was een vermaard ruziestookster die het vooral gemunt had op de notabelen van het dorp. Hoewel ze twaalf jaar geleden al eens het huis van schepen Merten Vanden Bossche was binnengelopen, zijn bedlegerige vrouw had aangevallen en de oude man zelf met een dik stuk hout afgeranseld had, was er geen vervolging van gekomen en was het paar uit angst buiten het dorp gaan wonen. Zoveel jaren later had ze het gemunt op de vrouw van de herbergier

---

(25) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3816.

(26) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3792.

Michiel Cornelis Van Elsacker. Op Sebastiaansdag 1679 kwam zij in de herberg met haar man en eiste brandewijn. De waardin zei dat er geen meer was waarop Anneke ruzie begon te stoken, de overleden vader van de waardin te beledigen en haar zo hard toe te takelen dat men vreesde voor het leven van haar ongebooren kind. Toch diende de waardin niet meteen een klacht in en pas nadat Anneke meerdere keren naar haar erf was gekomen, schoot de schout in aktie. Anneke moest zich in gebannen vierschaar verontschuldigen voor de beledigingen die zij onterecht de herbergier en zijn vrouw had aangedaan en werd "in gijselinge ghestelt" in het huis van de vorster om een periode van rust in te lassen. Toch slaagde ze erin te ontsnappen, naar de herberg te gaan om er opnieuw amok te maken. Hiervoor werd ze veroordeeld en terug opgesloten bij de vorster; en deze keer.. "doen sluyten van handen en voeten" (27). Gans de procedure nam twee jaar in beslag, maar opmerkelijk is wel dat men uit angst voor represailles pas laattijdig klacht heeft ingediend, d.w.z. pas wanneer de situatie onhoudbaar werd (28). Ook werd de beschuldigde niet al te streng aangepakt en achtte men een permanente bewaking overbodig, zodat ze pas na haar vlucht poging, waarbij haar onverbeterlijk karakter nog eens naar boven kwam, echt werd opgesloten. De vorster van Loenhout had 's avonds tussen 10 en 11 uur het paard van Peeter de Wijze meegenomen en in de schutskool gezet omdat het op het veld van iemand anders stond te grazen. Wanneer hij 's morgens naar het paard ging kijken, stelde hij vast dat het verdwenen was en de deur openstond.

---

(27) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3079.

(28) HUFTON, 'Le paysan et la loi en France', p. 685.

De verdenking ging meteen uit naar de eigenaar van het paard. Die ontkende alle schuld en beweerde zelfs dat de verklaring van de vorster verzonnen was omdat zijn paard om 11 uur 's avonds nog in de wei stond, toen hij er voorbijliep van de herberg op weg naar huis (29). Deze zaak ging dan ook tot in de Raad van Brabant, bevoegd voor het bestraffen van overtredingen, begaan door gerechtsofficieren bij het uitoefenen van hun ambt (30). De beschuldigde werd vrijgesproken.

Uit de voorgaande voorbeelden blijkt overduidelijk dat de processen soms nodeloos lang aansleepten en dat dit deels te wijten was aan de gebrekkige werking van de schepenbank. De aanklager had problemen om zijn beschuldiging te staven en het verloop van het proces gebeurde niet altijd volgens de regels; de aanklager baseerde zijn aanklacht op loze geruchten, verloor zijn tijd in geharrewar over bevoegdheden, greep laattijdig in en verschaftte de slachtoffers weinig rechtszekerheid. Zijn dienaars zelf waren ook niet altijd vrij te spreken van enige subjectiviteit.

I.C.) Omvang van het proces

Om de omvang van het proces te berekenen hebben we ons gebaseerd op het aantal akten, in plaats van het aantal pagina's, omdat deze te sterk afhankelijk zijn van het handschrift en de lineatie.

Wanneer we de tabellen 2 en 3 bekijken, merken we meteen de weinig omvangrijke processtukken op. Brecht heeft een gemiddelde

---

(29) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3355.

(30) POULLET, Histoire du droit pénal, p. 292.

van 2,83 akten per proces in de periode 1600-1699, dat stijgt naar gemiddeld 4,8 stukken per proces voor de volgende eeuw. Bij Loenhout bemerken we een omgekeerde tendens: het gemiddelde van 3,43 stukken per proces daalt tot 2,5 akten.

Over de ganse lijn bemerken we het overwicht (>73% en <87%) van de categorie 1-5 akten. Dit valt te verklaren door het groot aantal processen zonder eindvonnis, waarvan we hoger ook de duur niet konden bepalen; daarnaast zijn er ook de lacunes in het bronnenmateriaal. Immers, gemiddeld één tiende van de processtukken waarvan de duur niet is gekend, telt al meer dan 5 akten, zodat we mogen aannemen dat het proces zich niet meer in een beginstadium bevond en dat dus de overige akten niet meer bewaard zijn gebleven.

Voor Brecht in de 17de eeuw (zie tabel 2) telt het meest omvangrijke proces 19 akten en 11 verklaringen (van getuigen, slachtoffer of beschuldigde, hoewel bekentenissen van beschuldigten slechts zelden voorkwamen). Het behandelt de doodslag op een inwoner van Loenhout met wie de beschuldigde in onmin leefde (31). Zulke kwesties vereisten immers een delikate aanpak: de hoofdverdachte was na zijn daad meestal voortvluchtig, zodat de aanklager voor zijn verdere onderzoek beroep moest doen op valabele getuigen, een arrestatiebevel moest laten uitvaardigen en zich voor advies moest richten tot de schepenen van de hoofdrechtbank van Antwerpen, wiens vonnis zij moesten uitspreken (32).

Het meest uitgewerkt processtuk voor de 18de eeuw telt 24 akten met 9 getuigenissen. Opnieuw behandelt het een doodslag, ditmaal met een licht 'politiek' karakter: het slachtoffer was een gewezen burgemeester en inner van dorpslasten, die door een wanbetaler "in gramme woede" was neergeslagen (33).

---

(31) R.A.A., O.G.A., Brecht, 1078/5.

(32) DE LONGE, *Coutume de Santhoven*, p. 17.

(33) R.A.A., O.G.A., Brecht, 1096/17.

Tabel 2: Omvang van de processen; Brecht, 1600-1800

A) 1600 - 1699

Verklaringen	0	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25

Akten						
1-5	47	16	/	1	/	1
6-10	/	3	2	/	/	/
11-15	/	2	/	/	/	/
16-20	/	/	/	1	/	/
21-25	1	/	/	/	/	/

Totaal= 74

B) 1700 - 1799

Verklaringen	0	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25

Akten						
1-5	24	7	/	/	/	/
6-10	2	3	1	/	/	/
11-15	1	/	/	/	/	/
16-20	/	1	2	/	/	/
21-25	/	/	1	/	/	/

Totaal= 42

Hoewel voor Loenhout de doodslagen ook zeer uitgebreid werden behandeld, vallen de meest omvangrijke processtukken niet onder deze categorie. In de periode 1600-1699 werd een proces tegen een concubinaat afgesloten met 20 akten en 9 verklaringen door getuigen (zie tabel 3). Het dossier is zo uitgebreid omdat de beschuldigde de feiten bleef ontkennen en aanvoerde dat de pastoor hen al had gehuwd en hij hem als hogere autoriteit erkende (34).

Voor de 18de eeuw bemerken we dat het proces met 13 akten onder de categorie van de overtredingen valt, ogenschijnlijk niet de meest voor de hand liggende groep die het rekord aantal akten bevat. Ook ditmaal was de beschuldigde verantwoordelijk voor de trage afhandeling: hij moest een boete betalen voor de aanwezigheid van zijn zoon op een "foije van drie ofte vier tonne bier", die een buurman had gegeven als dank voor de hulp bij de bouw van zijn schuur. De vader weigerde dit te betalen omdat hijzelf ook aanwezig was en er volgens hem niets onbehoorlijks voorgevallen was. Na meer dan 5 jaar procederen zonder eindvonnis, ging de zaak in beroep in Antwerpen (35).

Algemeen gesproken kunnen we stellen dat de processtukken waarin eenvoudige zaken afgehandeld werden weinig akten bevatten: dieren die op de wei van iemand anders graasden, herberggruzies, het niet betalen van opgelopen boetes, herbergbezoek op zondag tijdens de mis, verboden jacht, bruiloften waar kwanselbier werd geschonken, enz... Daarentegen zijn de hierna volgende processtukken van grotere omvang en duurden ze meestal langer: stukken met een combinatie van een aantal delikten, moeilijk bewijsbare dossiers - diefstal van hout, beplanten van de weg, concubinaat, overspel -,

---

(34) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 1977.

(35) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3694.

Tabel 3; Omvang van de processen; Loenhout, 1600-1800

A) 1600 - 1699

Verklaringen	0	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25
Akten						
1-5	97	8	2	/	/	/
6-10	13	6	3	/	/	/
11-15	1	2	3	1	/	/
16-20	2	1	1	/	/	/
21-25	1	/	/	/	/	/

Totaal= 141

B) 1700 - 1799

Verklaringen	0	1-5	6-10	11-15	16-20	21-25
Akten						
1-5	46	7	/	1	/	/
6-10	4	1	2	/	/	/
11-15	1	/	/	/	/	/
16-20	/	/	/	/	/	/
21-25	/	/	/	/	/	/

Totaal= 62

delikten die een zwaardere bestraffing vereisten - doodslag, paardediefstal, aanranding en verkrachting -, processen met een moeilijk verloop - procedurefouten, ongegronde aanklacht, betwisting van de feiten of het verloop van de zaak door de beschuldigde - .

M.M. Champin merkt op dat de duur van de processen variabel is: slechts enkele maanden voor geweldsdelikten, tot meerdere jaren voor moord, diefstal en plundering van erfenissen (36).

Uit tabel 4 leiden we af dat slechts bij een minderheid van de processen getuigen of slachtoffers werden verhoord in de loop van de procedure. De verhouding tussen processtukken met en zonder opgenomen verklaringen in de 17de en 18de eeuw blijft vrijwel konstant voor de twee onderzochte dorpen, hoewel Loenhout ook op dit vlak weer relatief slechter scoort.

Het grootst aantal verklaringen komt driemaal voor bij doodslag (37). Voor één geval kennen we de precieze omstandigheden niet, ondanks het feit dat er 22 getuigen werden opgeroepen (38).

Verder komen er bij de lichtere geweldsdelikten getuigen en slachtoffers aan bod: dit is grotendeels te verklaren door het feit dat de beschuldigde dikwijls zijn slachtoffer in het openbaar aanviel, zodat er geregeld veel omstaanders bij betrokken waren (39).

Ook bij de categorie van de vermogensdelikten treffen we enkele getuigen en slachtoffers in de processtukken aan.

---

(36) CHAMPIN, 'La criminalité dans le baillage d'Alençon', p. 50.

(37) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1096/17.

Loenhout, procesnrs. 3803 en 3814.

(38) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 990/25.

(39) WEISSER, 'Crime and Punishment in Early Modern Spain', p. 87.

abel 4: Aantal verhoorde getuigen en slachtoffers per proces

A) Loenhout

1600 - 1699			1700 - 1799		
geen	113	80,14%	geen	51	82,25%
1-5	18	12,76%	1-5	8	12,90%
6-10	9	6,38%	6-10	2	3,22%
11-15	1	0,70%	11-15	1	1,61%
> 16	/	/	> 16	/	/
Totaal	141	100%	Totaal	62	100%

B) Brecht

1600 - 1699			1700 - 1799		
geen	52	70,27%	geen	27	64,28%
1-5	17	22,97%	1-5	11	26,19%
6-10	2	2,70%	6-10	4	9,52%
11-15	2	2,70%	11-15	/	/
> 16	1	1,35%	> 16	/	/
Totaal	74	100%	Totaal	42	100%

Getuigenissen van gerechtsofficieren (vorsters in dit geval) vinden we terug bij verboden jacht, beplanten van de weg, e.d., dus bij overtredingen zonder een rechtstreeks slachtoffer, terwijl getuigende burgers slechts optraden wanneer de benadeelde partij een mededorpeling was.

Het is opmerkelijk dat bij de drie gevallen van paardediefstal telkens verklaringen werden afgelegd die een precieze beschrijving van het gestolen paard weergaven: blijkbaar was een paard zo kostbaar dat de dorpingen dit meteen opmerkten.

Bij één geval van overspel werd het slachtoffer verhoord (40), terwijl bij een verkrachting van een veertienjarige dienstmeid zichzelf en haar meester ondervraagd werden (41).

Ook de dorpingen zelf blijken goed op de hoogte geweest te zijn van de ongeoorloofde relaties in het dorp. Negen personen getuigden immers tegen een paar dat ongehuwd samenwoonde, waaronder de voormalige verloofde van het meisje en zijn moeder (42).

In een zaak van overspel van een vrouw die met een afwezige soldaat gehuwd was, droegen drie getuigen doorslaggevend materiaal aan (43).

Bij verzet tegen inbeslagname, belemmering bij de uitoefening van het ambt en belediging van de schepenen, de schout en de rechtspraak waren de getuigen die werden verhoord meestal ook de slachtoffers, dus de gezagsdragers zelf (44).

---

(40) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1055/26.

(41) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1069/20.

(42) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 1977.

(43) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 2045.

(44) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2863 - 3804 - 3355 - 3511 - 3533 - 3541, en Brecht, procesnr. 1064/3.

We zijn dan ook van mening dat er maar weinig getuigenverslagen werden opgenomen in de verscheidene procesbundels, hoewel de aanklager er zich vermoedelijk wel op baseerde en de bevolking wel degelijk op de hoogte moet geweest zijn van de meeste vergrijpen.

Toch blijft de indruk bestaan dat zij slechts bereid waren te getuigen als ze er zelf het nut van inzagen. Dit houdt onder meer in dat men weinig getuigen zal terugvinden bij processen inzake inbreuken tegen de openbare orde, jachtmisdrijf en/of politionele overtredingen.

I.D.) Bewijsvoering en verdediging

Hoe ging de aanklager te werk om de klacht te bewijzen? Verzamelde hij concrete bewijsstukken, baseerde hij zich op de verklaringen van getuigen en slachtoffers of werd de beschuldigde aan een kruisverhoor onderworpen?

Bij deze vraagstelling moeten we vaststellen dat de bronnen veel gebreken vertonen: voor Brecht hebben we slechts in de helft van de gevallen de basis van de aanklacht kunnen achterhalen, voor Loenhout geldt dit voor een derde van de processtukken.

Ondervraging van de beschuldigde komt slechts zelden voor. Dit heeft alles te maken met de manier van procederen: slechts in kriminele zaken werd de beschuldigde verplicht persoonlijk te antwoorden op de tegen hem geuite aantijgingen. Deze bekentenis werd dan ook als bewijsstuk tegen hem gehanteerd. In andere gevallen - soms ook in kriminele procedures die door gebrek aan bewijs, door verzachtende omstandigheden zo werden gevoerd - werd de beschuldigde wel eerst ondervraagd, maar vervolgens in

voorlopige vrijheid gesteld en kon hij zich door een advocaat of raadsheer laten vertegenwoordigen (45). Slechts in vier gevallen is er een geschreven neerslag van de ondervraging van de beschuldigde: een beschuldigde, "inde wandelingh genaemt sleuteleer voordien hier ende daer heeft gewoont", had een ton karpers opengebroken en een deel eruit genomen en verder verkocht.

Hij werd ondervraagd voor twee schepenen en bekende de feiten (46).

Een dienstknecht, afkomstig van Rijkevorsel, die vier jaar had ingewoond bij verscheidene meesters in Brecht, werd verdacht van een aantal diefstallen, onder andere bij zijn meester. Hij werd gearresteerd en bekende voor de twee schepenen de aanklacht (47).

Drie soldaten die bij inwoners van Loenhout gelegerd waren, plunderden onder bedreiging van hun degens de voorraadkast van hun gastfamilies. Hun strooptocht eindigde bij een weduwe met haar kinderen, waar ze bier en brandewijn opeisten en de zoon met een degen afsloegen. De buurman kwam hen ter hulp en werd door één van de soldaten neergeschoten. De drie soldaten werden ondervraagd, de twee medeplichtigen schoven alle schuld af op Joannes de Marquez die het schot had gelost. Hijzelf hield vol dat de hele zaak een spijtig ongeluk was (48).

Tot slot werd bij een geval van nachtelijke inbraak de beschuldigde gearresteerd en ondervraagd. De beschuldigde, afkomstig van Zundert, bekende vrijwillig de aanklacht (49).

---

(45) Poullet, Histoire du droit pénal, pp. 313-314.

(46) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 991/3.

(47) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1001/17.

(48) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3803.

(49) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3810.

Het is ons inziens geen toeval dat het in deze vier gevallen steeds gaat om vreemdelingen, niet om autochtonen. De eigen dorpelings werden in netelige kwesties met meer omzichtigheid benaderd. Een vrouw werd ervan beschuldigd tijdens de oorlogstroebelen een deel boekweit dat was opgeslagen in de kerk, te hebben weggenomen en bij haar voorraad te hebben gelegd. Zij werd niet verhoord en uiteindelijk vrijgesproken bij gebrek aan bewijzen (50).

In één geval van concubinaat kwam de beschuldigde zich vrijwillig aangeven in de hoop zo te ontsnappen aan de kerkelijke rechtspraak (51).

Vervolgens zijn er nog drie gevallen bekend waar het slachtoffer klacht neerlegde: een weduwe die door de molenaar werd verkracht en direkt na het voorval klacht indiende (52), een landbouwer wiens buurman een deel van de oogst had weggehaald en niet wou teruggeven (53) en een klacht tegen enkele eigenaars van schapenkuddes die ondanks herhaalde waarschuwingen, hun schapen op de grond van de gedupeerden lieten voort grazen (54).

Slechts éénmaal liet de aanklager een huiszoeking verrichten waarbij de stronk van een afgehakte berkeboom als bewijsmateriaal in beslag werd genomen (55).

Betrapping op heterdaad komt slechts bij enkele specifieke overtredingen voor: wanneer paarden, schapen, koeien niet op de grond van de eigenaar graasden, bij verboden jacht en

---

(50) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1015/8.
(51) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1075/9.
(52) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 991/1.
(53) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1014/17.
(54) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1026/7.
(55) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 2489.

ook bij een aantal overtredingen van politiereglementen - niet naleven van de zondagsrust, herbergbezoek tijdens de hoogmis of na negen uur 's avonds -; kortom, die overtredingen waar de dienaars van de schout op moesten toezien (56).

Ook bij persoonlijke beledigingen, bedreigingen en geweld tegen gezagsdragers en belemmering bij de uitoefening van hun gezag kan men in zekere zin spreken van een direkt bewijs voor de aanklager (57).

De belangrijkste bewijslast voor de aanklacht waren evenwel de verklaringen van getuigen en van slachtoffers in zeer persoonlijke aangelegenheden. Het belang dat eraan werd gehecht, kunnen we afleiden uit de stukken zelf: soms stuurden schepenen van naburige dorpen verzoekschriften om ook in Loenhout of Brecht getuigen op te sporen voor hun lopende zaak. Zo getuigden vier inwoners van Brecht tegen de molenaar van Ekeren die in herberg 'de Croone' openlijk had gedreigd enkele huizen in brand te steken als hij het proces dat tegen de drossaard van Ekeren liep zou verliezen (58). Ander voorbeeld: het proces tegen de oudschepenen van Brecht, die ervan verdacht werd paarden te hebben gestolen en steekpenningen van soldaten te hebben ontvangen, liep vast bij gebrek aan getuigen (59).

Uit tabel 5 blijkt dat meer dan de helft van de verklaringen ooggetuigenverslagen waren ten laste van de beschuldigde, zodat het mogelijk was bij gelijklopende getuigenissen het gebeuren te rekonstrueren.

---

(56) bv., R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1026/7, 992/13, 1056/7 en 1094/15,

R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 1521 - 2172 - 2977,

(57) bv., R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1112/3 - 1123/1 - 992/1,

R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 1521 - 1979 - 2044 - 3777 - 3789,

(58) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1055/12,

(59) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1002/4.

Tabel 5: Soorten getuigen en slachtoffers, 1600 - 1800

A) Brecht

	1600-1699		1700-1799		1600-1699		1700-1799	
	Getuigen	Slachtoffers	Getuigen	Slachtoffers	Getuigen	Slachtoffers	Getuigen	Slachtoffers
Doggetuigen à charge	58	71,60%	6	100%	35	74,46%	1	50%
Geen ooggetuigen à charge	10	12,34%	/	/	11	23,40%	1	50%
Doggetuigen à decharge	/	/	/	/	1	2,12%	/	/
Geen ooggetuigen à decharge	1	1,23%	/	/	/	/	/	/
Neutrale ooggetuigen	/	/	/	/	/	/	/	/
Geen neutrale ooggetuigen	1	1,23%	/	/	/	/	/	/
Niet bepaald	11	13,58%	/	/	/	/	/	/
Totaal	81	100%	6	100%	47	100%	2	100%

B) Loenhout

	1600-1699		1700-1799		1600-1699		1700-1799	
	Getuigen	Slachtoffers	Getuigen	Slachtoffers	Getuigen	Slachtoffers	Getuigen	Slachtoffers
Doggetuigen à charge	59	54,41%	9	100%	22	56,41%	4	100%
Geen ooggetuigen à charge	42	37,61%	/	/	15	38,46%	/	/
Doggetuigen à décharge	1	0,91%	/	/	/	/	/	/
Geen ooggetuigen à décharge	7	7,33%	/	/	1	2,56%	/	/
Neutrale ooggetuigen	/	/	/	/	/	/	/	/
Geen neutrale ooggetuigen	/	/	/	/	/	/	/	/
Niet bepaald	/	/	/	/	1	2,56%	/	/
Totaal	109	100%	9	100%	39	100%	4	100%

Ook niet-oogetuigen konden belangrijke informatie aanbrengen. Zo legde een chirurgijn na elke doodslag of zwaar geweldsdelikt een verklaring af over de aard van de verwonding, met welk voorwerp ze was veroorzaakt, of het een dodelijke wonde was of slechts een vleeswonde die door complicaties gevaarlijk was geworden (60).

Gewone getuigen brachten eveneens bezwarende informatie aan: zij verklaarden bijvoorbeeld dat de beschuldigde voordien al bedreigingen had geuit tegen zijn slachtoffer (61) of dat zij de onenigheid zagen aankomen (62), hoorden de beschuldigde zijn intenties verklaren (63) of de beschuldigde legde een bekentenis af aan de getuigen omtrent zijn zaak (64).

Slechts 11 van 276 getuigen (= 4%) legden een verklaring af ten gunste van de beschuldigde. Vier getuigen ontkenden de beschuldiging volledig, hoewel andere getuigen ze bevestigden: het gaat hier om personen waarmee de beschuldigde een nauwe band had (knecht, goede vriend, medeigenaar van een schuur) en bereid waren om in hun voordeel meined te plegen voor de schepenen (65).

---

(60) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1025/14 - 1068/6 - 1088/2 - 1103/1 - 1112/6 - 1098/1.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3795 - 3803 - 3805.

(61) bv., R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1066/19.

(62) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1002/17.

(63) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1103/1.

(64) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1002/17.

(65) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1136/7.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2231 en 3078.

In de overige gevallen werden de notabelen van het dorp, de vorster, de chirurgijn en de pastoor, opgetrommeld om een goed woordje te doen voor de beschuldigde. Twee bevriende burgers van de gevangenen beweerden dat de hoofdbeschuldigde die een dorpsbewoner neerschoot (zie hoger), spijt had van zijn daad en het hele gebeuren slechts een uit de hand gelopen ongeluk was. De twee vorsters en de chirurgijn verklaarden dat de man in kwestie niet goed behandeld werd in de gevangenis: zijn hele lichaam stond vol blauwe plekken en bulten (66). In een andere zaak verklaarde de pastoor dat aan het slachtoffer van een caféruzie pas dagen later, als gevolg van haar slecht verzorgde wonde, haar de laatste sacramenten waren toegediend (67).

Tenslotte, een laatste bemerking.. Deze getuigenverslagen leveren ons in veel gevallen weinig bijkomende achtergrondinformatie over het gebeuren: geen gegevens over het achterliggend motief, over de relatie tussen beschuldigde en slachtoffer, de direkte oorzaak, enz.. Dit is enigszins te verklaren uit het feit dat de getuigen bepaalde vragen moesten beantwoorden en daarbij eventueel verdere informatie gaven. Toch blijft de ganse informatie slechts opgebouwd met feiten, zonder echte achtergrondgegevens, d.w.z. de getuigen brachten slechts datgene naar voor wat ze vanuit hun standpunt gezien en gehoord hadden, zonder daarbij blijk te geven van enige betrokkenheid bij het voorval, zelfs wanneer ze ooggetuigen waren (68).

---

(66) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3803.

(67) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3812.

(68) zie ook:

CASTAN, *'Mentalités rurale et urbaine'*, p. 140.

I.E.) De verdediging

De beschuldigde kreeg ook de kans om via zijn raadsheer geschreven akten neer te leggen tegen de ingebrachte beschuldiging van de aanklager.

Voor Brecht werden er op 74 processtukken 25 verdedigingsakten neergelegd of bijna 34% van de gevallen voor de 17de eeuw; dit aantal nam af in de 18de eeuw tot bijna 22,5%.

Voor Loenhout konstateren we dezelfde afname: van 36% in de 17de eeuw naar 24% in de 18de eeuw.

Deze afname van het aantal verdedigingsakten kan toevallig zijn. We hebben reeds opgemerkt dat de relatieve bestraffingsgraad toenam in dezelfde periode. Het gerecht trad wellicht strenger op tegen de beschuldigde en legde bijgevolg de verdedigingsakten vlugger naast zich neer, zodat de beschuldigten er ook minder indienden wegens het geringe effect dat ze nog teweeg brachten.

In ongeveer een derde van de akten bekende de beschuldigde de feiten op zich. Hij voerde wel verzachtende omstandigheden aan of leverde kritiek op de wijze van procederen. Een vaak ingeroepen verdediging bij geweldsdelikten was het feit dat het slachtoffer de vechtpartij zelf uitgelokt had. Na eerst zijn tegenstander te hebben beledigd en uitgedaagd, bracht hij de eerste slag toe; de aanklager zou dus beter eerst het slachtoffer dagvaardigen, redeneerde de beschuldigde (68).

---

(68) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1068/6 - 1112/3 - 1152/3.
R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3728 - 3806 - 3807.

Een herder die twee schapen van een konkurrent had doodgeslagen, verdedigde zich door te beweren dat het slachtoffer zijn kinderen en zijn schapen altijd lastig viel; moe getergd, had hij uiteindelijk wraak genomen (69).

Vaak minimaliseerde de beschuldigde de hele zaak. Zo werd een inwoner van Wuustwezel ervan verdacht een beemd aldaar te hebben verhuurd. Hij zou zich daarbij hebben uitgegeven voor de rechtmatige eigenaar die echter in Brecht woonde. De beschuldigde ontkende dit ten stelligste: de potentiële huurder had hem op straat aangesproken en hem gevraagd de beemd te verhuren. Hij antwoordde dat het zijn eigendom niet was. Later in de herberg kwam hij weer vragen het stuk land aan hem te verhuren, hij replikeerde dat het eigendom van Maes was. Daarop begonnen klanten in de herberg hem spottend Maes te noemen, zodat hij ten langen leste al lachend toezei de beemd te verhuren (70).

Ook trok de beschuldigde in de verdedigingsakten de bevoegdheid van de aanklager voor de zaak in twijfel. Een jongeman die 's avonds om half zeven door de vorster werd betrapt met zijn geweer, ontkende de feiten niet, wel beweerde hij dat de schepenbank niet bevoegd was voor de jachtovertredingen en dat de warentkamer (=bevoegd voor de jacht) dit moest onderzoeken (71).

Soms gaat de beschuldigde zelfs zo ver dat hij de aanklager van vooringenomenheid in de zaak en van subjektiviteit t.o.v. zijn persoon beschuldigde. Zo beweerde een beschuldigde die zijn slachtoffer afsloeg en met een mes

---

(69) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 1955.

(70) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1007/4.

(71) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1153/1.

bedreigde - hij had immers zijn moeder beledigd -, dat de schout hem slechts had aangeklaagd omdat " hij aen sijne moeder een merckelijke somme schuldigh is over gelevvert brood ende winkelwaer". Voorts meende hij dat het bezit van een mes met een scherpe punt niet voldoende gegrond was om verbanning te eisen omdat "bij aldin alle ingesetenen van Bracht en van andere plaetsen van Brabant hebbende messen met punten mosten gebannen worden..." (72).

Wanneer de bewijsstukken toch voldoende waren voor een veroordeling en de beschuldigde niet anders kon dan de feiten bekennen, probeerde hij zich steeds te verdedigen in de hoop een lagere straf te krijgen. Zo bekende Jan Lambrecht Jordaens wel dat hij een patrijs had geschoten, maar betwistte de boete die hij zesmaal te hoog vond (73); op zijn beurt gaf Wouter Lenaerts toe dat hij de knecht had geslagen, maar dat het slechts om schaafwonden ging en dat hij dus geen boete wenste te betalen voor deze kwetsuren (74).

Niet alleen ontkende de beschuldigde in zijn verdedigingsstukken alle ten laste gelegde feiten, tevens liet hij niet na nog eens alle bewijsmateriaal te ontcrachten, de verklaring van het slachtoffer als laster te bestempelen en de basis, waarop de schout zich voor zijn aanklacht steunde, als ongegrond af te doen (75).

Tot slot kon de beschuldigde ook nog getuigen oproepen die een verklaring in zijn voordeel aflegden. Hoger hebben we echter aangetoond dat slechts weinig personen bereid waren te getuigen in tegenspraak met de andere versies.

---

(72) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1123/1.

(73) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 986/16.

(74) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 988/26.

(75) bv., R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1003/11 - 1015/8 - 1030/3 - 1044/7 - 1055/26,
R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3771 - 1977 - 3792 - 3797 - 3355 - 3817.

Een gratieverzoek richten aan de soeverein was de laatste poging om alsnog een beslissing ongedaan te maken. In de doorgenomen processtukken komt slechts één goedgekeurd gratieverzoek voor. Een jonge knecht zou namelijk een relatie met de dochter des huizes hebben gehad en bij haar een kind hebben verwekt. Hij ontkende dit, maar werd zonder enige ondervraging van hem of het meisje veroordeeld, zodat hij gratie kreeg (76).

I.F.) Besluit

We hebben in dit hoofdstuk getracht de procedure toe te lichten van de processen die door de schout aanhangig werden gemaakt, m.a.w., de kriminele stukken.

Vooreerst hebben we de verhouding nagegaan tussen deze processen en de totale produktie van de schepensbank. We leiden eruit af dat ze beide een serieuze terugval kenden in de 18de eeuw, maar dat de door de schout gevoerde processen in verhouding niet zo sterk afnamen; ook is het zo dat een piekperiode voor alle processen niet noodzakelijk een stijging betekende voor de kriminele processen. Het omgekeerde ging evenmin altijd op.

Door dit vast te stellen, mogen we aannemen dat de evolutie van de kriminele processtukken niet volledig afhankelijk is van de graad van bewaring van het bronnenmateriaal en dat er sprake is van een autonome evolutie, ondanks alle gebreken die eigen zijn aan dit onderwerp.

---

(76) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1074/11.

Wat de duur van de processen betreft, kunnen we een tendens waarnemen om de zaken in een kortere tijdsperiode af te werken. Dit gaat vooral op voor Loenhout en in mindere mate voor Brecht. Toch blijkt ook dat op dit lage niveau het juridisch apparaat dikwijls gebrekkig functioneerde, wat veel onnodig tijdsverlies met zich meebracht door het pover bewijsmateriaal, de procedurefouten, bevoegdheidskonflikten, valse geruchten, laattijdige ingrepen, tekort aan middelen en bekwaam personeel. Ook de lage bestraffingsgraad is hiervan een sprekend voorbeeld.

Door ons te baseren op het aantal akten en verklaringen - van beschuldigen, slachtoffers, getuigen -, hebben we getracht de omvang van de processen na te gaan. Al gauw bleek dat dit zeer moeilijk was door het groot aantal onvoltooide processtukken, zodat er een overwicht was in de categorie 1 t/m 5 akten. Ook waren er slechts in een minderheid van de processtukken verklaringen opgenomen, hoewel de aanklager vermoedelijk steunde op de geruchten die de ronde deden in het dorp.

Toch bleek dat juist deze getuigenissen belangrijk waren om de feiten te rekonstrueren en in veel mindere mate de ondervraging van de beschuldigde en de betrapting op heterdaad. De overgrote meerderheid van de getuigen legde een verklaring af ten laste van de beschuldigde. Het ging hier vooral om ooggetuigen, hoewel andere getuigen eveneens belangrijke aanwijzingen konden aanbrengen. Bovendien leverden deze getuigenissen niet erg veel bijkomende achtergrondinformatie op: elke persoon deed zijn relaas vanuit zijn standpunt, zonder blijk te geven van enige mening of standpunt over het gebeuren.

De beschuldigde kreeg verder de kans zich te verdedigen door middel van een raadsheer; in de 18de eeuw lag het aantal ingediende verdedigingsakten lager dan in de vorige eeuw. Een sluitende verklaring hiervoor hebben we niet, maar mogelijkerwijs was dit een gevolg van het kordater optreden van de schepenbank, daar de bestraffingsgraad ook hoger lag in de 18de eeuw.

In deze verdedigingsstukken probeerde de beschuldigde steeds zijn eigen persoon in een gunstig daglicht te stellen, door omstandigheden in te roepen die zijn gedrag voor een deel konden verklaren of door op het geringe belang van de zaak te wijzen. Soms beschuldigde hij zijn slachtoffer ervan leugens rond te strooien of betwistte hij de bevoegdheid of de objectiviteit van de aanklager.

HOOFDSTUK II: ALGEMENE BESPREKING VAN DE MISDRIJVEN

II. A.) Kriminaliteitsindex

Tot nog toe hebben we ons steeds gebaseerd op de processtukken zelf. Om een beter inzicht in de materie te krijgen, is het echter nodig na te gaan hoeveel delikten zij bevatten, om vervolgens de verhouding met de bevolkingscijfers, die in het vorige hoofdstuk vermeld werden, te onderzoeken.

Voor Loenhout bedraagt het totaal aantal gekende delikten in de 17de eeuw 178, voor Brecht 105. Deze cijfers samengenomen, bekomen we gemiddeld 2,83 delikten per jaar. Het bevolkingscijfer voor Loenhout en Brecht samen bedraagt 3120 inwoners (1). Dit betekent dus 0,90 per jaar per duizend inwoners voor de 17de eeuw.

Dit beeld verandert totaal wanneer we slechts de bestrafte delikten als uitgangspunt nemen: het totaal van de bestrafte delikten is 89 voor de 17de eeuw. Hierdoor daalt het aantal delikten per jaar per duizend inwoners met meer dan twee derde, namelijk tot 0,28 delikten.

Voor de 18de eeuw bekomen we een jaarlijks gemiddelde van 1,43 gekende delikten en, in vergelijking tot de bevolking van Loenhout en Brecht in die eeuw (2), vinden we 0,44 delikten per duizend inwoners.

---

(1) vgl. Hoofdstuk I, p. 13: 1151 voor Loenhout in 1693 en 1969 voor Brecht = 3120.

(2) Iden , p. 13: gemiddeld bevolkingscijfer voor de 18de eeuw;
1205 voor Loenhout en 2068 voor Brecht = 3273.

Met de bestrafte delikten als basis, komen we slechts op een jaarlijks gemiddelde van 0,71 delikten per jaar en 0,22 delikten per duizend inwoners, wat een afname betekent met de helft ten opzichte van de gekende misdrijven.

Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze relatief hoge gemiddelden vooral op rekening van Loenhout te schrijven zijn, voor Brecht alleen liggen de cijfers een stuk lager, zeker als we in acht nemen dat dit dorp een grotere bevolking kende. De gemiddelden (per duizend inwoners) voor Brecht zijn slechts een derde van de gemiddelden van Loenhout, zowel voor de gekende als de bestrafte kriminaliteit. In de 18de eeuw neemt de door het Brechtse gerecht bestrafte kriminaliteit wel iets toe (3).

Hieruit kan worden afgeleid dat zowel de door het gerecht gekende als bestrafte kriminaliteit een stuk hoger lag in de 17de eeuw, maar dat in de volgende eeuwde door de schepenbank bestrafte delikten niet zo sterk afnemen als de gekende.

Het is niet eenvoudig om deze index te vergelijken met andere cijfers. Ten eerste is onze studie beperkt tot het niveau van de schepenbank in twee kleine heerlijkheden met een beperkte bevolking. Andere studies behandelen vooral grotere omschrijvingen, wat bijgevolg totaal andere resultaten met zich meebrengt. Bovendien worden in diverse

---

(3) Brecht: 17de eeuw: bestrafte delikten: 0,12 per jaar per 1000 inwoners,
gekende delikten: 0,53 per jaar per 1000 inwoners,
18de eeuw: bestrafte delikten: 0,15 per jaar per 1000 inwoners,
gekende delikten: 0,26 per jaar per 1000 inwoners,

Loenhout: 17de eeuw: bestrafte delikten: 0,56 per jaar per 1000 inwoners,
gekende delikten: 1,52 per jaar per 1000 inwoners,
18de eeuw: bestrafte delikten: 0,33 per jaar per 1000 inwoners,
gekende delikten: 0,75 per jaar per 1000 inwoners.

Tabel 6: De verhouding gekende - bestrafte delikten, opgedeeld per categorie, 1600-1800

A) Loenhout

	1600 - 1699		1700 - 1799					
	gekende	bestrafte	gekende	bestrafte	gekende	bestrafte	gekende	bestrafte
Vermogensdelikten	79	44,38%	22	12,35%	38	42,69%	10	11,11%
Delikten tegen de openbare orde	27	15,16%	9	5,05%	11	12,35%	6	6,66%
Gewelddelikten	56	31,46%	25	14,04%	17	19,10%	5	5,55%
Delikten tegen de politiereglementen	3	1,68%	2	1,12%	21	23,59%	19	21,11%
Seksuele delikten	10	5,69%	4	2,24%	1	1,12%	/	/
Religieuze delikten	/	/	/	/	/	/	/	/
Onbepaald	3	1,68%	3	1,68%	1	1,12%	/	/
Totaal	178	100%	65	36,51%	89	100%	40	44,44%

B) Brecht

	1600 - 1699		1700 - 1799					
	gekende	bestrafte	gekende	bestrafte	gekende	bestrafte	gekende	bestrafte
Vermogensdelikten	43	40,95%	8	7,61%	15	28,30%	10	18,86%
Delikten tegen de openbare orde	16	15,23%	2	1,90%	3	5,66%	3	5,66%
Gewelddelikten	31	29,52%	8	7,61%	28	52,83%	16	30,18%
Delikten tegen de politiereglementen	5	4,76%	/	/	2	3,77%	1	1,88%
Seksuele delikten	8	7,69%	4	3,80%	1	1,88%	1	1,88%
Religieuze delikten	1	0,95%	1	0,95%	/	/	/	/
Onbepaald	1	0,95%	1	0,95%	4	7,54%	/	/
Totaal	105	100%	24	22,85%	53	100%	31	58,49%

C) Loenhout en Brecht

	1600 - 1699				1700 - 1799			
	gekende		bestrafte		gekende		bestrafte	
Vermogensdelikten	122	43,10%	30	10,60%	53	37,32%	20	13,98%
Delikten tegen de openbare orde	43	15,19%	11	3,88%	14	9,85%	9	6,29%
Gewelddelikten	87	30,74%	33	11,66%	45	31,69%	21	14,68%
Delikten tegen de politiereglementen	8	2,82%	2	0,70%	23	16,19%	20	13,98%
Seksuele delikten	18	6,36%	8	2,82%	2	1,40%	1	0,69%
Religieuze delikten	1	0,35%	1	0,35%	/	/	/	/
Onbepaald	4	1,41%	4	1,41%	5	3,52%	/	/
Totaal	283	100%	89	31,44%	142	100%	71	49,65%

onderzoeken andere criteria aangewend (men telt bijvoorbeeld alleen de processtukken) en vermelden ze vaak het bevolkingscijfer niet. Ook is een vergelijking soms weinig relevant daar deze index slechts de wijzigingen van het aantal delikten vermeldt, maar ons niets over de aard ervan meedeelt (wat alleszins verschillend is in onze studie).

Een vergelijking met de kasselrij Oudburg, periode 1700-1789, volstaat dan ook ruimschoots. Els Otte stelde voor de bestrafte delikten een index op van 0,14 per duizend inwoners (periode 1700-1789), voor de gekende delikten een index van 0,22 per duizend inwoners voor de periode 1715-1725 en 0,24 per duizend inwoners voor de periode 1775-1784 (4).

Onze cijfers liggen een stukje hoger, alle opmerkingen bij dergelijke vergelijkingen in acht genomen.

II.B.) De verhouding bestrafte - gekende delikten

Uit het voorgaande bleek duidelijk dat er een grote discrepantie bestond tussen de gekende en de bestrafte delikten. Redenen waarom een procedure niet werd afgewerkt, kunnen van velerlei aard zijn.

Ten eerste is het mogelijk dat in het processtuk wel een vonnis werd uitgesproken, maar dat de registratie ervan niet bewaard is gebleven. Deze vonnissen werden immers in een aparte bundel bijgehouden. Zowel voor Loenhout als voor Brecht zijn deze vonnisboeken onvolledig bewaard gebleven (5). Ook is het mogelijk dat deze processen wel werden

---

(4) OTTE, Criminaliteit in de kasselrij Oudburg 1700-1789, pp. 57-58,

(5) DELVAUX, Inventaris van het Oud Archief van Loenhout, nrs. 1334-1336,
BETERAMS, Inventaris van de gemeentearchieven van Brecht, nr. 950.

afgesloten, maar dat in de loop der jaren een aantal stukken verloren zijn gegaan (6).

Een tweede plausibele verklaring is dat de aanklager zijn onderzoek heeft stopgezet bij gebrek aan bewijzen of omdat zijn aanklacht ongegrond was en dat deze bemerking niet werd genoteerd - dit is goed mogelijk want bij de processen waarbij dit het geval was, was het dikwijls zeer moeilijk te achterhalen - (7).

Ten derde: de procedure werd afgebroken omdat de zaak van weinig belang was en de aanklacht werd ingetrokken.

Tenslotte kan het zijn dat ingewikkelde zaken werden doorverwezen naar een rechtbank van een hogere instantie, naar een gespecialiseerde rechtbank, of naar een andere schepenbank. Dit kwam trouwens vaak voor op het niveau van de lokale schepenbank wegens haar beperkte middelen en bevoegdheid.

Toch behouden we de indruk dat deze schepenbanken niet erg efficiënt werkten. Dit blijkt overduidelijk uit de vele problemen die er rijzen bij het vinden van doorslaggevend bewijsmateriaal, bij het opsporen van delinkwenten die na hun daad voortvluchtig waren, maar ook uit de lage bestraffingsgraad (zie tabel 6 en grafieken V, VI, VII en VIII).

Om meer duidelijkheid te scheppen, hebben we de delikten opgedeeld in een zestal categorieën die veelvuldig gehanteerd worden in andere kriminaliteitsstudies: vermogensdelikten, delikten tegen de openbare orde, geweldsdelikten, overtredingen tegen het politiereglement,

---

(6) DELVAUX, Inventaris van het Oud Archief van Loenhout, p. 9.

(7) bv. R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1103/4.
R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3355.

seksuele delikten en tot slot religieuze delikten (8). We komen er uitgebreider op terug, maar we gebruiken nu al deze indelingen om eventuele evoluties beter te kunnen nagaan.

De bestrafte kriminaliteit neemt lichtjes toe voor Loenhout in de 18de eeuw. Dat wil niet zeggen dat de schepenbank op een efficiëntere manier te werk ging. Immers, deze toename is volledig te wijten aan de stijging van het aantal gekende en bestrafte positionele delikten en van de bestrafte delikten tegen de openbare orde. Deze delikten waren gemakkelijk te bestraffen zonder dat er al te veel onderzoekswerk aan te pas kwam, daar het meestal ging om een betrapping op heterdaad.

In Brecht daarentegen is de bestrafte kriminaliteit in de 17de eeuw zeer laag, in de 18de eeuw neemt ze daarentegen met meer dan de helft toe. Dit wordt veroorzaakt door de stijging van de bestrafte delikten in elke categorie, waarbij enkel de gekende geweldsdelikten in verhouding toenemen.

Omdat het aantal processen dat met een vonnis werd afgesloten, over de ganse periode vrij laag blijft, zullen we ons voor het verder onderzoek niet baseren op de bestrafte kriminaliteit, maar wel op de gekende, omdat zij ons inziens beter de werkelijkheid benadert.

---

(8) OTTE, Criminaliteit in de kasselrij van Oudburg 1700-1789, onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

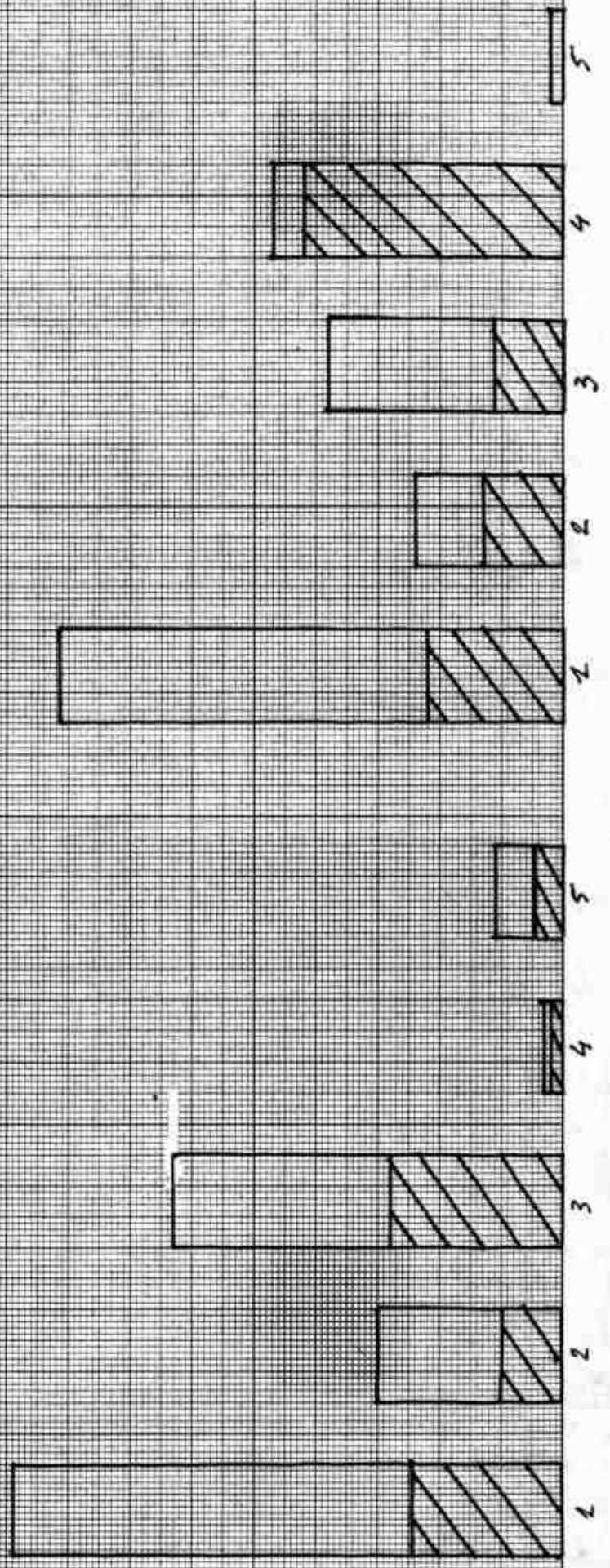
ROETS, "Rudessen, dieften ende andere crimen" Misdadigheid te Gent in de zeventiende en achttiende eeuw: een kwantitatieve en kwalitatieve analyse, onuitgegeven doctoraatsverhandeling.

GRAFIEK : verhouding gekende - bestrafte criminaliteit voor
 LOENHOUT 1600-1699, 1700-1799.

6. 1600-1699
 5. 1700-1799
 4. 1800-1899
 3. 1900-1999

1. 1600-1699
 2. 1700-1799
 3. 1800-1899

GRAFIEK : percentage bestrafte delikten per categorie voor
 LIDENHOUT 1600-1699, 1700-1799.

4 = POLITIEK DELIKTEN

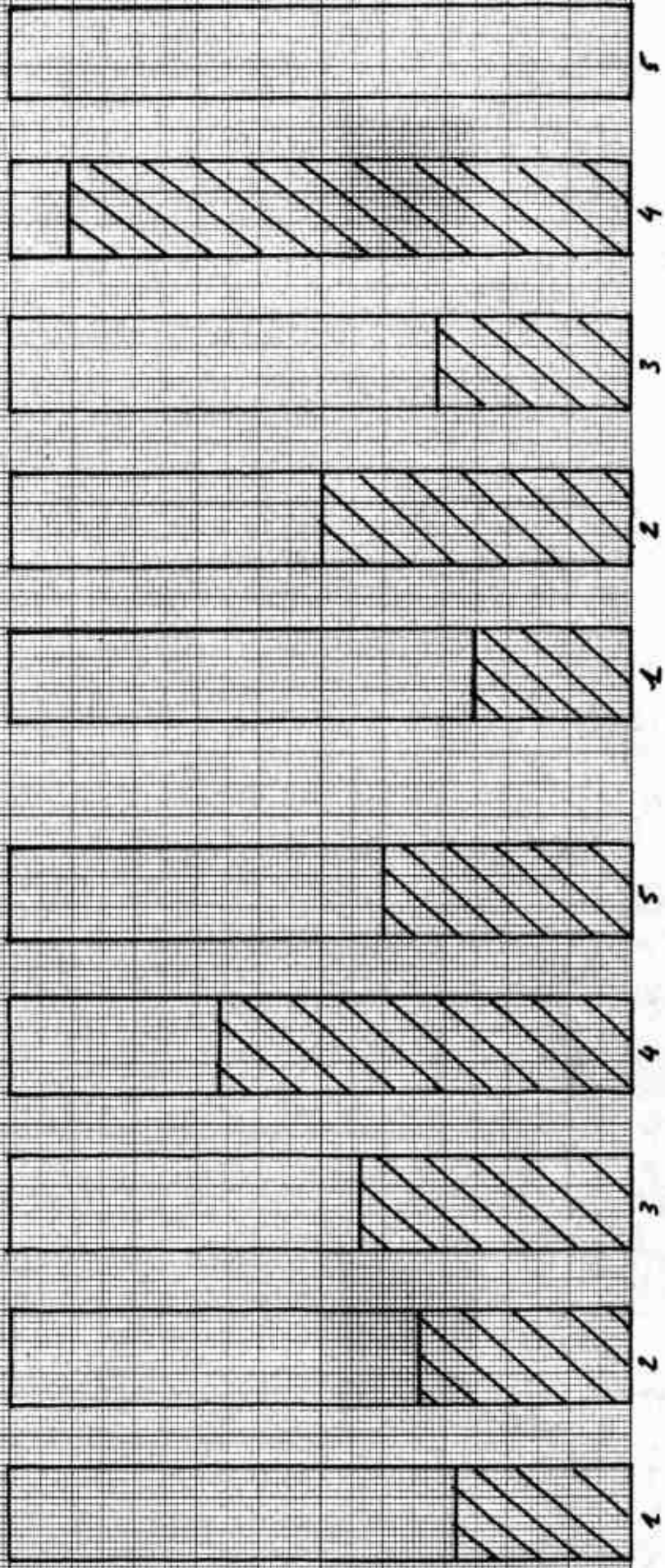
5 = SCHULD DELIKTEN

/// = ACCRAFT

1 = VERMOORDINGEN

2 = DELICTEN TOEGE HOUDING VAN

3 = GEBRUIKDELICTEN

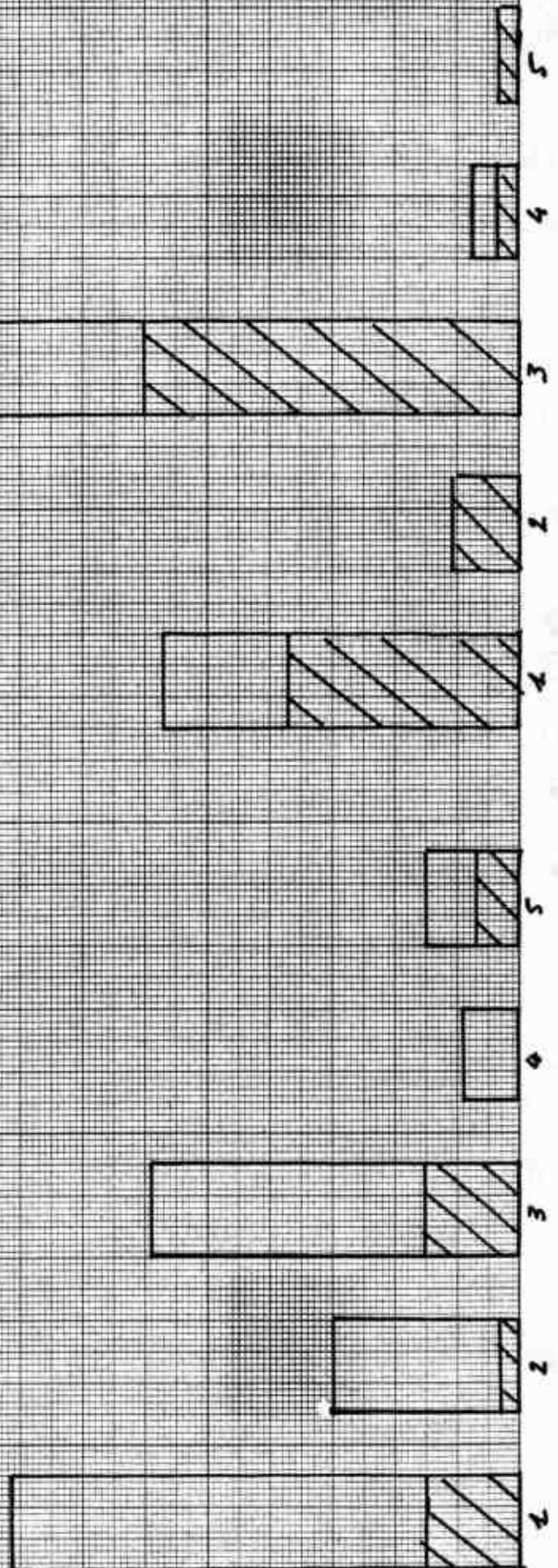

GRAFIEK : verhouding gekende - bestrafte criminaliteit voor
BRECHT 1600-1699, 1700-1799.

4 = POLITIEKE RECHTEN
5 = SCHIEVE RECHTEN
10 = Andere

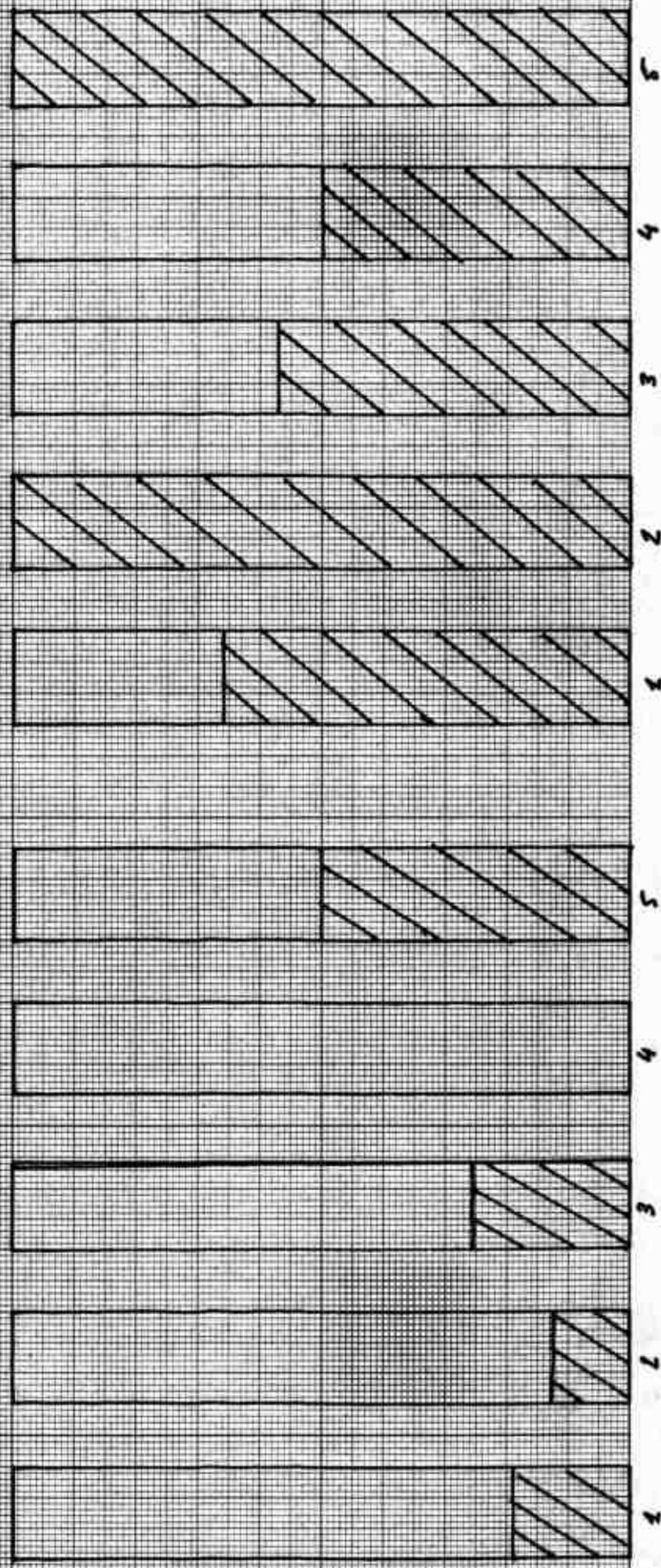
1 = VERBODENISRECHTEN
2 = RECHTEN TOEGEVOEGD BIJ DE
3 = VERBODENISRECHTEN

GRAFIEK : percentage bestrafte delikten per categorie voor
 BRECHT 1600-1699, 1700-1799.

1. = Misdrijven met geweld
 2. = Misdrijven met geweld
 3. = Misdrijven met geweld
 4. = Misdrijven met geweld
 5. = Misdrijven met geweld
 6. = Misdrijven met geweld
 7. = Misdrijven met geweld
 8. = Misdrijven met geweld
 9. = Misdrijven met geweld
 10. = Misdrijven met geweld
 11. = Misdrijven met geweld
 12. = Misdrijven met geweld
 13. = Misdrijven met geweld
 14. = Misdrijven met geweld
 15. = Misdrijven met geweld
 16. = Misdrijven met geweld
 17. = Misdrijven met geweld
 18. = Misdrijven met geweld
 19. = Misdrijven met geweld
 20. = Misdrijven met geweld
 21. = Misdrijven met geweld
 22. = Misdrijven met geweld
 23. = Misdrijven met geweld
 24. = Misdrijven met geweld
 25. = Misdrijven met geweld
 26. = Misdrijven met geweld
 27. = Misdrijven met geweld
 28. = Misdrijven met geweld
 29. = Misdrijven met geweld
 30. = Misdrijven met geweld
 31. = Misdrijven met geweld
 32. = Misdrijven met geweld
 33. = Misdrijven met geweld
 34. = Misdrijven met geweld
 35. = Misdrijven met geweld
 36. = Misdrijven met geweld
 37. = Misdrijven met geweld
 38. = Misdrijven met geweld
 39. = Misdrijven met geweld
 40. = Misdrijven met geweld
 41. = Misdrijven met geweld
 42. = Misdrijven met geweld
 43. = Misdrijven met geweld
 44. = Misdrijven met geweld
 45. = Misdrijven met geweld
 46. = Misdrijven met geweld
 47. = Misdrijven met geweld
 48. = Misdrijven met geweld
 49. = Misdrijven met geweld
 50. = Misdrijven met geweld
 51. = Misdrijven met geweld
 52. = Misdrijven met geweld
 53. = Misdrijven met geweld
 54. = Misdrijven met geweld
 55. = Misdrijven met geweld
 56. = Misdrijven met geweld
 57. = Misdrijven met geweld
 58. = Misdrijven met geweld
 59. = Misdrijven met geweld
 60. = Misdrijven met geweld
 61. = Misdrijven met geweld
 62. = Misdrijven met geweld
 63. = Misdrijven met geweld
 64. = Misdrijven met geweld
 65. = Misdrijven met geweld
 66. = Misdrijven met geweld
 67. = Misdrijven met geweld
 68. = Misdrijven met geweld
 69. = Misdrijven met geweld
 70. = Misdrijven met geweld
 71. = Misdrijven met geweld
 72. = Misdrijven met geweld
 73. = Misdrijven met geweld
 74. = Misdrijven met geweld
 75. = Misdrijven met geweld
 76. = Misdrijven met geweld
 77. = Misdrijven met geweld
 78. = Misdrijven met geweld
 79. = Misdrijven met geweld
 80. = Misdrijven met geweld
 81. = Misdrijven met geweld
 82. = Misdrijven met geweld
 83. = Misdrijven met geweld
 84. = Misdrijven met geweld
 85. = Misdrijven met geweld
 86. = Misdrijven met geweld
 87. = Misdrijven met geweld
 88. = Misdrijven met geweld
 89. = Misdrijven met geweld
 90. = Misdrijven met geweld
 91. = Misdrijven met geweld
 92. = Misdrijven met geweld
 93. = Misdrijven met geweld
 94. = Misdrijven met geweld
 95. = Misdrijven met geweld
 96. = Misdrijven met geweld
 97. = Misdrijven met geweld
 98. = Misdrijven met geweld
 99. = Misdrijven met geweld
 100. = Misdrijven met geweld

II.C.) Overzicht van de gekende misdrijven

In het vorige onderdeel kwam de verhouding bestrafte - gekende kriminaliteit aan bod. Precies omdat er zo weinig processen werden afgesloten met een vonnis, besloten we als basis voor ons onderzoek de gekende delikten te nemen, wat wel vertekenend kan werken, daar zij niet echt bewezen zijn.

Tabel 7: Gekende delikten, 1600-1799

	Loenhout		Brecht	
Vermogensdelikten	117	43,82%	58	36,29%
Misdrijven tegen de openbare orde	38	14,23%	19	12,02%
Gewelddelikten	73	27,34%	59	37,34%
Overtredingen van de politiereglementen	24	8,98%	7	4,43%
Seksuele misdrijven	11	4,11%	9	5,69%
Religieuze misdrijven	/	/	1	0,63%
Onbepaald	4	1,49%	5	3,16%
Totaal	267	100%	158	100%

Vooreerst onderzoeken we de statistische verhouding tussen de zes categorieën delikten (tabel 7). Wat de onderverdeling religieuze misdrijven betreft, hebben we slechts één geval van blasfemie gevonden. Kerkdiefstal klasseerden we onder vermogensdelikten, te meer daar het

hier om het wegnemen van een deel boekweit ging, dat tijdens de oorlogspeterekenen in de kerk was opgeslagen. Beledigingen en geweld tegen geestelijken zijn ondergebracht bij de geweldsdelikten, net zoals we deze tegen officiële gezagsdragers aldaar hebben geplaatst, tenzij ze voorkomen in combinatie met andere delikten. Tot slot zou men nog een aantal overtredingen van de politiereglementen en seksuele delikten (concupinaat en overspel) religieuze delikten kunnen noemen.

De vermogensdelikten (tabel 8) maken voor Loenhout de grootste groep uit, voor Brecht zijn ze de tweede grootste groep, nipt ingehaald door de geweldsdelikten. Binnen deze categorie leggen schending van het eigendom (=het onrechtmatig gebruiken van andermans grond), weiderecht (=zijn dieren laten grazen op plaatsen waar ze niet mogen) en gewone diefstal het zwaarste gewicht in de schaal. Bij zo een diefstal moeten we ons niets opzienbarends voorstellen: meestal ging het om voedingswaren en eenvoudige gebruiksvoorwerpen. Dit wordt uitvoerig behandeld in het volgende hoofdstuk. In de tabel zien we voorts nog typische plattelandsdelikten als diefstal van hout en turf en het overtreden van het jachtverbod (vooral op patrijzen).

Beschadiging van het eigendom (vooral van gewassen op het veld) en de meer specifieke vorm ervan, namelijk huisvredebreuk, die meestal met enige vorm van geweld gepaard ging, vormen de kleinste categorie, samen met nog vijf gevallen van oplichting en afpersing, die alle voorvielen in Brecht.

Tabel 8: Gekende vermogensdelikten, 1600-1799

	Loenhout		Brecht	
Schending van eigendom en weiderecht	43	36,75%	12	20,68%
Diefstal en heling	24	20,51%	20	34,48%
Diefstal van hout en turf	23	19,65%	7	12,06%
Beschadiging van eigendom en huisvredebreuk	10	8,54%	5	8,62%
Verboden jacht	17	14,52%	9	15,51%
Oplichting / Afpersing	/	/	5	8,62%
Totaal	117	100%	58	100%

Gewelddelikten (tabel 9) zijn voor Loenhout de tweede grootste categorie delikten, voor Brecht de grootste gedurende de twee eeuwen. Hierbij gaat het voornamelijk om eenvoudige twisten tussen twee personen, veelal in de herberg of bij het verlaten ervan, dus meestal onder invloed van alcohol. De aanleiding is dikwijls banaal; men voelt zich beledigd en maakt er een erezaak van (9).

Soms ligt de oorzaak dieper, een langdurige wrok tegenover een bepaald persoon bijvoorbeeld. Dit komt echter later nog ter sprake. Deze sterk impulsieve houding heeft tot gevolg dat de meeste doodslagen slechts gewelddelikten zijn met een ongelukkige afloop, omdat het slachtoffer erna bezweek aan zijn verwondingen. Slechts in één geval kunnen we

(9) NUCHEMBLED, La violence au village, p. 31 en p. 42.

van een werkelijke moord met voorbedachte rade; de beschuldigde had zich namelijk een mes aangeschaft met de intentie zijn slachtoffer om te brengen (10).

Voorts vermelden we nog een geval van kindermoord, dat na onderzoek om een doodgeborene bleek te gaan, en een verdenking van medeplichtigheid in diezelfde zaak (11).

Slechts twee gevallen van eenvoudige beledigingen werden behandeld, vermoedelijk omdat deze zaken te gering werden geacht voor een publieke vervolging en eerder afgehandeld werden tussen twee burgerlijke partijen, met het oog op een eventuele schadevergoeding (12).

Tabel 9: Gekende geweldsdelikten, 1600-1799

	Loenhout		Brecht	
Doodslag en moord	7	9,58%	10	16,94%
Medeplichtigheid	1	1,36%	/	/
Slagen en verwondingen	64	87,67%	47	79,66%
Beledigingen en bedreigingen	1	1,36%	2	3,38%
Totaal	73	100%	59	100%

De derde grootste groep zijn de delikten tegen de openbare orde (tabel 10). Deze categorie brengt zeer uiteenlopende delikten onder één noemer. De politieke misdrijven vormen de hoofdmoot en omvatten alle delikten die een uiting zijn van een of andere vorm van minachting ten opzichte van het centraal gezag: gewelddadig verzet bij de arrestatie, de

(10) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1103/1.

(11) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3816 en 3817.

(12) WEISSER, Crime and Punishment in Early Modern Europe, p. 46.

gerechtsdienaars belemmeren in het uitoefenen van hun functie, zich geringschattend uitlaten tegenover het gerecht en zijn dienaars - of zelfs in enkele gevallen zeer gewelddadig optreden -, negeren van een uitgesproken vonnis, niet betalen van een opgelopen boete,...

Zoals we hoger hebben opgemerkt, hebben we alleen die geweldsdelikten tegenover officiële gezagsdragers ingeschreven onder deze categorie, die in combinatie met andere voorkomen. We mogen immers niet uit het oog verliezen dat ook zij deel uitmaakten van die kleine gemeenschap, zodat het moeilijk is een onderscheid vast te stellen tussen persoonlijke en officiële relaties (13). Slechts één militair delikt komt voor; een schepen uit Meer heeft een luitenant van het leger omgekocht in de hoop zo aan de verplichte inkwartiering van de troepen te ontsnappen (14).

Tabel 10: Gekende delikten tegen de openbare orde, 1600-1799

	Loenhout		Brecht	
Politieke delikten	32	84,21%	15	78,94%
Militaire delikten	1	2,63%	/	/
Delikten tegen de openbare trouw	5	13,15%	4	21,05%
Totaal	38	100%	19	100%

(13) SHARPE, 'Enforcing the Law in Seventeenth Century English Village, p. 99.

(14) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr, 2176.

Tot slot vermelden we nog 9 delikten tegen de openbare trouw, d.w.z., valse borgstelling, misbruiken van een titel of een valse identiteit opgeven. Persoonlijk winstbejag was hierbij het voornaamste motief.

Overtredingen tegen de politiereglementen (tabel 11) houden vooral verband met het toezicht op de morele gedragingen van de dorpsbewoners, zoals herbergbezoek op zon- en feestdagen tijdens de mis, het saamenkomen van ongehuwde meisjes en jongens, werken op zondag, enz... Het gaat m.a.w. om die overtredingen waartegen de kerkelijke overheden fulmineerden, maar die de wereldlijke overheid bestrafte (15). Openbare dronkenschap op zich werd geen enkele keer vervolgd, terwijl ze overduidelijk als een belangrijke kriminogene faktor kan worden beschouwd. Toen werd dit evenwel niet zo aanzien (16).

Tabel 11: Gekende delikten tegenover de politiereglementen, 1600-1799

	Loenhout		Brecht	
Verboden herbergbezoek	6	25%	3	42,85%
Ongeoorloofde saamenkomsten	10	41,66%	1	14,28%
Niet naleven van de zondagsrust	2	8,33%	2	28,57%
Openbare dronkenschap	/	/	/	/
Varia	6	25%	1	14,28%
Totaal	24	100%	7	100%

(15) DE BROUWER, 'De kerk en het ontspanningsleven onstreeks 1700, p. 211.

(16) VANHEMELRIJCK, De criminaliteit in de aanloop van Brussel van de late Middeleeuwen tot het einde van het Ancien Régime, p. 467.

De groep varia bestaat uit het niet naleven van de processievoorschriften, het toelaten van jongemannen in de gilden en nog enkele andere kleine overtredingen.

Seksuele en morele delikten (tabel 12) vormen de kleinste groep in het overzicht. Hierbij is vooral het ongehuwd samenwonen van man en vrouw gevisieerd, meestal onechtelijke verhoudingen tussen de meester en zijn dienstmeid, waarbij de meid ongehuwd zwanger werd. Verkrachting komt slechts in drie gevallen voor; dit zal wellicht mede te wijten zijn aan de ondermaatse rapportering.

Tabel 12: Gekende seksuele en morele delikten, 1600-1799

	Loenhout		Brecht	
Concubinaat en overspel	11	100%	6	66,66%
Verkrachting	/	/	3	33,33%
Totaal	11	100%	9	100%

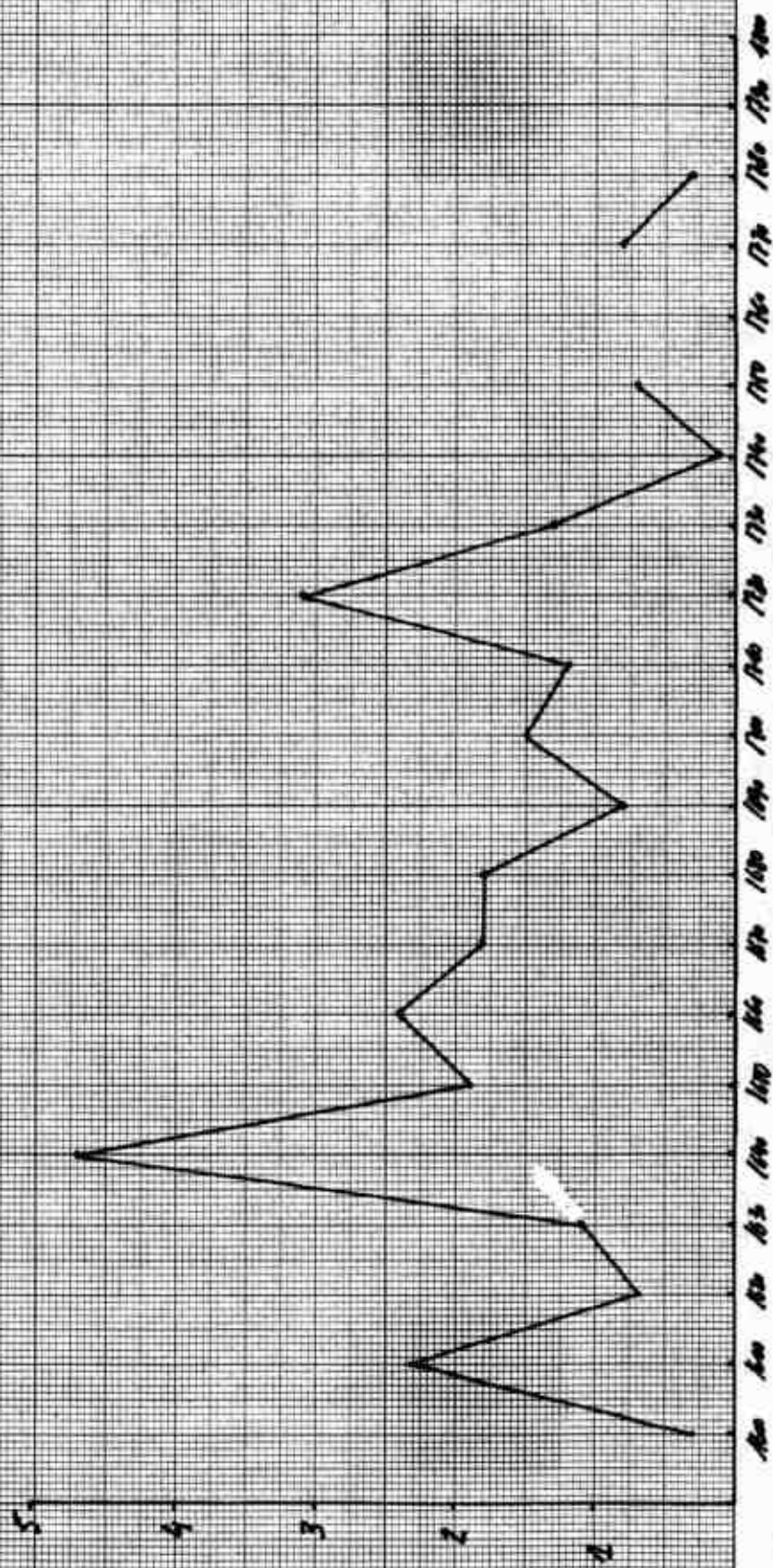
II.D.) De evolutie van de gekende misdrijven

Uit grafieken IX, X en XI en tabel 13 trachten we de evolutie van de gekende kriminaliteit aan te tonen en mogelijke verklaringen aan te brengen. Eerst wijzen we wel op een aantal problemen die de interpretatie bemoeilijken. In de eerste plaats houden we rekening met de gebreken die eigen zijn aan dit onderwerp en vooral met het feit dat er steeds een aantal delikten nooit werden gemeld of vervolgd. We kunnen ze bijgevolg niet in kaart brengen (17). We hebben al herhaalde malen gewezen op de gebrekkige werking

(17) PARKER, ' Crime and the Early Modern Historian: a Review Article', pp. 595-596.

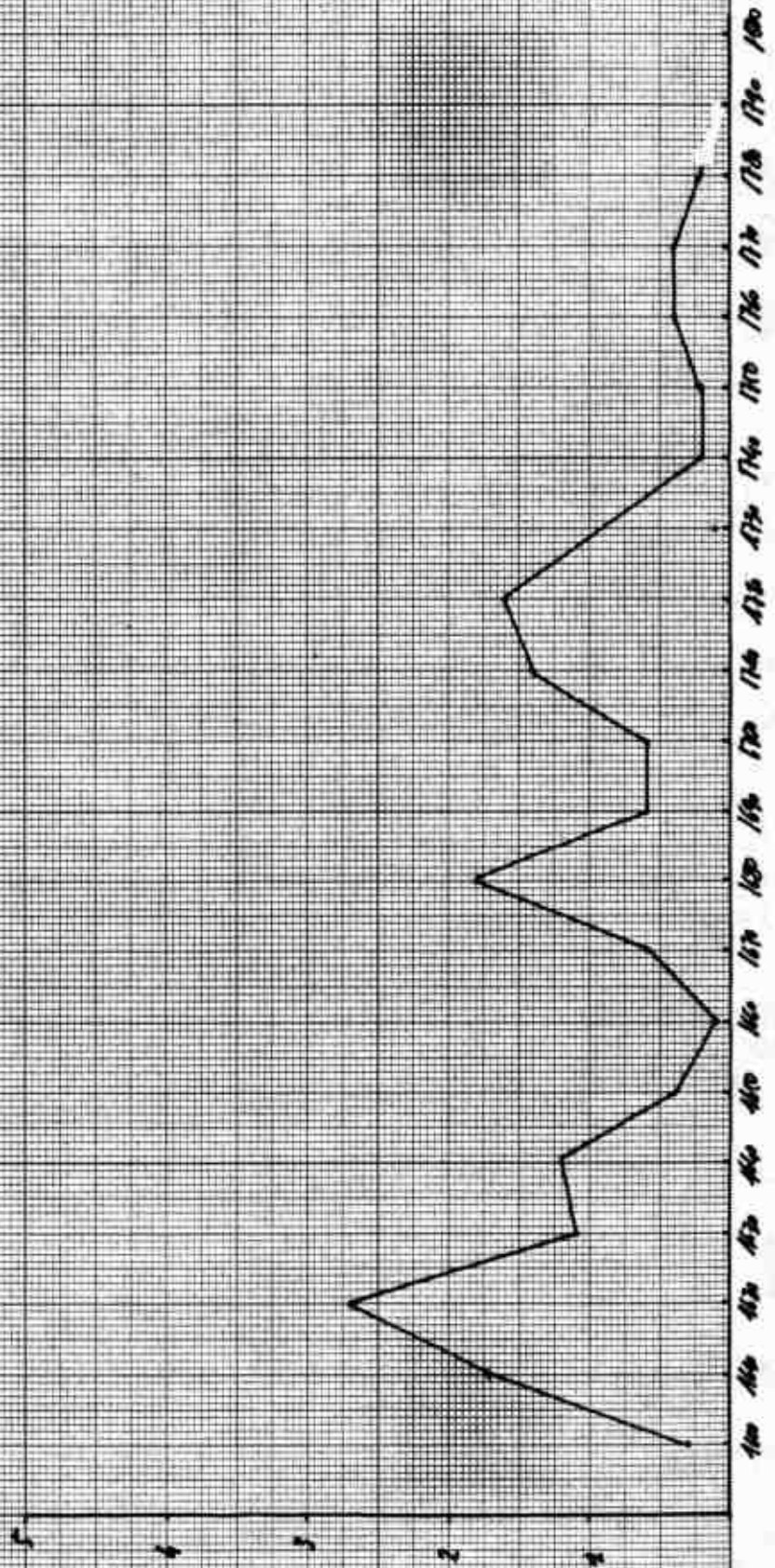

GRAFIEK : delikten per 10-jaarlijkse gemiddelden voor LOENHOUT.

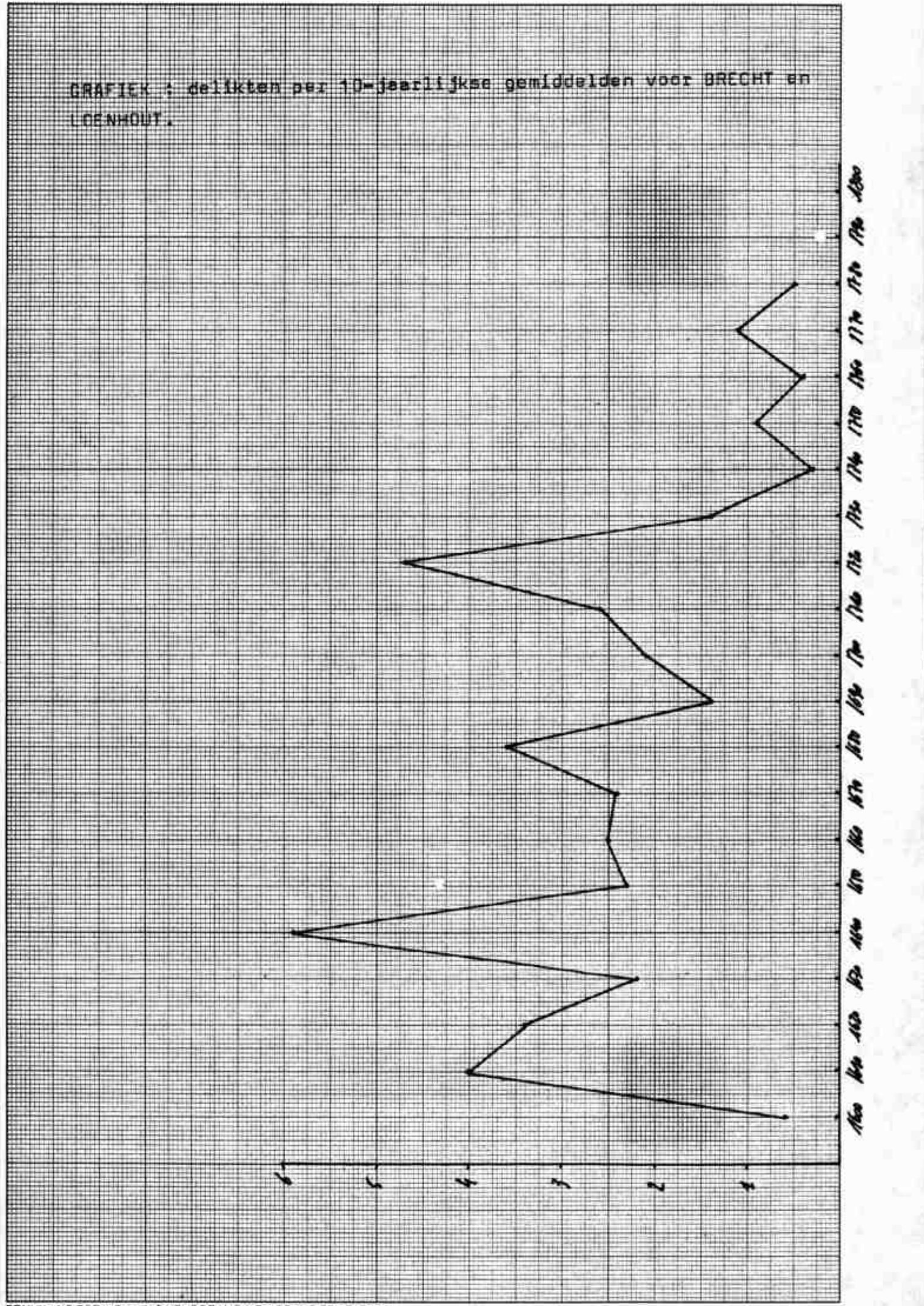

GRAFIEK : delikten per 10-jaarlijksz gemiddelden voor BRECHT.

GRAFIEK : delikten per 10-jaarlijkse gemiddelden voor BRECHT en
LGENHOUT.

van het juridisch systeem en het politieapparaat; ook de gemeenschap zelf stond veelal afkerig tegenover een juridische aktie en verkoos de zaak door een bemiddelaar - de pastoor, de heer, de notaris, ... - te laten regelen.

Een schadevergoeding of een minnelijke schikking was te verkiezen boven een tijdrovende en geldverslindende procedure, die zowel voor het slachtoffer als de beschuldigde nadelig was. Pas in laatste instantie - wanneer geen enkele verzoeningspoging nog mogelijk was - stapte men naar de officiële justitie (18).

Ten tweede, lacunes in het bronnenmateriaal kunnen foutieve interpretaties opleveren; ofwel werd het verloop niet verder neergeschreven, ofwel zijn de bronnen niet bewaard gebleven. Naar onze mening gaat deze redenering zeker op voor de jaren waarin weinig of geen zaken werden behandeld.

In de derde plaats is het risico aanwezig dat niet de evolutie van de gekende kriminaliteit wordt weergegeven, maar wel van de repressie: een stijging of daling in het verloop kan immers volledig te wijten zijn aan verhoogde vervolging binnen een bepaalde kategorie delikten of andersom aan een soepelere houding van het gerecht. Zo weten we uit de bronnen dat er pas een gerechtelijke aktie voor kleinere vergrijpen werd ingespannen, nadat herhaalde waarschuwingen aan het adres van de beschuldigde hun uitwerking misten.

Met deze opmerkingen in het achterhoofd bekijken we nu de grafieken van de gekende kriminaliteit voor Brecht en Loenhout. We hebben voor tienjaarlijkse gemiddelden geopteerd, om zo het verloop van de kurve beter te laten

---

(18) CASTAN, Beroep op behoefte aan en gevoel voor recht tegenover de officiële rechtspleging gedurende de 18de eeuw in Frankrijk, pp. 122-128.

uitkomen, daar er geregeld ontbrekende jaren waren (19). Wat ons meteen opvalt is de lagere gekende kriminaliteit voor Brecht: voor het overgrote deel van de tienjaarlijkse gemiddelden schommelt zij tussen de 0 en 1. Nochtans kende Brecht, zoals eerder gezegd, een grotere bevolking.

Een sluitende verklaring hiervoor hebben we niet; mogelijk zijn de hiaten in het bronnenmateriaal een oorzaak. Toch blijft het zeer moeilijk een gelijklopende evolutie te ontdekken tussen beide dorpen: er zijn wel overeenkomsten, maar evenzeer verschilpunten aanwijsbaar.

Een mogelijke verklaringsfaktor kan de invloed van het oorlogsgebeuren op de gedomicilieerde bevolking zijn. Zijn invloed zou op twee manieren werken: het gerechtelijk apparaat trad pas in werking na het oorlogsgebeuren, zodat de verhoogde kriminaliteit slechts het gevolg was van het volledig opnieuw functioneren van de schepenbank. De oorlogsellende kan ook een rechtstreekse invloed hebben op de bevolking, die op alle mogelijke manieren deze moeilijke periode poogde te overleven (20). Ook kan na de ontbinding van de troepen het land onveilig worden gemaakt door rondzwerfende soldaten (21).

Zo merken we duidelijk een verhoogde kriminaliteit te Loenhout in de periode 1640-1649. We zien ook dat na de afloop van het twaalfjarig bestand (1609-1621) en meer bepaald in de woelige periode 1634-1639, wanneer er zware druk vanuit het noorden op de Noordbrabantse Kempen werd uitgeoefend, het repressieapparaat gedeeltelijk stil viel. Dit geeft ons dan ook een lagere gekende kriminaliteit. De Spaanse Successieoorlog (1701-1714) heeft blijkbaar weinig invloed gehad op de werking van het juridisch apparaat,

---

(19) M.a.w.; het jaar 1600 valt het gemiddelde van de jaren 1600 tot en met 1609 samen, 1610 de jaren 1610 tot en met 1619, enz...

(20) VANHEMELRIJCK, *Criminaliteit in de aannie van Brussel*, p. 496.

(21) VANDEN EERENBEEMT, *In het spanningsveld der Aarode*, p. 20.

hoewel er ook in de Noorderkempen krijgsverrichtingen plaatsvonden (22). De Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) heeft daarentegen wel een weerslag gehad op de werking van het gerechtelijk apparaat, hoewel we voor de daaropvolgende periode van rust moeilijk van een toename van de gekende kriminaliteit, kunnen spreken, omdat voor Loenhout de cijfers ontbreken voor de periode 1760-1769 en voor Brecht het aantal gekende delikten zeer laag ligt.

Ook het verband tussen kriminaliteit en economische omstandigheden geeft ons een mogelijke verklaringsfaktor. Het merendeel van de landbouwproducenten produceerde toen enkel om zichzelf in het levensonderhoud te voorzien; een deel van de huishoudens kon bovendien niet leven van de bedrijfsprodukten, zodat nog andere beroepen moesten uitoefend worden om in het onderhoud te voorzien (23). Het is dan ook niet te verwonderen dat ze bij minder gunstige omstandigheden in de problemen konden komen en bijna noodgedwongen hun toevlucht moesten nemen tot kleine diefstallen om overeind te blijven (24).

Toch lijkt het ons onzinnig om de pieken in de grafieken te korreleren met jaren van misoogsten, omdat Loenhout en Brecht elkaar juist niet in die pieken volgen. We moeten ons dus noodgedwongen aan het schetsen van een algemener beeld houden.

Uit de literatuur weten we dat de 17de eeuw als een ongelukseeuw wordt bestempeld: het eerste derde van de 17de eeuw werd gekenmerkt door een kortstondige expansie van de plattelandseconomie, hoewel die voor Loenhout en Brecht niet al te belangrijk zal geweest zijn als gevolg van het oorlogsgebeuren.

---

(22) MICHIELSEN, 'Brecht: kleine kroniek', p. 38.

(23) KLEP, 'Groedynamiek en stagnatie in een agrarisch grensgebied', p. 11.

VAN LAER, 'Een microstudie van een Noorderkempeische plattelandsgemeente', pp. 153-154.

(24) BEATTIE, 'The Pattern of Crime in England 1660-1800', p. 92.

Aan deze situatie kwam snel een einde door onder meer de verhoogde fiskale druk en de winstderving; tijdens de tweede helft van de 17de eeuw werd zelfs opnieuw een dieptepunt bereikt, dat nog verergerde door allerlei nevenverschijnselen als pestepidemieën, dysenterie-epidemieën en herhaalde misoogsten en hongersnoden.

In het begin van de 18de eeuw was er een ommekeer. Tijdens het tweede en derde kwart van de 18de eeuw kende het platteland zelfs een relatieve voorspoed, maar tegen het einde van de 18de eeuw verslechterde de toestand echter opnieuw (25). P. Klep bevestigt dat de verpaupering toenam op het einde van de 18de eeuw, door de bevolkingsgroei, de afname van de werkgelegenheid en de gebrekkige arbeidsmobiliteit, zodat veel mensen noodgedwongen tewerkgesteld werden als dagloners in een weinig intensieve landbouw (26). Bovendien werden in de Kempen weinig of geen armen ondersteund, precies omdat de streek op zich te arm was om een behoorlijke armensteun te organiseren (27). Het gebruik van de gemene gronden heeft wel de verpaupering van menig dagloner of keuterboer ingeperkt (28). Voor het einde van de 18de eeuw hebben we geen informatie, omdat het bronnenmateriaal ontbreekt.

We stellen vast dat er in de 17de eeuw een verhoogde gekende kriminaliteit was, vooral wat de eerste helft van de eeuw betreft - de moeilijke omstandigheden als gevolg van het oorlogsgebeuren waren daar zeker niet vreemd aan - , maar dat zij ook in de tweede helft nog hoog lag en pas rond 1730 een terugval kende.

---

(25) VANDENBROEKE, Sociale geschiedenis van het Vlaanse volk, pp. 33-34 en p. 235.
SCHOLLIERS-VANDENBROEKE, 'Structuur en conjunctuur in de Zuidelijke Nederlanden', p. 259 en p. 297.

(26) KLEP, Groei-dynaaiiek en stagnatie in een agrarisch grondgebied, p. 40 en p. 78.

(27) VANHEMELRIJCK, 'Pauperisme en misdadigheid in Brabant in de 18de eeuw', p. 602.

(28) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkempeische plattelandsgemeente, p. 194.

Het is wel aangewezen om ook de evolutie van de categorieën delikten en hun aandeel in de totale gekende kriminaliteit na te gaan. Elke groep op zich kan in principe verantwoordelijk zijn voor een eventuele toename van de totale gekende kriminaliteit.

Hiervoor hebben we onze gegevens per 50 jaar geschikt, omdat een kleinere onderverdeling te veel toevalligheden zou meebrengen. Uit tabel 13 kunnen we afleiden dat afwisselend de vermogens- en de geweldsdelikten de grootste groep uitmaken. Voor de eerste helft van de 17de eeuw zijn voor zowel Loenhout als Brecht de vermogensdelikten ruim in de meerderheid, in de tweede helft verwerven de geweldsdelikten in beide dorpen het overwicht. Ook in de 18de eeuw blijven geweldsdelikten de belangrijkste categorie, uitgezonderd voor Loenhout in de eerste helft - de vermogensdelikten bedroegen er meer dan het drievoudige van de geweldsdelikten.

Een mogelijke verklaring voor het overwicht van de vermogensdelikten in de eerste helft van de 17de eeuw is dat de bevolking trachtte te overleven in deze onrustige periode door op diefstal terug te vallen en dat persoonlijke conflicten op de achtergrond werden geschoven (29).

Uit wat voorafging blijkt ook duidelijk dat de stelling van L. Stone niet opgaat; deze auteur beweert namelijk dat de overgang van feodale waarden naar waarden van de burgermaatschappij ook een verandering teweeg bracht in het kriminele patroon: delikten tegen personen namen geleidelijk af, terwijl delikten tegen eigendommen toenamen; meer bepaald doodslag zou vanaf 1660 in verhouding afnemen en een zeer laag niveau bereiken in het begin van de 19de eeuw (30).

---

(29) VANHEMELRIJCK, Criminaliteit in de aanloop van Brussel, pp. 492-498.

(30) SHARPE-STONE, 'Debate: The History of Violence in England: Some Observations', p. 211.

Voor zowel Brecht als Loenhout neemt het aandeel van de geweldsdelikten gestadig toe naar het einde van de 18de eeuw, hoewel wel voor de eerste helft van de 18de eeuw voor Loenhout dit patroon onderbroken wordt.

Deze evolutie kan men ook vanuit het standpunt van de bestraffen bekijken: gaandeweg tolereerden de diverse overheden steeds minder deze uitbarstingen van geweld, zodat ze ook strenger werden vervolgd. Zo lijkt ons de vervolging van de overtredingen tegen het politiereglement sterk afhankelijk van de ijver van de gerechtsdienaars zelf: voor Brecht blijft zij gedurende de ganse periode procentueel stabiel en verdwijnt zelfs in de laatste helft van de 18de eeuw, terwijl zij in Loenhout een sterke toename kent vanaf de 18de eeuw. Deze plotse toename in de 18de eeuw van de bestrijding van het volksvermaak lijkt ons erg vreemd, vooral omdat we uit de literatuur weten dat deze strijd tegen de feestcultuur en voor het uitzuiveren van het geloof al vanaf de late 16de eeuw-begin 17de eeuw werd gevoerd (31). We weten wel dat deze ordonnances herhaaldelijk werden heruitgegeven - in de bronnen zelf wordt trouwens verwezen naar de ordonnantie van 10 juli 1711 -, maar dan zou zij logisch gezien ook enig effect moeten scoren in het naburige dorp.

We besluiten eruit dat de plotse toename binnen de groep delikten tegen de politiereglementen hoogstwaarschijnlijk in essentie is toe te schrijven aan de ijver van bepaalde gerechtsdienaars. Vermoedelijk zal enig winstbejag hieraan niet vreemd geweest zijn, want één derde van de vastgestelde boete ging naar de desbetreffende ambtenaar (32).

---

(31) LIS-SOLY-VANDAMME, Op vrije voeten. Sociale politiek in West-Europa 1450-1914, pp. 63-66.

(32) Recueil des ordonnances, 10 juillet 1711.

De derde belangrijkste categorie zijn de delikten tegen de openbare orde. Vooral in de 17de eeuw is het aandeel van van deze groep in de totale delikten groot; het neemt wel af in de 18de eeuw. Hoger zagen we reeds dat het vooral ging om uitingen van weinig respect tegenover het gezag. Om evenwel te konkluderen dat het officiële gezag beter werd aanvaard in de 18de eeuw, daarvoor is het doorgenomen bronnenmateriaal te kleinschalig.

Tot slot vermelden we nog de seksuele delikten. Zij zijn gering voor de ganse periode. Een uitzondering dient niettemin gemaakt te worden voor de tweede helft van de 17de eeuw, wanneer vooral de gekende gevallen van overspel en concubinaat toenamen.

Tabel 13: evolutie van de verschillende categorieën gekende delikten

A) Loenhout

1600-1799	1600-1649		1650-1699		1700-1749		1750-1799		Totaal	
Vermogensdelikten	51	56,04%	28	33,33%	33	46,47%	5	29,41%	117	44,48%
Gewelddelikten	26	28,57%	30	35,71%	10	14,08%	7	41,17%	73	27,75%
Delikten tegen de openbare orde	8	8,79%	19	22,61%	10	14,08%	1	5,88%	38	14,39%
Delikten tegen de politiereglementen	2	2,19%	1	1,19%	17	23,94%	4	23,52%	24	9,09%
Seksuele delikten	4	4,39%	6	7,14%	1	1,40%	/	/	11	4,16%
Totaal	91	100%	84	100%	71	100%	17	100%	263(*)	100%

(*) + 4 onbepaalde delikten = 267

B) Brecht

1600-1799	1600-1649		1650-1699		1700-1749		1750-1799		Totaal	
Vermogensdelikten	33	48,52%	10	28,57%	12	33,33%	3	23,07%	58	38,15%
Gewelddelikten	18	26,47%	13	37,14%	19	52,77%	9	69,20%	59	38,81%
Delikten tegen de openbare orde	12	17,64%	4	11,42%	3	8,33%	/	/	19	12,50%
Delikten tegen de politiereglementen	3	4,41%	2	5,78%	2	5,55%	/	/	7	4,6%
Seksuele delikten	2	2,94%	6	17,14%	/	/	1	7,69%	9	5,9%
Totaal	68	100%	35	100%	36	100%	13	100%	152(*)	100%

(*) + 1 religieus en 5 onbepaalde delikten = 158

HOOFDSTUK III: BESPREKING VAN DE DELIKTEN

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de delikten uitvoeriger besproken. Is er enige evolutie op te sporen tussen de 17de en 18de eeuw? Is deze evolutie het gevolg van verschuivingen binnen een bepaalde groep? Welke zijn de mogelijke verklaringen?

Tevens zullen we de verschillende delikten afzonderlijk belichten, nagaan in welke omstandigheden ze gebeurden en welke gevolgen ze meebrachten. We trachten eveneens een profiel van de beschuldigde te schetsen en onderzoeken of er enige relatie met het slachtoffer was en van welke aard die was, of een bepaalde groep personen meer kans liep het slachtoffer te worden, enz...

Een sluitend antwoord op deze vragen geven zal zeer moeilijk zijn. De bronnen verschaffen ons immers schaarse inlichtingen over deze persoonsgebonden materie: zo wordt bijvoorbeeld de leeftijd bijna nooit vermeld, tenzij bij ondervraging van slachtoffer, getuige of beschuldigde. Dit geldt ook voor de burgerlijke staat, alhoewel die soms uit de kontekst afgeleid kan worden. Enkel specifieke beroepen worden vermeld. Ook de relatie met het slachtoffer wordt zelden neergeschreven. We menen nochtans dat er bijna altijd een relatie was, want de bewoners van deze kleine dorpen kenden elkaar persoonlijk - dit blijkt onder andere uit de getuigenverslagen waarin steeds de naam vermeld stond, tenzij het om een vreemdeling ging; dan krijgen we een gedetailleerde beschrijving van zijn uiterlijk -. De onderlinge verhoudingen en twisten waren dus genoegzaam bekend in het ganse dorp.

III. A.) De vermogensdelikten

III.A.1.) Overzicht van de verschillende vermogensdelikten

Tabel 14 toont ons duidelijk dat het aantal vermogensdelikten, uitgedrukt in absolute cijfers, een sterke terugval kent in de 18de eeuw: in Loenhout bemerken we een afname met ongeveer de helft, in Brecht bijna met twee derde. Zoals we hoger echter hebben aangetoond, wordt de 18de eeuw gekenmerkt door een terugval van de totale delikten, zodat in verhouding de vermogensdelikten zelfs stabiel blijven voor Loenhout en slechts met één vierde afnemen voor Brecht.

Nog opmerkelijker lijken ons de gewijzigde verhoudingen binnen deze deliktengroep: de 'gewone' diefstallen, oplichting en afpersing nemen een kleiner aandeel in de 18de eeuw in, terwijl de zogenaamde plattelandsdelikten in verhouding toenemen. Vooral voor Loenhout is deze tendens goed merkbaar. Beschadiging van het eigendom verdwijnt voor Loenhout in de 18de eeuw, voor Brecht neemt het daarentegen toe in absolute cijfers - de gevallen op zich zijn echter weinig frekwent.

De diefstallen van de 17de eeuw moeten wel gerelativeerd worden: van de 22 diefstallen, gepleegd in Loenhout, zijn er negen op rekening van één persoon te schrijven en in Brecht heeft één enkele beschuldigde elf diefstallen op zijn aktief. Dat laat toch niet weg dat er in de 18de eeuw minder diefstallen voorkomen. Hoe kunnen we dit verklaren?

Y. Castan merkt in zijn studie op dat diefstal van voorwerpen een hevige reactie te weeg bracht, omdat een objekt een duidelijk omlijnde, afgebakende vorm heeft, waarover geen discussie kan bestaan aan wie het toebehoort -

Tabel 14: Evolutie van de verschillende vermogensdelikten, 1600-1799

A) Loenhout en Brecht apart

	Loenhout				Brecht			
	1600 - 1699		1700 - 1799		1600 - 1699		1700 - 1799	
1. DIEFSTAL	22	27,84%	2	5,26%	17	39,53%	3	20%
1.1. Gewone diefstal	22		1		17		3	
1.2. Diefstal met braak	/		1		/		/	
2. AFPERSING/BEDROG	/	/	/	/	5	11,62%	/	/
3. 'PLATTELANDSDELIKTEN'	47	59,49%	36	94,73%	19	44,18%	9	60%
3.1. Schending eigen- dom en weiderecht	18		25		11		1	
3.2. Diefstal van hout en turf	23		/		7		/	
3.3. Verboden jacht	6		11		1		8	
4. BESCHADIGING EIGEN- DOM/HUISVREDEBREUK	10	12,65%	/	/	2	4,65%	3	20%
5. TOTAAL	79	100%	38	100%	43	100%	15	100%
6. % tov. TOTALE DELIKTEN (*)	175	45,14%	88	43,18%	104	41,34%	49	30,61%

(*) de onbepaalde delikten zijn hier niet bijgerekend

B) Loenhout en Brecht samen

	Totaal		Totaal	
	1600 - 1699		1700 - 1799	
1. DIEFSTAL	39	31,96%	5	9,43%
1.1. Gewone diefstal	39		4	
1.2. Diefstal met braak	/		1	
2. AFPERSING/BEDROG	5	4,09%	/	/
3. 'PLATTELANDSDELIKTEN'	66	54,09%	45	84,90%
3.1. Schending eigen- dom en weiderecht	29		26	
3.2. Diefstal van hout en turf	30		/	
3.3. Verboden jacht	7		19	
4. BESCHADIGING EIGEN- DOM/HUISVREDEBREUK	12	9,83%	3	5,66%
5. TOTAAL	122	100%	53	100%
6. % tov. TOTALE DELIKTEN (*)	279	43,72%	137	38,68%

(*) de onbepaalde delikten zijn hier niet bijgerekend

in tegenstelling tot hout, stukken grond, en dergelijke (1).

In zijn artikel over geweld in Parijs in de tweede helft van de 18de eeuw schreef A. Farge dat een kleine diefstal eerder werd aangegeven dan een ernstige geweldspieging. De waarde van gebruiksvoorwerpen, voedsel,.. werd namelijk zeer hoog ingeschat (2).

Uit deze twee bemerkingen zouden we kunnen afleiden dat er zeer weinig kleine diefstallen werden gepleegd in Brecht en Loenhout. Toch menen we dat deze materie nog op een andere manier kan worden bekeken. R. Muchembled stelt dat de plattelandsbewoners een diefstal liever onder elkaar regelden dan zich tot een officiële instantie te wenden, die deze zaak meteen als een vergrijp beschouwde: "... De ce fait, le vol, à la campagne tout au moins, (...) est sous-représenté lorsque sont établies des statistiques de procès .." (3). De reacties van het slachtoffer waren bovendien afhankelijk van de waarde van het gestolen goed of van de persoon - bijvoorbeeld, een buitenstaander of een recidivist - die de diefstal pleegde (4).

Laten we nu deze stelling toetsen aan ons bronnenmateriaal. Voor Loenhout is dit moeilijker omdat we vaak geen informatie hebben, noch over de omvang van het gestolene, noch over de beschuldigde. Voor Brecht staat het alleszins vast dat meer dan de helft van de diefstallen, namelijk veertien, gepleegd werden door "niet-permanente" dorpsbewoners; elf van die diefstallen werden echter wel begaan door één dienstknecht die van Rijkevorsel afkomstig was (5).

---

(1) CASTAN, *'Mentalités rurale et urbaine'*, p. 126.

(2) FARGE, *'Geweld in Parijs in de tweede helft van de 18de eeuw'*, p. 140.

(3) MUCHEMBLE, *'La violence au village (XVe - XVIIe siècle)'*, p. 75.

(4) MUCHEMBLE, *'La violence au village (XVe - XVIIe siècle)'*, p. 77.

HUFTON, *'Le paysan et la loi en France au XVIIIe siècle'*, p. 685.

(5) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1001/17.

Het zou dus louter toeval kunnen zijn dat het hier om buitenstaanders gaat, maar bij de stelende dorpsbewoners is er ook steeds sprake van verzwarende omstandigheden.

Boekweit stelen, dat in de kerk opgestapeld lag omwille van de dreiging die uitging van plunderende soldaten, werd als bezwarende faktor aanzien, en niet zozeer omdat dit als een vorm van kerkdiefstal werd beschouwd. De eigenaars van de weggeborgen goederen waren echter in deze situatie volledig afhankelijk van de eerlijkheid van de andere dorpingen; want wie kon zijn eigen goed in dergelijke toestand nog beschermen (6)?

Ook de waarde van het gestolen goed speelde een belangrijke rol: paardediefstal werd bijgevolg aanzien als een zwaar vergrijp (cfr. "furtum capitale" in de Romeinse en Germaanse rechtspraak) (7).

Vermoedelijk hield de schepenbank ook rekening met de persoonlijke situatie van het slachtoffer. Zo werden diefstallen bij weerloze slachtoffers (weduwen, wezen, knechten, ...) slechter bekeken en vlugger voorgebracht daar zij geen verwanten, meer bepaald het mannelijk gezinshoofd, hebben die als verdedigers van het eigendom optraden (8).

Voor Loenhout zijn deze opmerkingen iets minder duidelijk te staven, hoewel het patroon van aangegeven diefstallen in grote lijnen met dat van Brecht overeenkomt (9).

---

(6) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1015/8.

(7) VANHEMELRIJCK, Criminaliteit in de omgeving van Brussel, p. 228

R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1002/4 en 1088/18.

(8) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1120/2 en 1155/2.

CASTAN, 'La criminalité familiale dans le ressort du Parlement de Toulouse', p. 107.

(9) Over de woonplaats zijn we slecht ingelicht. Een diefstal met braak werd wel toegeschreven aan een jongeman uit Zundert; R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3810. Diefstal door dorpingen; R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3772 (diefstal tijdens oorlogstroebelen), procesnrs. 1914 en 3510 (met weduwe als slachtoffer), procesnrs. 3802 en 3307 (diefstal van paard).

Slechts vijf gevallen van oplichting en afpersing komen voor en dan nog alleen in Brecht. Drie ervan stonden in rechtstreeks verband met de krijgsverrichtingen in de eerste helft van de 17de eeuw.

Zo werd Merten Van Nyen, schepen van Brecht, ervan verdacht dat hij tijdens het beleg van Bergen-op-Zoom in 1622 "...secrete muctuele correspondentie met soldaeten gehouden heeft ende oock de penninghen ende het gelt dwelck hij met henlieden heeft geparticipeert ende gedeelt...", maar de beschuldigde "...hoochelijck exclamerende op sijne naeme ende faeme..." ontkent dat hij de soldaten een rijke buit heeft aangewezen en voor zijn diensten steekpenningen heeft ontvangen (10).

Maar de soldaten zelf ontplooiën ook enig initiatief om hun soldij aan te spekken: zij hielden langs de weg "de goede huyslieden" aan in Ranst en Bergen-op-Zoom en eisten hun geld op (11).

Aert Bode "alias reysere" heeft niet alleen zijn slachtoffer op eigen houtje proberen te dagvaarden, maar hem "...soo te overlaeden met dreijgementen van bescreijvinghe voor de hoofstadt van Antwerpen..." en hem bovendien volledig onwettig een som geld laten betalen, "onder het pretext dat het soen souden wesen" (12).

Eén geval van bedriegelijke handel konden we terugvinden. Een molenaar op de windmolen van Vorselaar is volgens zijn knecht "...vele duysenden (...) berijckt ten wijlen hij aldaer gemaelen heeft..." door frauduleuze praktijken. Hij laat zich eerst betalen voor zijn diensten in geld, naderhand neemt hij zijn deel meel uit de zakken (13).

---

(10) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1002/4.

(11) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1008/2.

(12) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1007/7.

(13) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1066/19.

Tabel 15: Gestolen voorwerpen bij diefstal en bedrog/afpersing,
Loenhout en Brecht, 1600 - 1799.

voorwerpen (aantal X gestolen)	Totaal (1600-1699)		Totaal (1700-1799)	
Geld of waardepapieren	13	29,54%	/	/
Voedselwaren	9	20,45%	2	40%
Gebruiksvoorwerpen	12	27,27%	2	40%
Dieren (paard)	3	6,81%	1	20%
Onbekend	7	15,90%	/	/
Totaal	44	100%	5	100%

Uit tabel 15 leiden we de buit van de diefstallen en afpersing af. Bij afpersing gaat het in alle gevallen om geld, uitgezonderd bij de bedrieglijke handel waarbij de molenaar "enighe emmers graenen" voor zich hield.

Op het eerste zicht lijkt het of de de diefstal van gebruiksvoorwerpen en geld de hoofdmoot uitmaakt; laten we echter niet vergeten dat er respektievelijk negen en elf delikten door één en dezelfde persoon werden gepleegd. Het gaat hier vermoedelijk om personen die veel kontakten buiten het dorp hebben om op die manier hun gestolen waren zo snel mogelijk weg te krijgen. Het bezit van veel geld en gebruiksvoorwerpen zou al snel opvallen. Bovendien bestond het gevaar dat de gedupeerde eigenaar zijn goederen zou herkennen en opeisen (14).

(14) CASTAN, 'Mentalités rurale et urbaine', p. 127.

Zo heeft een dienstknecht van Rijkevorsel, die zo vermetel was geweest een boek te stelen van "de heere commissaris van de legerwaegens van sijne Majesteit", zijn buit direkt naar zijn geboortedorp gebracht om ze daar te verkopen. Zijn volgende onderneming liep minder goed af, want hij werd betrapt in het bezit van "...seker vierroer , XXXV copere stucken (n.v.d.a., van zijn eigen meester gestolen), drij berbieren knipscheire, een berbieren scheersmes, noch een stuck mes met eenen witten hecht, noch een ijseren fluytmes, noch een beker met een mes sonder hecht, noch een leren cokerken met naelden ende spellen, twee tenne kelckens, drij borstelkens, een borse, een christelijne knoppe..." (15). Deze buit kan ons onbenullig lijken, maar voor de tijdgenoot was die wel omvangrijk, zeker omdat gebruiksvoorwerpen toen veel meer (gevoels-)waarde hadden voor de eigenaar dan nu (16).

Toch werden op het platteland vooral goederen voor direkt verbruik gestolen en meer bepaald voedingswaren. Die waren niet moeilijk te verbergen: men legde ze gewoon bij de eigen voorraad (17).

Deze diefstallen vereisten meestal weinig voorbereiding. Ze vonden plaats wanneer de omstandigheden gunstig waren: op het veld, de eigenaar was afwezig, de dorpelingen hadden hun levensmiddelen weggeborgen wegens de dreiging van plunderende soldaten,... . Toch zijn ons enkele gevallen bekend waar enige voorbereiding of durf noodzakelijk was.

---

(15) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1001/17.

(16) CASTAN, 'Mentalités rurale et urbaine', p. 126.

(17) WEISSER, 'Crime and Punishment in Early Modern Europe', p. 44.

Hendrik Kerstens bijvoorbeeld glipte niet alleen de stal van Greete Matthysen ongemerkt binnen, maar brak ook "besloeten ende toegemaecte vate" open, nam er een partij karpers uit met de bedoeling ze later te verkopen. Dat het hem aan lef niet ontbrak, blijkt duidelijk uit het processtuk: niet alleen stak hij nog een slachtoffer "... zonder enighe questie of ruchte te hebben (...) zeer verraderlijk met eenen opsteker in de buyck...", maar slingerde ook nog 's nachts voor het huis van de vorster allerlei bedreigingen naar zijn hoofd (18).

Dominicus Verschueren van Zundert en zijn medeplichtigen pakten de zaak nog grootser aan. Zij maakten eerst een gat in de muur, waar de hoofdbeschuldigde doorkroop. De buit was aanzienlijk: "...acht groote rogge brooden, twee hespen ende twee zeyden spek gesneden in vier stucken..." (19).

Als laatste vorm van diefstal bespreken we de paardediefstal. Hoger hebben we al vermeld dat dit als een zwaar vergrijp werd aanzien. Ook de beschuldigten schenen er zich van bewust dat ze grote risico's liepen: op één uitzondering na, waren ze allemaal voortvluchtig na hun diefstal. Paarden waren immers zeer waardevol; in de Noordantwerpse Kempen gebruikte men meer ossen als trekkracht, daar paarden een te grote investering betekenden voor de meeste boeren die niet over voldoende kapitaal beschikten (20). Enkel de grote uitbatingen bezaten meerdere paarden (21). Een beschuldigde ontvreemde bijgevolg niet zo vlug een paard in zijn eigen streek; de kans op herkenning was er te groot.

---

(18) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 991/3

(19) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3810

(20) KLEP, Groedynamiek en stagnatie, pp. 139-140.

(21) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkempische plattelandsgemeente, pp. 116-117.

Immers, de dorpelingen merkten het voorbijkomen van een paard wel degelijk op, ze gaven een nauwkeurige beschrijving van paard en berijder en dikwijls kon de schepenbank aan de hand van deze getuigenissen de vluchtroute van de paardedief rekonstrueren.

Een uitzondering hierop is Jan Jacobs Van Tychelt, die zo onverstandig was "...binnen dese dorpen te Loenhout een swert bruyn peert..." te stelen. Hoewel de beschuldigde zijn nieuwsgierige buurman probeerde wijs te maken dat hij het paard had gekocht in Antwerpen voor 12 pond, lijken de dorpsbewoners zijn verhaal niet te geloven. Wanneer het paard vermist werd in het dorp, deed algauw het gerucht de ronde dat hij het gestolen had. In een laatste, wanhopige poging liet de beschuldigde het paard lopen. Dit mocht niet baten want hij werd ter dood veroordeeld (22).

Jan Maes, inwoner van Aarschot, pakte de zaken professioneler aan: hij slaagde erin om 's nachts op kerstmis uit de stal van een inwoner van Brecht een grijze merrie te ontvreemden en te vluchten. De gedupeerde eigenaar ontdekte snel de verdwijning en ging navraag doen tot in het naburige Loenhout. Daar weet "een sekere hantwercker genaemt Wouter Van Gorp" te vertellen dat "hij hadde sien voorbij rijden eene persoon int bruynvossen cleeden". De beschuldigde werd gevat. Uit de getuigenis van een meid die twee jaar gewerkt had in de herberg "de Roode Leeuw" in St.-Antonius, blijkt dat het om een ervaren paardedief ging, omdat "...hij drij ende vier besondere reysen met verscheyde peerden aldaer heeft gelogeert comende vanden Hollantsen cant (...) ende dat hij voorsien was van elfst peertsleutels dienende een peertslote te openen..." (23).

---

(22) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3802.

(23) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1088/18.

Ook binnen de categorie van de typische plattelandsmisdrijven merken we enkele verschuivingen op: hout- en turfdiefstal verdwijnt volledig uit de processtukken in de 18de eeuw, terwijl de jachtovertredingen gevoelig toenemen en het gebruiken van andermans weide of eigendom respektievelijk voor Loenhout toeneemt en voor Brecht afneemt.

Wat houden nu deze delikten in?

Een eerste vorm van eigendomsschending bestaat erin dat de betichte zijn land ten koste van de publieke weg uitbreidde door de haag te verplanten, een kuil dicht te gooien, enz., waardoor de doorgang werd bemoeilijkt. Deze overtredingen lijken onbelangrijk, maar ze gaven toch aanleiding tot het opstellen van zeer uitgebreide dossiers (24).

Soms eigende de beschuldigde zich een volledig stuk land toe en bewerkte het voor eigen opbrengst. Zo bleven twee burens gebruik maken van een stuk grond, hoewel ze daarover met elkaar in proces liggen (25).

Niet alle gevallen waren even onschuldig. Elisabeth Van Elsacker maakte al 16 jaar gebruik van drie percelen grond die eigendom waren van "...eene weduwe met haere kinderen, geholpen vande aerme bijstande van tijd tot tijd..." (26).

De oorzaak kon echter ook het afsluiten van een nieuw pachtkontraakt zijn, waarbij de voormalige pachter weigerde afstand te doen van de grond. Zo had de schout van Loenhout een paar percelen grond gekocht, maar ondanks rechterlijk verbod, bleef de vorige pachter de grond verder bewerken (27).

---

(24) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1003/11, 1003/17, 1015/17,
R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 1976, 2115, 2654.
(25) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2145, 2146.
(26) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3517.
(27) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3543.

Tot slot gebeurde het zeer frekwent dat de beschuldigde zijn dieren zonder toelating liet grazen op stukken grond waarvan hij geen eigenaar was. Hierbij ging het vooral om kuddes schapen (in mindere mate paarden en koeien) die tot in de 18de eeuw zeer uitgebreid waren in de Noorderkempen en die zowel belangrijk waren voor de wol- als voor de mestproduktie (28).

Op deze overtredingen moest vooral de vorster toezien. Bij vaststelling van overtreding leidde hij de dieren van de grond weg en plaatste ze in de "schutbocht" (schutkooi) tot de eigenaar van de dieren de "schutboete" en de veroorzaakte schade had vergoed.

Dergelijke overtredingen kwamen vrij frekwent voor; de ordonnanties werden herhaaldelijk vernieuwd en soms zijn er ook kopieën in de procesbundels terug te vinden: "...de voorschreven heere aanleggere (...) seght waerachtigh te weten dat opde menichvuldige clachten bij de gemeyne ingesetene gedaen is geordonneert onder andere dat soo wie werde bevonden te sitten hueden oft stouwen met sijne beeste in eens andermans lieden bempden oft weyden, t'elke reyse soude verbuere de somme van sesse guldens (...) ende daerenboven arbitraerlyck gestraft te worden ten exemple (...) mitsgaders oock te betaelen de schaede die de partije daer doore souden hebben geleden..." (29).

We menen dat we dit fenomeen niet louter en alleen kunnen interpreteren als een overlevingsstrategie van de armere boeren die zelf te weinig grond bezaten om hun schapen op te laten grazen (30).

---

(28) KLEP, Groeydynamiek en stagnatie, p. 145.

(29) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1026/7; ordonnanties van 14 juni 1626, 12 juni 1635, 5 december 1645.

(30) We vinden deze stelling terug bij:

WEISSER, Crime and Punishment in Early Modern Europe, p. 42.

BEATTIE, 'The Pattern of Crime in England. 1660-1800', p. 95.

Immers, tot in de 18de eeuw kenden de gemene heidegronden nog een aanzienlijke omvang zodat zelfs de kleinste uitbater zijn vee kon laten grazen op de heide. Bovendien was het zeker niet zo dat de kleinste boeren een grote veestapel hadden, zodat men de kuddes schapen vooral aantreft bij grotere bedrijven (31).

Naar onze mening waren deze schendingen van het eigendom dikwijls uitingen van conflicten tussen twee concurrenten, waarbij de herders, al dan niet opgestookt door hun meesters, veelal de uitvoerders waren (32). Dat de tussenkomst van de gerechtsdienaars niet altijd gewenst was, blijkt maar al te duidelijk uit de stukken: de beschuldigde belemmerde vaak de dienaars bij de uitvoering van hun taak, soms op zeer gewelddadige wijze. Zo had een herder op een zondag zijn schapen laten lopen op een beemd die niet toekwam aan de eigenaars van de kuddes die hij onder zijn hoede had. Vervolgens slaagde hij erin de ondervorster te overmeesteren "...slaende met eenen groote clippel die hij op sijne schouders hadde op sijn hoofd..." en de vorster uit te schakelen "...ende malcanderen ter aerde geworpen ende opstaende heeft (de herder) sijn mes uitgetrocken ende heeft de schaepen alsdan hem afgenomen..." (33).

Hout- en turfdiefstal komen vrij frekwent voor, maar we hebben dergelijke delikten enkel in de 17de eeuw teruggevonden. Waarom zijn ze verdwenen in de 18de eeuw?

---

(31) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkennische plattelandsgemeente, p. 61, p. 153 en p. 155.

(Voor het jaar 1740 hebben vooral bedrijven van + 5 ha schapen)

(32) MUCHEMBLED, La violence au village, pp. 56-57.

(33) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1064/3.

Een sluitende verklaring hebben we niet; een mogelijke reden zou de toename van het bosbestand kunnen zijn, maar we weten dat pas onder de regering van Maria Theresia de ontginning van de heidegronden werd gestimuleerd (met de ordonnantie van 1772), waarbij de ontginner werd vrijgesteld van grondbelasting voor dertig jaar (34). Bovendien waren deze bossen ook niet voor gemeenschappelijk gebruik. We kunnen deze verklaring bijgevolg aan de kant schuiven.

Daarnaast zou dit verdwijnen van gekende hout- en turfdiefstallen een gevolg kunnen zijn van de gewijzigde houding van de gerechtsofficieren; ze zagen deze overtredingen door de vingers, terwijl daarentegen de verboden jacht strenger werd aangepakt. Dit zou ons dan tevens een verklaring geven voor de toename binnen die groep. Bovendien menen we dat nog enkel ernstige gevallen van houtdiefstal door de schepenbank behandeld werden: diefstal van schaarhout werd in drie van de vier gevallen slechts berecht nadat een vorig verbod met de voeten was getreden. Houtdiefstallen met grotere beschadiging als gevolg -het afkappen van groen hout of omhakken van een volgroeide boom- en turfdiefstallen -beschadiging van de grond- werden wel zonder voorafgaande waarschuwing behandeld.

Aert Adriaenssen, die een boom had omgehakt op de weg, speelde deze bijzonderheid uit en beweerde dat een verbod voor hem voldoende was. Hij vond de gerechtelijke aktie totaal overbodig omdat "...dese te sijne een vande futielste foute actie penael die den hoeft officier ten laste van sijner gemeynteneir tot eygen baet soude kunnen of moghen opsoeken..." (35).

---

(34) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkennische plattelandsgeneente, p. 58.
VAN AKEN, De geschiedenis van Loenhout, pp. 42-43.

(35) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1074/15.

Ten derde, kunnen we deze vormen van diefstal interpreteren als een noodzakelijk middel voor de armere dorpsbewoners om in moeilijkere periodes te overleven. Volgens J.A. Sharpe werden dergelijke kleinere diefstallen door de gemeenschap getolereerd (36). In de door ons onderzochte processtukken voert de beschuldigde bijvoorbeeld vaak aan dat iedereen er gebruik van maakte (37). Spijtig genoeg is het onmogelijk te achterhalen of armoede de oorzaak was. Toch lijken de dorpsbewoners weinig gekant te zijn tegen deze vormen van diefstal en zeker niet wanneer ze voorvallen op de heerlijke eigendommen. De beschuldigde voert in dergelijke situaties dikwijls ter verdediging aan dat deze praktijken door meerdere dorpelingen werden begaan.

Het hout werd niet enkel voor verwarming gebruikt, maar ook voor beroepsdoeleinden. Zo had een timmerman samen met zijn knecht een eikeboom omgehakt, die eigendom was van de heer van Loenhout, voor de bouw van een windmolen. Ze hadden deze boom in stukken gehakt zodat ze hem in meerdere dagen met paard en kar naar huis konden voeren (38).

Jan Peeters de Brouwer hakte een berkeboom om op het erf van de weduwe van Mychiel Van Elsacker. Hij gebruikte hem voor de bouw van zijn stal (39).

Cornels Wouters "gewesene knecht vande mulder alhier" had een eikeboom omgehakt bij de paters van de "Societijt Jesu" (40), met de bedoeling deze te verkopen. Hij werd in voorhechtenis genomen en zijn zaak werd ter advies naar Antwerpen gestuurd (41).

---

(36) SHARPE, 'Was er een "criminal class" in het vroeg-moderne Europa', p. 218.

(37) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1074/15.

(38) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 1657.

(39) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 2489.

(40) VAN LAER, Een microstudie, p. 66: Het college van de Sociëteit St. Jesu (de Jezuiten) uit Antwerpen had bezittingen in Loenhout.

(41) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 2419.

Niet alle houtdiefstallen werden voor eigen profijt aangewend. Zo had de zoon van Adriaen Verelst het lef om "...op den eersten may (...) smorgens vroegh aff te cappen eenen grooten eycken boom opde stede (...) toecommende Magdalena Van Amstel huysvrouwe van joncker Boucheur tot Hoogstraten (...) ende daerenboven noch met sijne waegen ende peerden den selven boom te vervoeren tot voordien huysse van Jan Michael Voecten (...) aldaer te rechte op gestelt van eenen meijboom ten tijde vande vroechnisse ten aensien van alle man..." (42).

De jacht op patrijzen en sneppen kwam vrij veel voor hoewel het "expresselyck verboden (was) bijde Placaeten van den Prince van deser landen te jaegen eenighe personen nadat de selve jacht privatelyck is hoorende aen de respective heeren der parochie..." (43ste artikel, acht augustus 1613) (43).

De overtreder was meestal voorzien van een geweer -snaphaen, busse, busse op haegel, roer, fusiel,...- en had soms nog een hond bij. De boete bedroeg "...twaelf guldens met verbeurtte van de busse volgens het placcaet op de jacht..." (44). Bijgevolg is het niet meer dan normaal dat de jager bij het naderen van de vorster op de vlucht sloeg en alle bezwend materiaal (geweer of hond) achterliet; het was de enige manier om aan deze hoge boete te ontsnappen (45).

Jan de Bie, inwoner van Loenhout, reageerde evenwel anders.

---

(42) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1067/24.
Andere processtukken in verband met het oahakken van meibomen:
R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2063, 2081, 2088 t/a 2093, 2099.

(43) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3723.
BRAUDEL, L'identité de la France. Espace et Histoire, p. 127; "Bien entendu, autorisés ou non, les paysans chassent et piègent le gibier. Mais le braconnage était, dans l'ancienne France, un délit sévèrement puni."

(44) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1096/8; de overtreder trachtte soms ook gewoon de patrijzen te vangen.

(45) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1096/8, 1097/1.
R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3440.

Hij kwam geregeld jagen op het grondgebied van Brecht "met sijne medeconsorten" en durfde het aan om naar "de officiers die de jacht moeten gaede slaen" te schieten. Aan de ondervorster had hij "...toegebracht eene scheut met sijne roer gelaeden met haegel waerdoor de selve gequetst is geworden in hoofd ende schouders..." (46).

Zulke gewelddaden kwamen vaker voor; "...Op clachte (is) ons toegekomen dat de menigte der jachtstropers in onse provincie van Brabant soodanigh is aengegroyt dat hunne stoutigheyt soodanigh is verhooght..." (ordonnantie van 20 augustus 1767) (47).

Dit wild werd soms als een extraatje op tafel geserveerd. De geroutineerde jagers verkochten ook hun buit; "...ende het wilt ter merkt gebracht ende vercocht..." (48). Een sportief element speelde eveneens mee. Zo organiseerden "de heer drossaert van Mercxen ende den sone van Monsieur Allaerts tot Antwerpen ende den anderen onbekent" een jachtpartijtje, "...elck met een busse (...) ende met twee winthonden inde heyvelden loslopende...", alwaar ze door de vorster werden betrapt (49).

Huisvredebreuk werd aanzien als een ernstig misdrijf, omdat de woning als onschendbaar werd beschouwd; "...le foyer est investi d'un rôle fondamental de protection, en particulier pendant la nuit. De puissants interdits en défendent l'entrée." (50).

---

(46) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1107/2.

(47) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 25 B3 (Placcaeten en Ordonnantien 1762-1775).
BRAUDEL, L'identité de la France, p. 127; "Pour le paysan le garde-chasse est l'ennemi juré, 'homme toujours vil parce que fainéant', dit un cahier de doléances de Normandie."

(48) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 986/16.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3515.

(49) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1094/15.

(50) MUCHEMBLED, La violence au village, p. 63.

zie ook; VANHEMELRIJCK, Criminaliteit in de annalen van Brussel, p. 42.

De aanleiding is niet steeds bekend, maar wel is het is duidelijk dat de aanvaller wegens de onbereikbaarheid van zijn gevisieerd slachtoffer zijn woede dan maar koelde op het huis; bijvoorbeeld, door op de deur te beuken, door de deur te schieten, op ramen en vensters te bonken.

Twee van de vijf gevallen speelden zich bijgevolg af in en rond de herberg, waar de ruziestokers, opgehitst door de drank, werden buitengezet, om erger te voorkomen (51).

Cornelis Deckers, dienstknecht bij Christian Van Berlo, kwam drinken in de herberg van Martinus Schellekens. Na enkele glazen brandewijn en bier begon hij de waardin lastig te vallen, "vattende naer haren voorschot". De waardin schoot tegen hem uit; "ghij vuil pluggerken, wat hedde gij in mijne pot te sien". De knecht voelde zich afgewezen en werd agressief, "ghij hoer". Hij viel haar aan zodat hij "...met de voorseide weerdinne opde kinderwiegh te neer gevallen waeren (...) de weerdinne off trock haer mutse (...) daer op stampende met sijne voet...". De vrouw kon zich echter losrukken, ging haar vader halen die de knecht buitensmeet. Cornelis bewerkt "...van buyten deuren gelaesen (...) met sijn mes...". Deze zaak escaleerde verder, want de meester van Cornelis beloofde hem te steunen en zijn proces te betalen; "...dient mij een jaer voor niet, ick sal alles over mij nemen, schenckt dan eenen roemer brandwijn op...". Zij trokken gezamenlijk nog eens naar de tegenpartij om herrie te schoppen en de tegenpartij te intimideren (52).

Jonker Justus Van Spanghen was met zijn knecht het huis van Jacob Verdyck binnengevallen en sloeg hem met een houten stok van zijn stoel. Later kwam hij nog eens alleen terug om alles uit te vechten.

---

(51) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1089/17 en 1112/6 (B).

(52) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1089/17.

Zijn slachtoffer weigerde het huis uit te komen zodat de jonker nog eens zijn knecht ging halen, "...ende aldaer teghens de achterste deure eenich stroy int brandt gestoken" (53).

Beschadiging van iemand anders' eigendom vloeide dikwijls voort uit het feit dat de dader zijn gevoelens van wrok, afgunst en haat uitte door zijn bezit te vernielen. Hij liet bijvoorbeeld zijn eigen kudde schapen flink huishouden in de gewassen van zijn slachtoffer, vertrapte zijn koren of boekweit, smeed een stok naar zijn paard zodat het op hol sloeg doorheen de velden, ging zodanig tekeer tegen zijn kudde schapen zodat er twee werden doodgeslagen (54).

Veelvuldig voorkomend is dat de beschuldigde met zijn paard en kar over de velden van het slachtoffer reed om zo naar zijn eigen stuk grond te gaan. Zijn land was waarschijnlijk moeilijk bereikbaar en hij wou op deze manier een weg afdwingen (55).

---

(53) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1060/40.

(54) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 985/15, 1133/1.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 1690, 1729, 1955.

(55) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2052, 2144, 2205, 2229, 2231.

III.A.2. Profiel van de beschuldigde

Op de 131 beschuldigten hebben we slechts twee vrouwelijke beschuldigten teruggevonden (= 1,5%). Deze verhouding ligt beduidend lager dan hetgeen we terugvonden in andere studies (56).

Volgens N. Castan en anderen zou een groot aandeel van de vrouwelijke kriminaliteit vooral een stedelijk verschijnsel zijn, waar de traditionele solidariteit van een dorpsgemeenschap niet meespeelde. Bijgevolg zochten vele vrouwen hun toevlucht in krimineel gedrag om te overleven. Toch is het belang van de plattelandsvrouw als medeplichtige - soms zelfs als aanstookster - niet te onderschatten. Elk medeweten bleef zij meestal ontkennen, om zo de continuïteit in het huishouden te waarborgen (57).

Jan Pieter Bode werd verdacht van diefstal en de vorster kwam hem arresteren. Dankzij de hulp van zijn vrouw en zijn dochter, die de vorster in zijn werk belemmerden, slaagde hij erin te ontsnappen en voortvluchtig te worden. Ongetwijfeld waren vrouw en dochter op de hoogte van zijn kriminele activiteiten (58).

Over de woonplaats van de beschuldigde zijn we eveneens goed ingelicht. We hebben wel als uitgangspunt de toestand op het moment van het proces genomen en niet de geboorteplaats. Bijgevolg hebben we het inwonend personeel als inwoners gerekend, hoewel ze oorspronkelijk van elders kunnen gekomen zijn.

---

(56) BOUTELET, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage du Pont-de-l'Arche', p. 249; vrouwelijke kriminaliteit = 1/8 van de mannelijke.

GEGOT, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage de Falaise', pp. 111-112 en p. 133; 535 processen waarvan 11,5% diefstal en afgeleide, is 62 processen, waarvan 7 door vrouwen, = 11,5%.

(57) CASTAN, Justice et repression en Languedoc à l'époque des lumières, pp. 234-237.

(58) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 1979.

Tabel 16: Woonplaats van de beschuldigde bij vermogensdelikten, 1600-1799.

	Brecht				Loenhout			
	1600-1699		1700-1799		1600-1699		1700-1799	
inwoner	26	81,25%	11	73,33%	59	92,18%	18	90%
niet-inwoner	6	18,75%	4	26,66%	1	1,56%	1	5%
onbekend	/	/	/	/	4	6,25%	1	5%
Totaal	32	100%	15	100%	64	100%	20	100%

Uit tabel 16 leiden we af dat het merendeel van de vermogensdelikten gepleegd werd door de inwoners zelf. Deze bewering gaat vooral op voor Loenhout; bovendien zijn de twee vermelde vreemdelingen afkomstig uit naburige dorpen (één uit Wuustwezel, één uit Zundert). Voor Brecht is dit in mindere mate het geval; de niet-inwoners komen uit verder afgelegen, geografisch meer verspreide omschrijvingen ('s Gravenwezel, Vosselaar, Merksem, Antwerpen, Aarschot). Het spreekt voor zichzelf dat de voornaamste reden voor de sterke vertegenwoordiging van autochtonen in de Kempen naar de afgelegen ligging en de gebrekkige infrastructuur van de twee dorpen verwijst(59).

De gegevens met betrekking tot de burgerlijke staat (tabel 17) van de beschuldigten konden in sommige gevallen afgeleid worden uit de processtukken zelf, toch lijken ze ons te gebrekkig om er conclusies uit te trekken. In het slechtste geval (Loenhout, 1700 - 1799) ontbreken de gegevens van drie vierde van de beschuldigten.

(59) JANSEN, 'De bevolking van de Kempische dorpen op het einde der XVIIIe eeuw', p. 47.

Tabel 17: Burgerlijke staat van de beschuldigde bij vermogensdelikten, 1600 - 1799.

	Brecht		Loenhout		Brecht		Loenhout	
	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799
gehuwd	2	6,25%	2	13,33%	7	10,93%	1	5%
ongehuwd	7	21,87%	3	20%	14	21,87%	3	15%
weduwe/ wedvnaar	/	/	/	/	/	/	1	5%
onbekend	23	71,87%	10	66,66%	43	67,18%	15	75%
totaal	32	100%	15	100%	64	100%	20	100%

Voor wat de beroepsvermelding van de beschuldigde (tabel 18) betreft, liggen de kaarten gunstiger voor Brecht. Voor de 17de eeuw worden op 32 beschuldigten 10 beroepen vermeld (=31,25%), voor de 18de eeuw 4 op 15 (=26,6%). Voor Loenhout noteerden we respectievelijk 8 beroepsvermeldingen op 64 beschuldigten (=12,5%) en 2 op 20 (10%).

Het gaat hier uitsluitend om zeer specifieke beroepen; bijna nooit worden agrarische activiteiten vermeld. We zouden eventueel uit de aard van het delikt kunnen afleiden dat het om een agrarisch beroep gaat - bijvoorbeeld, uitbreiding van het erf naar de straatkant toe, beschadiging van naburige gronden met paard en kar,... - . Dit zou ons echter te ver leiden en bovendien weinig bijkomende informatie verschaffen. Er is immers steeds een combinatie van meerdere beroepen mogelijk (herbergier-landbouwer, chirurgijn-landbouwer en zelfs schout-landbouwer). Bovendien kunnen onder de term "landbouwer" zowel grote als kleine boeren vallen en kan tenslotte het dienstpersoneel van de landbouwer de eigenlijke dader zijn.

Tabel 18: De beroepsvermeldingen van de beschuldigten bij vermogensdelikten, 1600-1799.

Brecht, 1600 - 1699

-----
dienstknecht, schepen, soldaat, knecht, drie (schaeps-)herders, jonker, molenaar en pachter.

Totaal: 10 op 32 beschuldigten; = 31,25%

Brecht, 1700 - 1799

-----
drossaerd, zoon van de secretaris, koeyherder en dienstknecht.

Totaal: 4 op 15 beschuldigten; = 26,66%

Loenhout, 1600 - 1699

-----
timmerman, drie (schaeps-)herder, mulder, twee knechten en pachter.

Totaal: 8 op 64 beschuldigten; = 12,5%

Loenhout, 1700 - 1799

-----
twee schaepsherders.

Totaal: 2 op 20 beschuldigten; = 10%

Kombinaties van vermogensdelikten met andere delikten komen niet zo vaak voor: voor Brecht in de 17de eeuw slechts in 8 van de 43 gevallen (18,60%) en in de 18de eeuw 3 van de 15 (20%). Voor Loenhout liggen de verhoudingen nog iets lager: respectievelijk 10 van de 79 gevallen (12,65%) en 5 van de 38 (13,15%).

Deze bijkomende delikten liggen meestal in het verlengde van de vermogensdelikten. Ze variëren van het negeren van een vroeger verbod op het kappen van hout of het gebruiken van eigendom tot het (gewelddadig) belemmeren van de

gerechtsdienaars bij de uitoefening van hun taak (60). Ook aan huisvredebreuk ging vaak gewelddadig optreden vooraf; wanneer de herrieschopper werd buitengezet, koelde hij zijn woede dan maar op de woning (61).

Slechts bij twee gevallen van diefstal beging de beschuldigde ook een geweldsdelikt, dat niet rechtstreeks verband hield met de diefstal (62).

III.A.3. De slachtoffers van vermogensdelikten

In tabel 19 hebben we de slachtoffers opgedeeld in twee categorieën: een eerste groep vormdelikten die werden begaan tegen de heerlijke eigendommen, een tweede categorie is samengesteld uit particuliere slachtoffers. De slachtoffers waarvan we de identiteit niet konden achterhalen, behoren eveneens tot de laatstvermelde groep (63).

De eerstvermelde groep beslaat minimum 13,95% van het totaal en maximum 53,33%. Dit laatste cijfer moet wel genuanceerd worden omdat deze sterke toename volledig te wijten is aan het kleine totaal aantal vermogensdelikten die we voor die jaren hebben opgetekend. Daarbij werden de gevallen van verboden jacht overgewaardeerd. Toch was er een toename in de 18de eeuw voor deze categorie. Zowel voor Brecht als voor Loenhout, weliswaar in mindere mate, is dit aanwijsbaar.

---

(60) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1056/7, 1064/3, 1025/20, 1028/4, 1036/5 en 1107/2, R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 1521, 2406, 3355, 3523, 3544, 3549, 3552, 1979, 2546, 3320, 2375, 2977, 2980 en 3355.

(61) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1060/40, 1089/17 en 1112/6.

(62) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 991/3
R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 1914

(63) In de bronnen worden ze aangeduid met: differente erven, andersans lieden, goede lieden, particulieren,...

Hoger hebben we de lage vrouwelijke deelname bij vermogensdelikten reeds vermeld. Deze tabel toont ons duidelijk dat zij wel een grotere kans liepen om zelf slachtoffer te worden (het aandeel van de vrouwelijke slachtoffers ten opzichte van de gekende partikuliere slachtoffers varieert tussen de 14 en 22%).

Wanneer we nu weten dat op één gehuwde vrouw na, alle vrouwelijke slachtoffers ongehuwd (één) of weduwe (tien) waren en ook erfgenamen van pas overledenen het slachtoffer waren, kunnen we eruit opmaken dat deze groep, al dan niet gevisieerd, een gemakkelijk slachtoffer was dat de bescherming van een gezinshoofd al te zeer moest missen.

Tabel 19: Slachtoffers van vermogensdelikten, 1600-1799.

	Brecht		Loenhout		Brecht		Loenhout	
	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799
Heerlijke eigendommen								
Heer	6	13,95%	8	53,33%	18	22,78%	10	26,31%
Klooster	/	/	/	/	1	1,26%	/	/
Partikuliere slachtoffers								
Totaal	37	86,09%	7	46,66%	60	75,96%	28	73,69%
Mannelijk	15	34,88%	5	33,33%	21	26,58%	12	31,57%
Vrouwelijk	5	11,62%	1	6,66%	4	5,06%	2	5,26%
Erfgenanen	2	4,65%	1	6,66%	2	2,53%	/	/
Onbekend	15	34,88%	/	/	33	41,77%	14	36,84%
Totaal	43	100%	15	100%	79	100%	38	100%

N. Castan merkt in dit verband op: "La famille est donc la cellule essentielle à l'intérieur de laquelle se déroule la vie de l'individu; elle lui assure sauvegarde et protection; malheureux sont ceux qui de gré ou de force s'en trouvent privés: veuves, orphelins, ... (64).

Overigens wordt in de bronnen enkel de burgerlijke staat van vrouwelijke slachtoffers steeds vermeld; slechts bij vier mannelijke slachtoffers hebben we de burgerlijke staat uit de kontekst kunnen afleiden: ze waren allen gehuwd.

De enige gehuwde vrouw die we terugvonden, was de echtgenote van een jonker; blijkbaar maakte men enkel voor adellijke families onderscheid tussen het bezit van de man en de vrouw.

We hebben reeds aangestipt dat het merendeel van de beschuldigten op het grondgebied van de schepenbank woonden en dat er weinig vreemdelingen voorkwamen. Immers, de rechtbank waar de verdachte werd aangehouden, werd op enkele uitzonderingen na steeds bevoegd verklaard (65).

Tabel 20: Woonplaats van de slachtoffers van vermogensdelikten, 1600-1799.

	Brecht				Loenhout			
	1600-1699		1700-1799		1600-1699		1700-1799	
Inwoner	21	95,45%	7	100%	23	85,18%	14	100%
Niet-inwoner	/	/	/	/	4	14,81%	/	/
Onbekend	1	4,54%	/	/	/	/	/	/
Totaal	22	100%	7	100%	27	100%	14	100%

(64) CASTAN, 'La criminalité familiale dans le ressort du Parlement de Toulouse', p. 107.

(65) VAN DE VRUGT, 'De Criminele Ordonnantiën van 1570', p. 107.

Nu blijkt ook uit tabel 20 dat de meerderheid van de gekende slachtoffers dorpsbewoners waren. Kortom, de meeste vermogensdelikten overschreden het dorpsniveau niet.

Slechts voor ongeveer één vijfde van de gekende slachtoffers is het beroep vermeld, alweer enkel de specifieke beroepen. Deze weinige gegevens laten niettemin toe te stellen dat niet alleen de meest vermogenden het slachtoffer konden zijn (66).

In een kleine dorpsgemeenschap kenden de inwoners elkaar; meestal zal er wel sprake geweest zijn van enige relatie tussen slachtoffer en beschuldigde. Dat is vanzelfsprekend. Toch meenden we dat het interessant was om, daar waar dit mogelijk is, hun verhouding te specificeren.

Dit bleek het moeilijkst te verwezenlijken voor de gewone diefstallen, hoewel voor drie gevallen de relatie nader werd bepaald: een knecht bestal zijn meester en, omgekeerd, werden de kleren, de klerenkoffer en het loon van een dienstbode door haar meester achtergehouden. Voorts is ons één geval bekend van een zoon die de voorraadkast van zijn moeder plunderde (67).

Bij schending van het eigendom lag evenwel vaak een uit de hand gelopen burentwist aan de basis (15 maal), had het slachtoffer reeds eens persoonlijk contact opgenomen alvorens een gerechtelijke aktie te laten beginnen (4 maal) of werd een verbod door de beschuldigde met de voeten getreden (3 maal).

-
- (66) Beroep van de slachtoffers, 1600-1799:
Brecht: commissaris van de legerwagens, schout, berbier/herbergier, herbergier, dienstbode,
Loenhout: vorster, herder, pachter, secretaris, secretaris, weduwe die geholpen werd door de armenbijstand, meier, schout.
- (67) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1001/17 en 1155/2,
R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 1914.

Voor ongeveer één derde van de delikten (61 op 175) hebben we enige tijdsaanduiding teruggevonden; voor 17 daarvan werd het tijdstip nauwkeurig bepaald: 's nachts (6 maal), 's avonds (5 maal), 's morgens vroeg (4 maal) of tijdens een hoogmis (2 maal), d.w.z., op momenten die eveneens als een bezwarende faktor werden aanzien (68).

De data-aanduidingen hebben we vervolgens opgedeeld volgens de seizoenen. Hieruit blijkt dat herfst (20 maal) en lente (18 maal) de aktiefste periodes waren. Tijdens de zomer, het hoogseizoen voor de agrarische arbeid, kwamen er maar weinig delikten voor (8 maal; 3 in juli, 1 in augustus en 4 in september). Voor de wintermaanden tekenden we 12 delikten op.

---

(68) BONGERT, 'Délinquance juvénile et responsabilité pénale du mineur au XVIIIe siècle', p. 55.

III.B.) De geweldsdelikten

III.B.1.) Overzicht van de verschillende geweldsdelikten

De geweldsdelikten nemen gemiddeld ongeveer 30% van de totale delikten in, met een uitschieter naar boven toe voor Brecht in de 18de eeuw en voor Loenhout met een dieptepunt in die periode (tabel 21). Hoger hebben we gezien dat die daling voor Loenhout vooral veroorzaakt was door een sterke toename van de politiereglementen.

Hier is dus geen evolutie merkbaar die de stelling van een overgang van geweldsdelikten naar diefstallen zou kunnen staven. Deze theorie vertrekt van het standpunt dat een overgang van een feodale naar een (proto-)kapitalistische maatschappij langzaam een mentaliteitswijziging tot stand brengt. Deze verschuivingen variëren natuurlijk in snelheid en zijn sterk regionaal bepaald. Het is natuurlijk de vraag of in deze in hoofdzaak op zichzelf gerichte agrarische gemeenschap er voldoende beïnvloeding van buitenaf komt (69).

Ook binnen de categorie van de geweldsdelikten zijn slechts kleine verschuivingen merkbaar. Beledigingen en bedreigingen waren reeds klein in aantal in de 17de eeuw; ze verdwijnen praktisch volledig in de 18de eeuw. Moord en doodslag nemen verhoudingsgewijs licht toe in de 18de eeuw, hoewel de lage cijfers daar vertekenend kunnen werken. Slagen en verwondingen kennen een procentuele toename voor

---

(69) JOHANSEN-STEVENSBORG, 'Hasard ou avopie. Réflexions autour de deux théories de l'histoire du droit', pp. 601-602 en p. 614.

De "vol-violence"-theorie vindt zijn oorsprong in Frankrijk, B. Boutelet was de eerste auteur die deze theorie expliciet formuleerde in haar artikel 'Etude pour sondage de la criminalité dans le baillage du Pont-de-l'Arche' uit 1962.

zie ook;

CAMERON, 'Crime and Repression in the Auvergne and the Guyenne, 1720-90', hoofdstuk 6, passim.

Tabel 21; Evolutie van de verschillende geweldsdelikten, 1600-1799

A) Loenhout en Brecht apart

	Brecht		1700-1799		Loenhout		1700-1799	
	1600-1699				1600-1699			
Moord en doodslag	4	12,90%	4	14,28%	5	8,90%	1	5,88%
Speciale vorm van doodslag	1	3,22%	1	3,57%	/	/	1 1(*)	5,88% 5,88%
Belediging en bedreiging	2	6,45%	/	/	1	1,78%	/	/
Slagen en verwondingen	24	77,41%	23	82,14%	50	89,28%	14	82,35%
Totaal	31	100%	28	100%	56	100%	17	100%
% tov. totale delikten(**)	104	29,80%	49	57,14%	175	32,00%	88	19,31%

B) Loenhout en Brecht samen

	Totaal		Totaal	
	1600-1699		1700-1799	
Moord en doodslag	9	10,34%	5	11,11%
Speciale vorm van doodslag	1	1,14%	2 1(*)	4,44% 2,22%
Belediging en bedreiging	3	3,44%	/	/
Slagen en verwondingen	74	85,05%	37	82,22%
Totaal	87	100%	45	100%
% tov. totale delikten(**)	279	31,18%	137	32,84%

(*) één medeplichtige

(**) de onbepaalde delikten zijn hier niet bijgerekend

Brecht in de 18de eeuw, terwijl ze voor Loenhout in dezelfde mate afnemen.

Doodslag en moord nemen een vrij groot aandeel in. Vermoedelijk waren dit slechts uit de hand gelopen vechtpartijen, waarbij de aanvaller niet de intentie had te doden. In meer dan de helft van de gevallen (10 maal) was het hoofd van het slachtoffer het doelwit. Bij het gebruiken van slagwapens is het hoofd natuurlijk gemakkelijker te treffen dan het lichaam. De vraag is echter of het de bedoeling was van de aanvaller om daadwerkelijk te doden? "Brutaux dans les relations sociales quotidiennes, ils n'hésitent pas à frapper, mais en cherchant plutôt à occasionner une blessure (...) qu'à entraîner le décès de l'adversaire." (70). Een steek in de buik (3 maal) of in het hart (1 maal) is immers efficiënter, gezien vanuit het oogpunt om te doden. Bovendien gebeurt het slechts zelden dat het slachtoffer ter plaatse bezweek (3 maal), terwijl de meesten nog enkele uren, tot zelfs dagen in leven bleven. Eén slachtoffer stierf zelfs pas na zes weken. De oorzaak van het overlijden lag meer aan de gebrekkige medische kennis en verzorging, waardoor er bij de verwondingen complicaties optraden.

De aanleiding bij een doodslag of moord wordt niet steeds vermeld; uit de bronnen kunnen we wel afleiden dat meestal van een relatie sprake was tussen het slachtoffer en de beschuldigde. Soms wordt in de bronnen vermeld dat de beschuldigde "eenen wrok of quaet hert" tegen zijn slachtoffer had (71). Dat dergelijke gevoelens zeer ver konden gaan, blijkt uit het dossier van de enige echte moord met voorbedachte rade, dat we teruggevonden hebben.

---

(70) MUCHEMBLED, La violence au village, pp. 37-38.

(71) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1078/5.

De pachter Bastiaen van Hengstbroeck werd neergestoken op de heide, "bij welck doodt lichaem waeren sittende al geysende ende lamenterende de huysvrouwe vande vermoorde". De dader is niet moeilijk te vinden, want heel wat getuigen waren op de hoogte van zijn plan. Hij had immers een mes gekocht op de jaarmarkt van St.-Lenaerts en bazuinde overal rond "...dat hij het mes expres gecoght hadde om den boer vanden Hengstbroeck te vermoorden daerbij voegende eenen swaeren eedt seggende: spaert Godt mijn leven..." (72).

Betwisting van materiële zaken kon ook hevige reacties teweeg brengen. Peeter Aerts, alias "Cuyper", van Westmal en Gysbrecht van Geel zaten samen in het huis van Jan Hendrickx en maakten ruzie "...over een briefken van 3 guldens soodanighlyck dat sij hantgemeen maeckten ende door de assistenten vanden anderen van de geselschappe van malcanderen sijn getrocken...". "Cuyper" gaf echter niet op. Nadat zijn slachtoffer naar huis was gegaan, liep hij hem achterna en haalde hem in; "...de voorseide Peeter den Cuyper die hem teene wege op het lijff viel met een mes brengende hem toe diverssche steecke den eenen (...) door tot de lincker memme toe de tweede op een ribbe afgeschampt ende de derde int (...) been..." (73).

De beschuldigde kon ook door zijn tussenkomst de beginnende vechtpartij een noodlottige wending geven omdat hij bijvoorbeeld een persoonlijke relatie met één van de betrokkenen heeft. Zo heeft een getuige een beschuldigde van doodslag horen verklaren dat "...hij Cornelis Cornelis Broomans niet en soude geslagen hebben gehad, hadde sijne broeder ertegens niet gevochten..." (74).

---

(72) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3814.

(73) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1103/1.

(74) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3805.

Cornelis Cornelis Hendrickx uit Loenhout had het blijkbaar gemunt op de ganse familie Wouters van Brecht. Eerst zocht hij ruzie tegen de zoon Jan in de herberg "de Croon", maar moeder Wouters stuurde hem naar huis. Vader Wouters liet het hier niet bij; "...sulde gij mij hier altijd comen speck karven, ick salde inde uwen speck karven...". Wanneer Cornelis rond tien uur de herberg verliet, wachtte hij hem op "met een lanck hout inde hande". Cornelis slaagde erin de "corenvorck" van een voorbijkomende boer te ontfutselen. Zoon Frans kwam daarna zijn vader te hulp en samen sloegen zij Cornelis dood (75).

Het is eveneens mogelijk dat in de hevigheid van een gevecht een onschuldig persoon per ongeluk werd getroffen. Dit overkwam Aert Wouter Peeters, want terwijl "...Jan Marijnis Bevers ende Cornelis van Hulten woorden tegen malcanderen hebbende des selve Jan Marijnissen sijn mes uygetrocken ende (...) heeft gestocken ende dat de voornoemde Aert (...) riep ick ben in mijne buyck gestocken..." (76).

Voor Loenhout hebben we één geval teruggevonden waarbij soldaten ervan beschuldigd werden een dorpeling neergeschoten te hebben. Met drieën logeerden ze bij dorpelingen waar ze overal "...het gegheel huys doorzocht hebben, willende de kisten ende kassen openbreken ende met hunne messen erin gesteken om alsoo open te crijghen, dat de selve soldaeten den coste die hij in huys hadde alle hebben genomen ende gecocht ende verguist...". De slachtoffers konden slechts laten begaan, de soldaten waren immers met geweren en degens bewapend. Wanneer ze bij de laatste gastfamilie aankomen, een weduwe met haar kinderen, eisten ze "sterck bier ende brandewijn". Dit werd hen niet gegeven

---

(75) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1098/2.

(76) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3781.

(77) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3808.

zodat ze "...de selve weduwe ende dochters ende sone seer geslaegen ende gestooten dreygende de selve doot te schieten...". Een buurman kwam hen ter hulp en de ene soldaat "...sonder eenighe minste woorden gehadt te hebben ende bijde anderen twee soldaeten opgestockt werde om te schieten oock metter daet heeft geschoten..." op de buurman. De soldaten voerden als ekskuus aan dat ze zich door de man bedreigd voelden en ze vervolgens met het geweer zijn stok uit zijn handen sloegen, waarbij het geweer per ongeluk afging (77).

Hoewel dit het enige voorbeeld van soldatengeweld is, bleek uit het vorige hoofdstuk dat de dorpelingen dit soldatengespuis niet erg vertrouwden en uit voorzorg hun goederen veilig wegborgen (in een kasteel of een kerktoren). We vermeldten toen ook dat rondzwerfende soldaten soms geld van voorbijgangers afpersten (78).

R. Muchembled stipt aan dat zulke conflicten meermaals voorkwamen als gevolg van een wederzijdse vijandigheid tussen boer en soldaat, zowel van het eigen als van het vijandige leger. Konfrontaties kenden vaak een fatale afloop in het voordeel van de soldaat, die beter gewapend en dus sterker was (79).

Onder de kategorie speciale vorm van doodslag vinden we een dienstmeid terug die haar pasgeboren kind zou hebben vermoord (80). Voorts werd een zwakzinnige die "dul ende furieus" trachtte buiten te lopen, door zijn broer zo strak vastgebonden dat zijn bloed niet meer kon circuleren, met de dood als gevolg (81). Tot slot heeft een knecht in volle

---

(78) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1001/17, 1008/2 en 1015/8.
R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3772.

(79) MUCHEMBLED, *La violence au village*, pp. 107-109.

(80) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3816.

(81) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1112/6/A.

vaart met paard en kar een kind doodgereden (82). De knecht was na zijn ongeluk voortvluchtig, hoewel zulke delikten volgens het gewoonterecht niet strafbaar waren, "défendant de punir celui qui, sans intention de nuire et sans faute imputable, avait blessé quelqu'un avec sa charette, ses chevaux, sa charrue, son moulin" (83).

Bij doodslagen grepen de omstaanders vrijwel nooit in; uit hun houding blijkt dat ze er weinig mee te maken willen hebben. Bij de uit de hand gelopen herberggruzies probeerden de omstaanders al eens de aanvallende partij te kalmeren of brachten ze het slachtoffer naar huis; verder kwamen ze bijna nooit tussen (84).

Typerend is bijvoorbeeld de houding van Lenaert Michiel Jacob Verschueren die "...inde avont de clock thien uren aldaer omtrent gecomen synde vanden acker met de corenvorck op sijnen hals (...) hem is tegengekomen sekeren persoon sonder dat hij hem kende, die hem met een gauwigheyt sijne corenvorck affnamp, enden persoon met lanck hout inde hande naer liep...", hierop begonnen de twee personen te vechten "...malcanderen aengrepen ende ter aerde vielen ende alsoo malcanderen vasthebbende heeft de deponent opgenomen sijnen vorck die eenen cant was afgeraect ende daer vande henengegaen..." (85).

Van elf van de veertien beschuldigten van gewone doodslag weten we met zekerheid dat zij zich na hun daad uit de voeten maakten. Ze werden voortvluchtig om uit de handen van het gerecht te blijven. Alvorens zij vertrokken, gingen ze vaak langs bij kennissen, wellicht om afscheid te nemen. Ze wilden bovendien te weten komen of de doodslag reeds bekend was, of het slachtoffer ook effectief gestorven

---

(82) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1065/32.
(83) POULLET, Histoire du droit pénal, pp. 382-383.
(84) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3805 en 3784.
(85) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1088/2.

was, enz... . De aangesproken personen reageerden terughoudend, hoewel niet helemaal zonder medeleven.

Peeter Van Ostaeyen heeft in een woedebui de gewezen burgemeester, die de achterstallige dorpslasten kwam innen, geslagen en laten kreperen in zijn stal. Nadien vroeg hij zijn buurman of hij zijn schapen niet wilde overkopen alvorens hij vertrok.

De buurman wilde niet zo ver gaan; wel beloofde hij hem: "...ick sal de schapen met mijnen soon doen stouwen tot voor opde heyde ende dan kondt ghij daermede doen dat ghij wilt..." (86).

Alleen de persoon die de pachter Bastiaen van Hengstbroeck vermoordde, verloor blijkbaar alle steun en medeleven van de dorpingen. Hij klopte aan bij Peeter Jan Christiaensen of hij "...eens soude willen gaen naer de cleynen hengstbroeck om te hooren oft aldaer niet aller nieuws was...". Deze weigerde dit voor hem te doen. Ook bij Adriaen Bresseleers was hij "...commen cloppen opde deure vanden huysse (...) tot twee reysen toe...", maar ook hier ving hij bot (87).

Belediging en bedreigingen gaan veelal aan een geweldsdelikt vooraf. Bijgevolg werden ze door ons niet opgenomen als een apart delikt, uitgezonderd in drie gevallen. In twee ervan stonden belediging of bedreiging op zich en in één geval vormde het een belangrijk onderdeel van de aanklacht.

De categorie slagen en verwondingen herbergt de meest uiteenlopende gradaties van geweld; van slagen tot zeer ernstige verwondingen waarbij gevreesd werd voor het leven van het slachtoffer of waarbij het slachtoffer levenslange letsels overhield.

Ook de aanleiding tot deze gewelddadige conflicten was zeer divers. Hoger bemerkten we al dat weinig beledigingen

---

(86) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1096/17.
(87) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3814.

zonder gevolg bleven. Er was dan ook een teer punt aanwezig en de agressor lokte gemakkelijk een gevecht uit door zijn tegenstander te beledigen (88).

Enkele dorpelingen van Brecht waren afgezakt naar de jaarmarkt van Hoogstraten en zaten gezamenlijk te drinken in een herberg. Er ontstond ruzie. De kerkmeester, zijn vader die schepen was en de "collecteur van ordinariisse rolbede" wilden bij het afrekenen een pint bier op de rekening schuiven van Wouter Gijsbrecht Niclaessen en zijn moeder Anthonia. Anthonia en haar zoon protesteerden luidkeels en verweten de schepenen dat ze het dorp naar de bliksem hielpen en zij "het dorp inden grondt helpt op eten". Het gezelschap bleef ondanks deze zware aantijgingen rustig, maar de kerkmeester getuigde wel dat hij "...eenen sack genomen den selven houdende voor sijnen mondt om hem te verbijten (...), die nijet geerne en hadde te hooren de iniuriën van sijnen vader..." (89).

Jan de Langhen reageerde minder koelbloedig. In het huis van Willem Maesen liep hij Jan Baptist Lameir tegen het lijf. Laatstgenoemde begon zijn moeder te beledigen; "u moeder is maer een scheyt of sotskont". Jan heeft vervolgens, "Van alle dese affronsen niet en langer connende verdraegen den voorseide Lameir wat geranselt met den vuyste..." (90).

Iedereen trachtte zijn eigendommen te beschermen, maar soms kon dit aardig uit de hand lopen (91). Zo zat Verboven, een herder, samen met een aantal "schaeps ende koeywachters"

---

(88) CASTAN, 'Mentalités rurale et urbaine', p. 140; "on ne pense guère, quand une haine s'affirme contre un voisin, à le rendre ridicule sur quelque marché ou devant l'église, mais on réagit sur le lieu même de l'ulcération, barrant le passage, chassant le bétail, rendant coup pour injure".

(89) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1002/17.

(90) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1123/1.

(91) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2360 en 3795.

R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 985/15 en 1068/6.

MUCHEMBLED, La violence au village, p. 76; "Chacun doit veiller sur ses possessions, estime-t-on. Les rapports de force priment le droit,..."

op de grond van Jan Peeter Joris, waar ze "hebben uytgepluckt eenige tollekens".

De eigenaar kwam echter aangelopen met een riek in de hand, holde in razernij dezelfde Verboven achterna en "...heeft aengevat ende vasthoudende (...) dan door desselfs slinker arm heeft gewricht met geweld uytte cote aende ellebogen (...) bovendien aenden selven Verboven in zijn hoofd heeft geïnfligeert eene groote ende periculeuse wonde boven menichvuldige blauwe placken..." (92).

Het was ook veiliger om zich buiten elke explosieve situatie te houden, want elke tussenkomst kon in het eigen nadeel uitdraaien (93). Tijdens het opstellen van het zetboek kwam Cornelis Anthonis Goossens, "pachter vande Collectatie vande Setboecken", vragen of zijn vader voor hem nog borg mocht staan, maar de schepenen weigerden dit. De gemoederen raakten verhit; een aanwezige wilde Cornelis terug tot kalmte brengen en sprak hem vriendschappelijk aan met zijn bijnaam "Spijkerke, Spijkerke". Deze vloog hem echter aan en stak hem in de buik (94).

Het geweld vanwege de dorpingen richtte zich ook tegen de notabelen van het dorp. Ze deden dit om hun wraakgevoelens te stillen of om hen onder druk te zetten. Hun gewelddadig gedrag sproot soms gewoon voort uit de specifieke omstandigheden waarin beide partijen zich op dat moment bevonden (95).

---

(92) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 2360.

(93) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3812.
R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1013/8 en 1103/8.

(94) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3801.
VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkempeische plattelandsgemeente, pp. 45-46; in zetboeken werd de jaarlijkse belastingsaanslag genoteerd die was gebaseerd op meetboeken (=grondbelasting).

(95) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2044, 2069, 3776, 3777, 2375, 3789, 3807 en 3699.
R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 990/25, 1002/17, 1015/6, 1016/12, 1055/12, 1066/37, 1096/17, 1110/8, 1110/13 en 1112/8.

De notabelen maakten immers deel uit van het dagelijkse leven van de dorpsgemeenschap. Ze baatten vaak nog een landbouwbedrijf uit, hoewel meestal slechts kleine of middelgrote ondernemingen. Toch was hun sociale positie niet zozeer afhankelijk van de grootte van hun bedrijf als van het aanzien dat ze genoten door de uitoefening van invloedrijke of prestigieuze functies (96).

De keuze van personen die geschikt waren om als gerechtsofficieren op te treden, was erg beperkt in dergelijke kleine gemeenschap. Vaak waren ze zelf overtreders en traden ze op amateuristische wijze op. Bijgevolg is het logisch dat de dorpsbewoners hun ongenoegen tegenover het juridisch systeem uitten op verschillende manieren, waaronder ook gewelddadige (97). Bovendien waren de vertegenwoordigers van het gezag net als de andere inwoners onderhevig aan de spanningen die binnen de gemeenschap voorkwamen.

Lenaert Michiel Verschueren zijn vader had bij notaris Jacob Gerard nog schulden van een proces dat hij verloren had. Lenaert wenste de kwestie snel af te handelen en stapte bij de desbetreffende notaris binnen met een riek in zijn hand. De notaris bleef rustig, ging naar zijn kamer en vertelde hem dat zijn vader nog 5 gulden en 12 stuivers bij hem in het krijt stond. Vervolgens ging hij naar zijn keuken om door de barbier geschoren te worden. Lenaert kwam hem woedend achterna, zwaaiend met zijn riek, "...seggende dat procureur Boterschot segt dat ghij ende den secretaris dat ghij doet dat ghij wilt ende dat de schepenen nivers aff en weten ende liever als ick of mijn vader dat geld soude geven, ick sal liever steken door u vlees (..) ende heeft

---

(96) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkempeische plattelandsgemeente, p. 147.

(97) SHARPE, 'Crime and Delinquency in an Essex Parish 1600-1640', p. 96.

toegecomen metten sijnen rieck hem niet voorders gemancqueert hebbende van te quetsen oft te steken dan tot op een handt breedt naer..." (98).

Ook op geestelijken leverden de dorpelingen soms kritiek; "on leur reproche leur manque de dévouement pastoral, leur avidité, leur mauvaise vie comme autant de défaillances à leur métier plus qu'à leur caractère" (99).

Op de uitvaart van Elisabeth Ooms deelde een genodigde enkele klappen uit aan de broer van de afgestorvene, "hun cappelaen oft onderpastoir binnen dese dorpen". Hij liet zich tevens laatdunkend over hem uit; "...gij sijt eenen schelm ende bloetsuyger ende dat hij noyt geen paepen en sal geloven..." (100).

Zulke konflikten bleven over het algemeen binnen de dorpsgemeenschap, maar de komst van een vreemdeling kon dezelfde reactie uitlokken. De schout van Loenhout was zich daar goed van bewust. Wanneer heer Truant, "staedthouder der leenen", naar het dorp kwam, liet hij hem in zijn huis binnen tijdens de mis zodat niemand zijn aanwezigheid zou opmerken. De zwager van de schout was blijkbaar toch op de hoogte en komt langs achter binnengelopen; "...noemende den voorschreven heer Truant hondsvot (...) den selven Truant instantelyck heeft geslaegen op sijn hoofd met eenen rietstock...". Zijn slachtoffer, gekrenkt in zijn eer, reageerde woedend; "...daerop sijn degen getrocken hebbende (heeft) de gedaegde sich gesauveert vluchtende inde stal..." (101).

---

(98) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1066/37.

(99) CASTAN, *Mentalités rurale et urbaine*, p. 135.

(100) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3699.

(101) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3807.

De meeste van deze akties waren eenmalig. Ons is één geval bekend waarbij de beschuldigde meermaals gewelddadig optrad tegen de justitie. Lenaert Adam Coeck stormde een vergadering van de schepenen binnen en heeft "... secretaris Vander Vleuten (...) aengetast, geslagen...". Een tijdje later dreigde hij de vorster om te brengen, "... hebbende tot dijen eynde aende schouteth ende schepenen gepresenteerd welcken sijn opstekers daermede hij dat wilde doen...". Vervolgens ging hij kabaal maken voor het huis van de schout; "...heeft geroepen met luider stemme publiequelyck (...) hebbende een stok inde handt, Boterpot, hondsvot, schouteth, gij schelm compt daer uyt ...". Maar pas nadat hij de vorster effectief heeft aangevallen, "...in slinker handt eene steene ende eene bloot mes inde mondt (...) hadde geworpen den eene steen, heeft het mes inde handt genomen ende de selven vorster gestoken ende gequetst...", trad het gerecht in werking (102).

Dergelijke daden zouden volgens N. Castan misschien het gevolg zijn van "...un désir et une satisfaction de revanche, plausible chez des gens abreuvés d'humiliation de par leur condition et qui trouvent une compensation dans l'affirmation de leur force" (103).

Van een aantal geweldsdelikten wordt de aanleiding niet of slechts vaag vermeld. Toch blijkt uit de processtukken dat het samenzijn van meerdere personen in een huis of een herberg en ontmoetingen op straat aanleiding gaven tot grote spanningen.

---

(102) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1015/6.

(103) CASTAN, Justice et repression en Languedoc à l'époque des lumières, p. 94.

Een futiliteit volstond om een ontlading te veroorzaken: een misplaatste grap, ruzie bij het kaartspel, een opmerking die verkeerd werd opgevat of het opvliegend karakter van de beschuldigde. Toch komt in de bronnen tot uiting dat er niet noodzakelijk enige (woorden-)twist vooraf moest gaan. Dronkenschap leidde ons inziens in veel gevallen tot gewelddadige uitbarstingen of wakkerde op zijn minst beginnende conflicten aan.

Over de burgerlijke staat van de beschuldigten zijn we onvolledig ingelicht. Een groot deel van de geweldsdelikten kan vermoedelijk op het actief van jongemannen geschreven worden. Door middel van gevechten wilden ze hun viriliteit bewijzen (104). Hoger stipten we reeds aan dat er een 'jongerenkultuur' bestond in de door ons bestudeerde dorpen. Centraal stonden daarbij de meifeesten, waarvoor de jongeren soms eikebomen omhakten. Bovendien menen we dat ze hun gewelddadig gedrag op een specifieke manier uitten.

Zo was Matthijs Hendrik Van Ham op de kermis uitgenodigd bij weduwe Masen en haar dochter. Leonard Jacobus Kenis, die dit gezellig samenzijn niet kon verkroppen, begon nogmaals ruzie te zoeken met Matthijs. De dochter des huizes zei aan Matthijs, om erger te voorkomen, dat hij beter naar huis kon gaan. De beschuldigde wachtte hem echter op en gaf hem een klap. Matthijs slaagde erin hem weg te duwen en ging

---

(104) MUCHEMBLED, La violence au village, pp. 41-42; "L'agressivité juvénile n'est pas ici un vain mot. Elle augmente d'ailleurs nettement au XVIIe siècle, pour atteindre 70% de l'effectif considéré, contre 49 % au XVIe siècle. Ces chiffres traduisent d'abord une intensification des conflits entre jeunes gens ainsi qu'entre célibataires et adultes".

Overigens steeg de huwelijksleeftijd in West-Europa tijdens die periode, wat toenemende frustraties bij de jongeren met zich meebracht.

Zie ook; VANDENBROEKE, Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk, grafieken p. 75 en p. 80.

naar herberg de Kroon. Zijn achtervolger gaf niet op, begint opnieuw te ruziën en jaapte hem in zijn gezicht (105).

Jan Schilders verstoorde samen met enkele andere personen van Westmalle op een nogal bloedige wijze een bruiloft in Brecht. Eerst bewerkten ze met hun vuisten de bruidegom, "dat het bloedt hem ter neuze spronck". Vervolgens brachten ze de priester "...eene schromelycke snede over de geheele rugge dwars door alle cleederen heene...". Tot slot verwondden ze nog één van de genodigden ernstig, "met eenen steeck in de rugge" (106).

Jongemannen opereerden wel meer in groepsverband; ze maakten 's avonds de straten onveilig of lokten caféruzies uit met hun tegenstanders.

Zo werd op de kermis van Loenhout achter de kerk een ruzie uitgevochten tussen drie jongemannen van Loenhout en een gelijk aantal personen van Wuustwezel (107)...

Adriaen Peeter Vorrsselmans zat samen met zijn oom te drinken tot middernacht in de herberg van Jan Hendrickx . Wanneer ze weggingen, werden ze opgewacht door een groepje jongeren die hen met houten stokken sloegen. De oom vluchtte weg, Adriaen haalde zijn mes boven en stak twee aanvallers in de benen. Daarvoor werd hij dan ook vervolgd (108).

Van ongeveer de helft van de geweldsdelikten weten we waar ze plaats vonden (tabel 22). In de meerderheid van de gevallen vielen ze binnenshuis voor, hoewel er wel enige verschuivingen merkbaar zijn. In de 17de eeuw is de meest

---

(105) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1152/3.

(106) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1104/7.

(107) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3420.

(108) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3782.

voorkomende toestand dat de beschuldigde naar het huis van zijn slachtoffer ging met de duidelijke intentie om ruzie te zoeken. In de daaropvolgende eeuw bevonden slachtoffer en beschuldigde zich dikwijls al voordien samen in een huis en ontstond de ruzie ter plaatse.

Vechtpartijen die buitenshuis voorvielen, gebeurden op enkele uitzonderingen na steeds op straat, vermoedelijk in vele gevallen op weg naar huis na een herbergbezoek of na andere samenkomsten.

Tabel 22: Plaats en voorwerpen van geweldsdelicten, 1600 - 1799

	Brecht		Loenhout		1600-1699		1700-1799	
	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799
<i>Plaatsaanduiding</i>								
Buitenshuis	5	16,12%	2	7,14%	10	17,85%	5	29,41%
Herberg	4	12,90%	12	42,85%	6	10,71%	5	29,41%
Binnenshuis	7	22,58%	12	42,85%	12	21,42%	1	5,88%
Onbekend	15	48,38%	2	7,14%	28	50,00%	6	35,29%
Totaal	31	100%	28	100%	56	100%	17	100%
<i>Voorwerpen</i>								
Slagen	7	22,58%	5	17,85%	5	8,92%	2	11,76%
Mes	4	12,90%	11	39,28%	17	30,35%	6	35,29%
Werktuig	5	16,12%	6	21,42%	7	12,50%	/	/
Hout of stok	2	6,45%	4	14,28%	3	5,35%	1	5,88%
Varia	2	6,45%	2	7,14%	8	14,28%	2	11,76%
Onbekend	11	35,48%	/	/	16	28,57%	6	35,29%
Totaal	31	100%	28	100%	56	100%	17	100%

Dat de herberg een belangrijke plaats innam in de dorpsgemeenschap, blijkt nog maar eens uit deze tabel. De herberg was immers het enige publieke gebouw, waar de bestuurders vergaderden, kontrakten werden afgesloten of openbare verkopingen of verpachtingen werden geregeld. Tevens was de herberg de ontmoetingsplaats voor vrienden en familie, vooral op kermis en feestdagen, en was het de plaats bij uitstek om op de hoogte te blijven van de gebeurtenissen (109). Deze herbergen bestonden meestal uit een kamer die als eigenlijke herberg fungeerde, met daarbij de keuken die het privévertrek van de herbergier was. Daar dronken de vaste, gekende gasten soms, al dan niet in het bijzijn van de herbergier. Soms waren deze herbergen voorzien van een bijkomende verdieping, waar eventueel een logé kon overnachten (110).

De drank bij uitstek was het bier, dat in de bronnen "quanselbier" wordt genoemd. Dit bier was van slechtere kwaliteit en had een lager alcoholgehalte (111). Brandewijn, geïmporteerd uit Frankrijk, Holland en Spanje, werd ook gekonsumeerd. Pas vanaf de Oostenrijkse periode werd het verbod op korenbrandewijn opgeheven, met het gevolg dat de jeneverstokerijen een enorme expansie kenden (112).

De herbergen namen in de loop van de 18de eeuw verhoudingsgewijs een hoger aandeel in. Ook H. Soly stipt aan dat herbergiers en tappers in aantal toenamen in de 18de eeuw: in 1702 waren er gemiddeld 6 per 1000 inwoners, terwijl in 1755 hun aantal gestegen was tot 9 per 1000

---

(109) SOLY, 'Kroeglopen in Brabant en Vlaanderen', pp. 569-570.

(110) MUCHEMBLED, 'La violence au village', pp. 200-202.

zie ook; R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3784; ruzie in de keuken van de herberg uitgevochten.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3809; de verdieping wordt in de bronnen "hoochkamer" genoemd, maar in dit geval was dit tevens de kamer voor de knechten van de herbergier.

(111) COSEMANS, 'Alcoholisme en drankbestrijding in vroegere eeuwen', pp. 85-92.

(112) SOLY, 'Kroeglopen in Brabant en Vlaanderen', pp. 574-578.

inwoners. Gemiddeld was dit cijfer vermoedelijk lager voor de Antwerpse Kempen. Hun aantal werd immers sterk bepaald door de belangrijkheid van de plaats zelf en de ligging ervan. Een verklaring voor dit fenomeen is de verbetering van de materiële konditie op het platteland tot het midden van de 18de eeuw, waardoor de vraag naar zulke verbruiksgoederen toenam (113).

Uit tabel 22 leiden we af dat er niet zo vaak met de blote vuist gevochten werd (=kategorie slagen). Meestal gebruikte de agressor een of ander voorwerp. Daarmee verhoogde hij zijn slagkracht en nam tevens het risico op ernstige verwondingen toe. Hoewel wapendracht officieel door de autoriteiten verboden was, komt het gebruik van messen geregeld voor bij deze gevechten en neemt zelfs nog toe in de 18de eeuw.

Ook werktuigen (hoofdzakelijk uit de landbouw) kunnen zware kwetsuren veroorzaken. De aanvaller was veelal gewoon dergelijke werktuigen te hanteren en kon ze bijgevolg op een behendige wijze tijdens een gevecht aanwenden.

Houten stokken kunnen voor verschillende doeleinden gebruikt worden (om gemakkelijker te gaan, om het vee voort te drijven,...), maar komen evenzeer van pas bij gevechten.

Onder de categorie varia vinden we vooral voorwerpen uit het interieur van een herberg terug, namelijk pinten en stoelen, die in een gevecht snel ter hand konden genomen worden om zodoende sterker te staan.

Het is wel opvallend dat er weinig of geen geweren werden aangewend. Slechts tweemaal wordt dit vermeld (namelijk een soldaat en een persoon die met de achterkant van een geweer

---

(113) SOLY, 'Kroeglopen in Brabant en Vlaanderen', p. 575.
COSEMANS, 'Alcoholisme en drankbestrijding in vroegere eeuwen', p. 110.

sloeg). We weten nochtans dat geweren zeer vaak bij verboden jacht werden gehanteerd. Liet de aanvaller zijn geweer gewoon thuis omdat het te veel zou opvallen? Omdat het te grote angst inboezemde bij de dorpelingen? Of omdat hij vreesde voor de dodelijke slagkracht ervan (114)?

Voor 98 van de 132 geweldsdelikten (=74,24%) hebben we enige tijdsaanduiding teruggevonden (tabel 23). Deze delikten werden sterk bepaald door het ritme van de sociale kontakten, dus door het samenzijn van een aantal personen op bepaalde plaatsen en tijdstippen. Toevalligheden speelden m.a.w. een belangrijke rol (115).

Tabel 23: Tijdsbepaling van geweldsdelikten, 1600-1799

	Brecht		Loenhout		Totaal	
Lente	19	32,20%	15	20,54%	34	25,75%
Zomer	17	28,81%	7	9,58%	24	18,18%
Herfst	5	8,47%	18	24,65%	23	17,42%
Winter	5	8,47%	12	16,43%	17	12,87%
Onbekend	13	22,03%	21	28,76%	34	25,75%
Totaal	59	100%	73	100%	132	100%

(114) MARGOT, 'La criminalité dans le baillage de Maners 1695-1750', p. 198;

"L'arme à feu n'est pas du tout adaptée au délit de violences; on ne se défend pas avec une arme à feu. Les possibilités de destruction sont telles que l'accusé n'a pas tiré, se contentant de donner des coups très violents du bout du canon dans les côtes et l'estomac de la victime."

CHAMPIN, 'La criminalité dans le baillage d'Alençon de 1715 à 1745', p. 66;

"On note une certaine réserve en ce qui concerne l'usage des armes à feu. Pourtant le fusil est très répandu dans les campagnes (...). Il ne s'agit pas, en effet, de tuer mais simplement de blesser. Le fait de se battre avec la crosse du fusil est à cet égard très symptomatique".

(115) WEISSER, 'Crime and Punishment in Early Modern Spain', p. 25.

We kunnen toch enig ritme volgens de seizoenen onderscheiden. De lente is hierbij het sterkst vertegenwoordigd. Naarmate de winter in zicht kwam, nam het aantal geweldsdelikten af. Toch lijkt het ons verkeerd deze periode volledig te laten overeenstemmen met de seizoenen, omdat er zich ook binnen de seizoenen grote verschillen manifesteren. Voor de lenteperiode is vooral mei de piekmaand (19 van de 34 gevallen). In mei vierden de jongeren uitbundig feest en ontwaakt de natuur. Het is ook de periode die aan de zware zomermaanden, wanneer heel wat werk verzet moest worden, vooraf ging. Voor het zomerseizoen is vooral begin september een piekperiode (11 van de 24 gevallen). In de maand augustus kwamen er nauwelijks delikten voor. Oktober is dan weer sterk vertegenwoordigd (15 op 23 gevallen; vooral in Loenhout). Het laatste hoogtepunt valt in begin januari tijdens de feestdagen (10 op 17 gevallen) (116). Deze delikten vielen waarschijnlijk voor het grootste deel voor 's avonds (en 's nachts). Spijtig genoeg zijn de gegevens veel te summier om er uitsluitel over te geven.

III.B.2. Profiel van de beschuldigde en het slachtoffer

Omtrent de betrokkenheid van vrouwen bij geweldsdelikten schrijft J-C. Gégot het volgende: "Les femmes sont souvent les instigatrices des querelles et elles n'hésitent pas à prêter main-forte aux hommes" (117).

Wij hebben echter bijzonder weinig vrouwen teruggevonden die bij geweldsdelikten betrokken waren (tabel 24). Hun rol bleef inderdaad beperkt tot aanstooksters van ruzies, terwijl de afhandeling van de konflikten aan de mannen werd

---

(116) MUCHEMBLEO, La violence au village, pp. 29-31 en p. 275.

(117) GEGOT, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage de Falaise', p. 126.

overgelaten. Bij een typisch vrouwelijk geweldsdelikt als kindermoord was de dienstmeid de hoofdbeschuldigde en werd haar meesteres als medeplichtige aangeklaagd (118). In twee gevallen slechts namen vrouwen actief deel. Een echtpaar verzette zich met geweld tegen de inbeslagneming van hun goederen, in een wanhopige poging zo hun huishouden te redden (119). Slechts één vrouw vocht daadwerkelijk de ruzie uit; haar twee slachtoffers waren bovendien van het vrouwelijk geslacht (120).

Tabel 24; Geslacht van beschuldigen en slachtoffers bij geweldsdelikten, 1600-1799

	Beschuldigen				Slachtoffers			
	Brecht		Loenhout		Brecht		Loenhout	
	‡	‡‡	‡	‡‡	‡	‡‡	‡	‡‡
Mannelijk	29	26	52	16	30	26	53	17
Vrouwelijk	1	/	1	4	1	3	7	1
Onbepaald	/	/	/	/	/	/	1	/
Totaal	30	26	53	20	31	29	61	18

‡ = 1600-1699

‡‡ = 1700-1799

Vrouwen liepen wel tweemaal zoveel kans om als slachtoffer uit een vechtpartij te komen. De aanvaller was daarbij op twee gevallen na steeds van het mannelijk geslacht. Drie vrouwen kwamen tussen bij gevechten om hun man te verdedigen. Hun inmenging werd niet erg op prijs gesteld, want de agressor keerde zich vervolgens tegen hen (121).

(118) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3816 en 3817.

(119) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3511.

(120) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3079.

(121) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3766 en 3812.

R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1152/3.

Wanneer de vrouw expliciet het mikpunt was, werd ze niet alleen in meer of mindere mate afgetroefd, maar ook nog op een zeer vernederende manier aangepakt: haar gezicht werd bijvoorbeeld "beseyckt", ze werd voor "hoere" uitgescholden of men gaf haar het aanzien van een vrouw van lichte zeden door haar muts van haar hoofd te slaan (122). Eénmaal werd een vrouw zo hard in de buik gestampt, dat er voor het leven van haar ongebornen kind werd gevreesd (123). De hoofdmoot van de gewelddadigheden was echter een mannelijke aangelegenheid.

De geweldsdelikten komen in hoofdzaak voort uit de spanningen die binnen de gemeenschap leefden. Slechts zelden waren er niet-dorpelingen, slachtoffers of beschuldigen, bij betrokken (tabel 25). Bovendien was ongeveer één derde van de vreemdelingen afkomstig uit

Tabel 25: Woonplaats van beschuldigen en slachtoffers van geweldsdelikten, 1600-1799

	Beschuldigen				Slachtoffers			
	Brecht		Loenhout		Brecht		Loenhout	
	‡	‡‡	‡	‡‡	‡	‡‡	‡	‡‡
Inwoner	28	23	49	19	30	27	55	14
Niet-inwoner	2	3	4	1	1	2	1	4
Onbekend	/	/	/	/	/	/	6	/
Totaal	30	26	53	20	31	29	61	18

‡ = 1600-1699

‡‡ = 1700-1799

(122) FARGE, 'Geweld in Parijs in de tweede helft van de 18de eeuw', p. 143; zedelijke vrouwen droegen hun haar onder hun muts; een aanval op hun kapsel was bijgevolg een aanval op hun eer.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3792 en 3771.

R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1089/17 en 1159/1.

(123) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3079.

aanpalende dorpen. De overigen kwamen van enkele dorpen verder, uitgezonderd één beschuldigde die van Geel afkomstig was en een logé uit Tilburg.

Over de burgerlijke staat van de beschuldigten en slachtoffers zijn we nauwelijks ingelicht, hoewel we dit voor de slachtoffers iets beter hebben kunnen nasporen (tabel 26). Het is opmerkelijk dat de ongehuwde personen steeds in overwicht zijn. Het gebrekkig materiaal kan natuurlijk vertekenend werken.

Tabel 26; Burgerlijke staat van beschuldigten en slachtoffers van geweldsdelikten, 1600-1799

	Beschuldigten				Slachtoffers			
	Brecht		Loenhout		Brecht		Loenhout	
	‡	‡‡	‡	‡‡	‡	‡‡	‡	‡‡
Gehuwd	2	3	9	3	4	5	10	2
Ongehuwd	5	6	14	5	9	5	21	7
Weduwe/weduwnaar	1	/	/	/	1	/	2	/
Onbekend	22	17	30	12	17	19	28	9
Totaal	30	26	53	20	31	29	61	18

‡ = 1600-1699

‡‡ = 1700-1799

Het beroep van de beschuldigten van geweldsdelikten hebben we slechts in 17 van de 129 gevallen (= 13,17%) kunnen achterhalen (124).

(124) 1 herder, 7 knechten, 1 "veelieden", 1 jonker, 1 timmerman, 1 pachter van "Collectatie van Setboecken", 3 soldaten, 1 schoenlapper, 1 dienstmaagd.

Hierbij moeten we dezelfde opmerking als bij de vermogensdelikten weerhouden: de beroepen uit de agrarische sektor worden niet vermeld, tenzij het om dienstpersoneel gaat. Bovendien kunnen we uit een beroepsvermelding weinig of geen gegevens voor het bepalen van de sociale positie opmaken. Ogenschijnlijk lijkt het alsof het merendeel van de beschuldigen niet tot de meest welstellenden behoorden. We vonden immers vooral dienstpersoneel en kleine ambachtlieden terug. Deze bewering is echter niet voldoende gefundeerd.

De beschuldigen van doodslagen werden meestal bestraft met eeuwige verbanning en konfiskatie van hun goederen. We hebben slechts voor één persoon een inventaris van het bezit teruggevonden. Jan van Riel bezat op het ogenblik van zijn verbanning een stuk grond "omtrent de vier gemeten", waarvan hem toekomt $\frac{2}{5}$ deel (min het deel van zijn zuster) en "noch twee gemeten bems", waarvan hem $\frac{2}{3}$ deel toekomt (125). Een gemet is 300 roeden. Omgerekend voor Brecht is één roede gelijk aan 0,00329017 ha (126). Hij bezat dus 1,5 ha grond en 1,3 ha weide, wat voor die regio toch een aanzienlijk eigendom betekende (127).

---

(125) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1078/5

(126) VANDEVALLE, Oude maten, gewichten en muntstelsel in Vlaanderen, Brabant en Limburg, pp. 54-55; Brecht volgt het Antwerpse stelsel.

(127) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkempeische plattelandsgemeente, p. 113; een middelgroot bedrijf = 2 à 5 ha.

Over de slachtoffers van geweldsdelikten zijn we iets beter ingelicht: van 46 van de 139 slachtoffers (= 33%) is het beroep vermeld (128).

Deze beroepen werden alleszins opgetekend wanneer het om personen ging die enig aanzien genoten, zowel in wereldlijke als geestelijke funktie's. Dit werd vermoedelijk als een bezwarende faktor aanzien (129).

Van deze personen liepen de vorsters, de lagere gezagsdragers dus, het meeste kans om in een gevecht verzeild te raken. Door het feit dat ze de uitvoerders van de richtlijnen van de schout waren, werden ze vermoedelijk het meest geviseerd (130).

Ook de herbergiers en hun familie werden viermaal als slachtoffers vermeld. In een herberg deden zich heel wat gewelddadigheden voor. Het is dan ook logisch dat zij hun eigendom tegen ruziestokers en baldadige individuen trachtten te beschermen (131).

Het dienstpersoneel kwam eveneens frekwent als slachtoffer uit een vechtpartij. Hun beroep werd zo vaak vermeld om de identifikatie van de personen te vergemakkelijken: de getuigen vermeldden steeds de meesters van het personeel, vermoedelijk omdat deze meesters hen beter bekend waren.

---

(128) Brecht:

2 knechten, 2 secretarissen, 1 kerkmeester, 1 "veirdt", 1 "drossaert",
1 timmerman, 1 notaris, 1 schaapsherder, 1 waardin, 1 "gevesen borghemeester",
1 voerman, 1 molenknecht, 1 priester, 5 vorsters en 1 herbergier.

Loenhout:

6 knechten, 2 vorsters, 1 vorster-herbergier, 1 timmerman, 1 herder,
1 pastoor, 1 "corporaal vande wagt", 1 schout, 2 dienstbodes, 1 steenhouer,
2 pachters, 2 chirurgijns, 1 "staethouder der leenen", 1 meestersaid, 1 geestelijke
en 1 onderpastoor.

(129) POULLET, Histoire du droit pénal, p. 395; "...exigeant l'application d'une peine plus sévère, ou l'adjonction de quelque chose, au supplice ordinaire (...) contre les personnes auxquelles il devait le respect...".

(130) CASTAN, 'Mentalités rurale et urbaine', p. 132.

(131) MUCHEMBLED, La violence au village, p. 40.

Wat het profiel van de overige slachtoffers betreft, kunnen we slechts gissen. Behoorden zij tot de brede middenlaag van de bevolking, tussen het dienstpersoneel en de notabelen in?

Tot slot beging de beschuldigde van geweldsdelikten bijna nooit andere delikten, tenzij ze enig verband hielden met de geweldsdelikten zelf (bijvoorbeeld niet betalen van boete, vluchtmisdrijf, geweld tegen het gezag,...). Slechts eenmaal kwam de combinatie diefstal en geweldspleging voor, waarbij de twee met elkaar geen rechtstreeks verband hielden.

III. C.) Delikten tegen de openbare orde

De categorie delikten tegen de openbare orde is zeer verscheiden (tabel 27). De delikten variëren van beledigend gedrag tegenover het officieel gezag tot het oneigenlijk gebruik van een naam of een titel. Hoger hebben we reeds onze motivatie uiteengezet waarom we onder weerspanningheid en beledigend gedrag tegenover de gezagsdragers slechts deze delikten hebben gerekend die in combinatie met andere delikten voorkomen en er rechtstreeks verband meehouden. Dit geldt eveneens wanneer de beschuldigde overduidelijk de functie en in mindere mate de persoon zelf aanviel - voor zover deze twee gescheiden kunnen worden.

Tabel 27: Delikten tegen de openbare orde, 1600-1799

	Brecht				Loenhout			
	1600-1699		1700-1799		1600-1699		1700-1799	
Weerspanningheid	8	50,00%	3	100%	16	59,25%	5	45,45%
Beledigend gedrag tov. gezagsdragers	4	25,00%	/	/	6	22,22%	5	45,45%
Openbare trouw	4	25,00%	/	/	1	3,70%	/	/
Belastingsmisdrijf	/	/	/	/	3	11,11%	1	9,09%
Militaire misdrijven	/	/	/	/	1	3,70%	/	/
Totaal	16	100%	3	100%	27	100%	11	100%

Het kwam zeer frekwent voor dat de beschuldigde een vroeger opgelopen verbod (bijvoorbeeld om hout te hakken) negeerde

of dat hij de boete en/of opgelopen proceskosten niet wou betalen (132). In dit laatste geval ging de schepenbank meestal over tot een inbeslagneming van de goederen en werd de beschuldigde daarenboven nog eens extra bestraft. De regeling kon bijgevolg zeer ongunstig uitvallen voor de beschuldigde.

Peeter Janssen moest nog een boete en de proceskosten betalen ten bedrage van 50 gulden. In totaal werden voor 110 gulden goederen in beslag genomen (= voor de intrest van de boete). Bovendien moest hij nog een extra boete van 26 gulden ophoesten en waren ook de proceskosten voor zijn rekening (133). Redenen voor het niet willen betalen van boetes en/of opgelopen proceskosten hebben we vrijwel nooit uit de bronnen kunnen achterhalen. We hebben wel het geval van een andere Peeter Janssen teruggevonden, een wever uit Loenhout, die een boete van 4 patakons verschuldigd was. Bij de inbeslagneming verzette de wever zich met de moed der wanhoop om toch maar zijn bezittingen te redden (134).

Met dit voorbeeld zijn we dan ook beland bij het actief verzet tegen het gezag; namelijk de gezagsdragers in mindere of meerdere mate belemmeren bij de uitoefening van hun ambt (135).

Jan de Wijse "...de vorster alhier uyt crachte van sijn officie gecalficieert tot het schutten van schaepen ende andere bestiaelen..." heeft de schapen van weduwe Christian Peter Joris gevonden "op sheeren moers alhier" en ze

---

(132) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1026/8, 1028/4 en 1036/5.
R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3776, 2143, 2157, 2214, 2523, 3051, 3320,
3555, 3549 en 3552.

(133) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 2523.

(134) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2214 en 2470.

(135) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 989/17, 992/1, 1056/7, 1064/3, 1065/32, 1107/2 en
1123/1.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3804, 3355, 3511, 1521, 1977, 2044, 2406,
2470, 3532 en 3818.

"...doen afgedreven om in de schutskoije te stouwen". De zoon van de weduwe echter, die de schapen aan het hoeden was, achtervolgde hem in razernij; "...ick sal u den hals breken, gij fieltien, gij dorpbederwerken, gij bloetsuygerken...". Vervolgens begint hij de vorster "...dapperlyck (...) te slaen met eene stock (...) soodaniglyck dat de vorster daermede heeft geïnfligeert eene wonde in sijn hoofd..." (136).

In een ander geval was het de schout ter ore gekomen dat Adriaen Jan Peeter Keyzers, die na het plegen van een verkrachting voortvluchtig was geworden, terug thuis was. De schout stuurde er zijn dienaren op af om hem gevangen te nemen. 's Avonds, bij het huis aangekomen, troffen deze dienaren de beschuldigde aan, gewapend met een rapier; bovendien "...door assistentie van sijnen vader moeder broeders ende susters die den voorseide dienaers sijn moeyelyck ende lastich sijn gevallen (...) hebben den deliquant uyt handen des voors. dienaers ontweidicht ende gelibeert...". Hij kon dus ontkomen (137).

Eenmaal ontsnapte een vrouw uit het huis van de vorster, waar ze "ghestelt in gijselinge" was in de ijdele hoop dat ze zo het slachtoffer en haar familie met rust zou laten gedurende het verloop van het proces (138).

Ook aan mondelinge bedreigingen en beledigingen werd zwaar getild, zeker wanneer ze in de loop van een proces in de gerechtsplaats of tijdens de vergadering van de schepenen werden geuit (139). Zo beschuldigde Peeter Aert Luycks de

---

(136) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3804.

(137) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 992/1.

(138) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3079.

(139) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 2375, 2863 en 3443.

R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 990/25.

schepen Jan Matthijs Vorsselmans dat hij leugens vertelde in de gerechtsplaats (140). Nicolaes Notelaers beklagde zich dan weer dat "...alhier geen recht gedaen te worden voor de coopliede...". Als straf voor deze onbezonnen uitspraak moest hij "...blootshoofts in openbaere vierschaere met gebonden handen godt ende de justitie vergiffenisse bidden ende voort te betaelen eene proffitaeble amende aen de Taefel des H. Geest..." (141).

Eén persoon hebben we teruggevonden die onwettig borg stond. Hij noch zijn vrouw waren immers in oorsprong afkomstig van Loenhout. Als straf moesten ze onmiddellijk uit de jurisdictie vertrekken (142).

Vier personen maten zich uit persoonlijk winstbejag een valse identiteit of titel aan (143). Twee ervan deden zich voor als eigenaar van een stuk grond of hoeve en verhuurden deze in eigen naam. Zo verhuurde Adriaen Goris "...uyt sijne naeme seker stede ende gronde van erven die Lenaert Verdyck Collecteur vande ordinariisse coninxbede..." toebehoorden .

Joseph Vander Vleuten, schepen van Heist, gaf zich uit voor "gesworen bedezetter" en begrootte op basis van de zettingsboeken de totale dorpslasten. Hij was daar echter niet voor bevoegd, daar hij geen inwoner van Brecht was.

Maar ook personen die bevoegd waren voor de inning van de diverse belastingen, waren niet altijd even zuiver op de graat (144).

---

(140) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2863.

(141) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3443.

(142) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2669.

(143) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1007/4, 1007/7, 1023/6 en 991/4.

(144) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 2216, 3234, 3027 en 3548.

Peter Lauwereyssen moest, als gewezen burgemeester van Loenhout, de dorpslasten innen. Dit deed hij ook; "...den heelen dagh heeft ront geweest het heelen dorp deur de gemeynte tot betaelinghe gemaent, en selfs van differente personen op cortinghe lastepenninghe ontfangen...". Na zijn ronde door het dorp hield hij echter de ontvangen gelden voor zich (145).

Ook de ontvanger van de kwartierslasten van Loenhout vulde zijn zakken met de gelden van de dorpingen. Vervolgens kwam er een deurwaarder bij hen aankloppen om deze belastingen op te eisen (146).

We hebben slechts één 'militair' misdrijf teruggevonden. In Meer was een troepenmacht van 300 soldaten gelogeed. Een inwoner heeft de aanvoerder ervan een som geld geschonken opdat de troepen daar niet langer zouden blijven (147).

De categorie weerspanningheid tegenover het gezag valt vaak samen met andere vormen van delikten. Dit gaat op voor 22 van de 32 delikten. Daaronder tellen we 13 typische plattelandsdelikten zoals oneigenlijk gebruik van eigendom en eenmaal een geval van verboden jacht, 6 geweldsdelikten, 1 verkrachting en 2 diefstallen.

In drie van die 22 gevallen uitte de beschuldigde zijn afkeer voor de gezagsdragers op een zeer doelgerichte manier (bijvoorbeeld door naar hun huis te gaan en in de schepenvergadering binnen te vallen); telkens had hij nog meerdere bijkomende delikten gepleegd (148).

Bij openbare trouw, belastingsmisdrijf en militaire misdrijven vonden we daarentegen weinig bijkomende delikten terug.

---

(145) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3548.

(146) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2216.

(147) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2176.

(148) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2375.

R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 991/3 en 1015/6.

Van de 58 beschuldigen waren er slechts twee van het vrouwelijk geslacht (= 3,44%). Eén vrouw trad daarbij volledig eigenmachtig op. Er komen maar 6 niet-inwoners voor. Van 19 beschuldigen kennen we het beroep (= 32,75%) (149). De aard van het delikt stemt overeen met de specifieke beroepsgegevens: belastingsmisdrijven werden hoofdzakelijk gepleegd door personen die hoge functie's bekleedden ("tiendenaar", vorster, gewezen burgemeester en schepen). Daarmee beweren we niet dat de gewone dorping geen belastingsmisdrijven beging. Hij deed dit vermoedelijk op een kleinschalig niveau (belastingontduiking), hoewel we dit niet met zekerheid kunnen stellen. Dit aspect valt immers buiten het bestek van onze studie (150).

-
- (149) Brecht: 2 knechten, 2 schaapherders en 1 schepen,
Loenhout: 2 wevers, 4 schaapherders, 2 pachters, 1 "collecteur",
1 "tiendenaar", 1 vorster, 1 koopman, 1 gewezen burgemeester en 1 herbergier.
- (150) SHARPE, 'Crime and Delinquency in an Essex Parish', p. 108;
hij onderkent in zijn studie een vorm van 'witteboordkriminaliteit'.

III. D.) De politionele delikten

Uit deze categorie delikten blijkt dat op dit dorpsniveau de gezagsdragers wel degelijk de bepalingen van hogerhand uitvoerden en toezicht hielden op de morele gedragingen van de dorpelingen. Gedrag dat zowel voor de kerkelijke als wereldlijke overheid niet door de beugel kon, werd daarbij bestraft.

Deze strijd tegen allerlei aspecten van de 'volkskultuur' was niet nieuw; de geestelijkheid ging er sporadisch tegenin sinds de begindagen van het christendom, maar vanaf het einde van de 16de eeuw zagen zowel de geestelijke gezagsdragers als de wereldlijke overheid dat ze, ondanks hun uiteenlopende belangen, gebaat waren met een strakkere disciplinerings van de volksklassen. De geestelijkheid steunde de sociale politiek van de overheid en de overheid hechtte haar goedkeuring aan de pogingen van de kerk om een sterk systeem op parochiale basis uit te bouwen (151).

Vooral voor Loenhout vinden we sporen terug van dergelijke akties, die zelfs voor de 18de eeuw in absolute en vooral relatieve cijfers toenamen (tabel 28).

Echte verklaringen voor deze plotse toename bij het begin van de 18de eeuw zijn er niet. Mogelijk was het een louter persoonlijke aktie van de schout. Ook de ligging van Loenhout tegen de noordelijke grens kan een rol gespeeld hebben. Dit argument werd meer bepaald in een processtuk omtrent het eerbiedigen van de processievoorschriften aangehaald;

---

(151) SOLY, Op vrije voeten, pp. 63-66.

"...alles tot publijcque gespraecke ende groot schandael vande andere ghemeijntenaeren ende d'omliggende dorpen principalyck bij die vande guisen (...) ende kettters daer dese parochie seer nae bij gelegen is (...) ende waer door oock ghekrenckt wordt soo de autoritijt (...) vande tijdelijcken heer..." (152).

Tabel 28: Overzicht van de positionele delikten, 1600-1799

	Brecht		Loenhout		1600-1699		1700-1799	
	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799	1600-1699	1700-1799
Verboden herbergbe- oek/niet respecte- ren zondagsrust	4	80%	1	50%	2	66,66%	6	28,57%
Ongeoorloofde bijeekkomsten	/	/	1	50%	/	/	10	47,61%
Varia	1	20%	/	/	1	33,33%	5	23,80%
Totaal	5	100%	2	100%	3	100%	21	100%

Vier gevallen behandelen het niet onderhouden van het werkverbod op zon- en feestdagen. Het ging hierbij steeds om zeer openlijke inbreuken. Tweemaal reed iemand met paard en kar op en neer door het dorp om turf op te gaan halen. Een persoon voltooide met veel lawaai en timmerwerk zijn schuur en nog een ander kuiste zijn put uit voor zijn huis (153).

(152) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3508.

(153) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2047 en 2200.
R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1035/21 en 1035/26.

Waarschijnlijk kwamen dergelijke inbreuken op de zondagsrust veel frekwenter voor dan we hebben kunnen achterhalen. De dorpelingen, vooral dan de boeren en de landarbeiders, hielden meer rekening met het werk dat moest verricht worden, dan met de kerkelijke voorschriften.

Pas in 1751 werd de reglementering realistischer en stond paus Benedictus XIV toe dat op zestien van de dertig feestdagen arbeid mocht worden verricht. Tevens hoopte de kerkelijke overheid dat met deze wijziging het zondig tijdverdrijf in de herberg of elders zou afnemen (154).

Herbergbezoek was verboden op zon-en feestdagen tijdens het sermoen, de hoogmis en de vespers. Dit gold eveneens voor het organiseren van danspartijen en spelen. Dit verbod werd opgesteld op de derde provinciale synode van Mechelen. De aartshertogen Albrecht en Isabella gaven het wettelijke kracht door het uitvaardigen van een ordonnantie (155).

Zo zaten op O.L.V. Ontvangenis twee mannen tijdens de hoogmis "...drinken ende clinken ende de ingesetenen van de hoochmisse te houden...". Bovendien maakten ze lawaai gedurende de ganse plechtigheid. De pastoor was verplicht de aanwezige vorster naar buiten te sturen om de herrieschoppers te doen ophouden (156).

Herbergbezoek tijdens de misvieringen impliceert niet dat de betrokkenen niet ter kerke gingen. Ze hadden immers keuze tussen de vroeg-en hoogmis om hun zondagsplicht te vervullen. De verstokte herbergbezoekers kozen blijkbaar voor het eerste, want in de meerderheid van de gevallen (vijf maal) gebeurde het herbergbezoek tijdens de langdurige hoogmissen (157).

---

(154) CLOET, 'Het gelovige volk in de 18de eeuw', p. 399.

(155) SOLY, 'Kroeglopen in Brabant en Vlaanderen', pp. 673-674.

(156) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 992/13.

(157) CLOET, 'Het gelovige volk in de 18de eeuw', pp. 397-399.

R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3461, 3462, 3467, 3472 en 3621.

R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 992/13.

Onder de noemer ongeoorloofde bijeenkomsten brachten we bruiloften en andere feesten samen, waar "kwanselbier" werd geschonken en waar zowel gehuwde als ongehuwde personen en meisjes als jongens aanwezig waren (158).

Vanaf de laatste twee decennia van de 17de eeuw reageerde de kerk strenger tegen deze vorm van ontspanning; deze strakkere aanpak duurde voort tijdens de eerste helft van de volgende eeuw (159). In onze bronnen werd er dan ook telkens verwezen naar de Ordonnantie van 10 juli 1711 (160).

Jacob Cornelis Claesen had "...eene foye van drie ofte vier tonnen bier..." gegeven voor zijn burens die zijn stal hielpen bouwen. Tot laat in de avond dronken en dansten ongehuwde jongens en meisjes op de tonen van een "violonsse". De vader van één van de aanwezige jongemannen vond de aanklacht van de schout een aantasting van zijn ouderlijk gezag. Hij was daar aanwezig geweest en had zijn zoon goed in het oog gehouden. Naar zijn mening was er niets onfatsoenlijk voorgevallen. Hij ging tegen de schout in beroep te Antwerpen (161).

De schout en zijn aktie tegen ongeoorloofd gedrag kon toch op enige steun genieten van de dorpelingen. Sommige personen waren bereid anderen aan te brengen en te getuigen (162). Volgens de ordonnantie hadden deze 'verklikkers' recht op een derde van de vastgestelde boete (163).

-
- (158) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3597, 3598, 3624, 3625, 3632, 3634, 3635, 3638, 3693 en 3694.
R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1105/1.
(159) CLOET, 'Het gelovige volk in de 18de eeuw', p. 407.
(160) Recueil des ordonnances, 10 juli 1711.
(161) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3694.
(162) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3638.
(163) Recueil des ordonnances, 10 juli 1711.

Onder de groep varia plaatsten we onder andere het niet naleven van de processievoorschriften. Deze werden uitgevaardigd op 15 februari 1715 door de bisschop van Antwerpen en werden vervolgens door de Vrouw van Loenhout bekrachtigd. In de meeste parochies werden er jaarlijks minstens drie grote processies gehouden: op sakramentsdag, op het kerkwijdingsfeest (met jaarlijkse kermis) en op het patroonsfeest van de parochie. Deze processies waren gebedsoptochten en moesten in principe in de allergrootste devotie verlopen. Zij werden echter vaak verstoord door trommelaars, hoornblazers en fluitspelers en door het afvuren van salvo's door de schuttersgilden tot in de kerk toe (164).

In Loenhout viel dit dan ook voor; "...gedurende de solemnele processie (...) ende het omdraghen van het hoogwaardig heilig Sacrament, te doen en te laeten slaeghen hunne trommels (van de "Sinte Sebastiaens gilde") (...) als wanneer ter selven tijde die vande Colveniersgilde (schuttersgilde) oock hebben continuelijck gheschoten en hunne officier gegaen ende gereden met de hoedt op het hoofd..." (165).

Ten tijde van de Bourgondische hertogen werden de (kruis-) boogschuttersgilden gestimuleerd met de bedoeling de jongemannen een militaire vorming mee te geven. Nog tijdens de regering van de Aartshertogen kenden deze gilden nog een grote uitbreiding (166). Met de ordonnanties van 10 juli 1711 en van 8 juli 1754 werd echter verboden dat jongemannen nog lid mochten zijn of door de gilden werden toegelaten.

---

(164) CLOET, 'Het gelovige volk in de 18de eeuw', p. 403.

(165) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3508.

(166) MUCHEMBLED, La violence au village, p. 290.

Ondanks dit verbod deed Franchois Van Meir toch mee aan de jaarlijkse wedstrijd. Als hij "de papegaeye oft koninckx vogel" afschoot, zou hij immers de koning van de gilden voor één jaar worden (167).

Het enige geval van blasfemie dat we terugvonden, hebben we bij deze categorie delikten ingedeeld. Jan Meewssen had het lef om in de kerk met het beeld van Sint-Sebastiaan te spotten en om de martelaren en de kerk belachelijk te maken. Als straf moest hij naar de eerstvolgende hoogmis komen "...blootshoofds bervoets met twee wasschen keersen, elk van twee pond..." (168).

Slechts drie politionele delikten houden geen verband met de in dit hoofdstuk reeds vermelde delikten: het roken van een pijp tussen twee huizen (brandgevaar); een chirurgijn die een gewonde heeft verzorgd, maar dit niet aan de schout meldde en een vader die zijn verdronken kind had begraven zonder het lijkje aan de schout te laten zien (169).

Hoewel we niet altijd precies zijn ingelicht over de burgerlijke staat van de beschuldigten, lijkt het ons toch duidelijk dat bij deze soort delikten vooral de ongehuwde jongens en meisjes werden geïncrimineerd. We kunnen dit met zekerheid zeggen voor de processen waar de schout tegen de gemengde bijeenkomsten optrad. Voor de overige delikten hebben we de burgerlijke staat vrijwel niet kunnen nagaan (170).

---

(167) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3721 en 3722.

(168) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 992/2.

(169) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3539, 3590 en 2127.

(170) Van de 13 beschuldigten voor ongeoorloofde bijeenkomsten zijn er 9 ongehuwd

(69,23%), 1 gehuwd en 3 met niet gekende burgerlijke staat.

Op het totaal van 33 beschuldigten zijn er 10 ongehuwd (30,30%), 4 gehuwd

(12,12%) en 19 met niet gekende burgerlijke staat (57,57%).

Slechts van 2 op de 33 beschuldigen (= 6,66%) kennen we het beroep (een chirurgijn en een herbergier). Daaruit kunnen we natuurlijk geen konklusies trekken.

Van de 33 beschuldigen waren er vier van het vrouwelijk geslacht (= 12,12%), alle vier beschuldigd voor het aanwezig zijn op gemengde bijeenkomsten.

Tot slot waren alle beschuldigen uit de jurisdictie van Brecht of Loenhout afkomstig.

III.E.) De seksuele en morele delikten

Dit hoofdstuk behandelt vooral morele delikten, op drie gevallen van verkrachting na (tabel 29). Vooral voor de tweede helft van de 17de eeuw noteerden we hoge cijfers zowel in absolute als relatieve zin.

Voor we nu deze cijfers verder interpreteren, is het van belang te vermelden dat de wereldlijke rechters zich bijna nooit met zulke gevallen bezighielden, tenzij ze een publiek schandaal veroorzaakten of het geestelijk optreden haar effect miste (171).

Toch stipt M. Cloet ook aan dat de onwettige vruchtbaarheid veel hoger lag in de 17de eeuw dan in de 18de eeuw en dat dit percentage slechts vanaf 1775-1780 weer toenam. Hoewel dit slechts een deelaspect is, menen we toch dat deze bemerking een indikatieve waarde heeft. Verklaringen moeten gezocht worden in het samenspel van religieuze, kulturele en sociaal-ekonomische factoren (172). Ook de hogere huwelijksleeftijd en de verslechterde ekonomische omstandigheden in de 17de eeuw waren medebepalend. Bijgevolg was het moeilijk voor de jonge volwassenen om geduld te blijven uitoefenen, met een mogelijk levenslang celibatair leven in het vooruitzicht.

Er werden slechts drie gevallen van verkrachting gerapporteerd. Ze vielen alle voor in Brecht in de 17de eeuw. Ook andere studies vermelden de lage frekwentie van dit delikt (173). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat

---

(171) POULLET, Histoire du droit pénal, p. 432.

(172) CLOET, 'Het gelovige volk in de 18de eeuw', p. 408.

(173) GEGDT, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage de Falaise', p. 138.
MUCHEMBLED, La violence au village, p. 322.

Tabel 29: Overzicht van de seksuele en morele delikten, 1600-1799

	Brecht				Loenhout			
	1600-1699		1700-1799		1600-1699		1700-1799	
Concubinaat	4	50%	/	/	2	20%	1	100%
Overspel	1	12,50%	1	100%	8	80%	/	/
Verkrachting	3	37,50%	/	/	/	/	/	/
Totaal	8	100%	1	100%	10	100%	1	100%

de getuigenis van het slachtoffer in de meeste gevallen de enige bewijslast was (tenzij er ooggetuigen waren). Bijgevolg moest zij een onbesproken reputatie hebben, anders was de kans groot dat haar klacht niet au sérieux genomen werd. Eveneens kon haar levenswandel dan door de beschuldigde in zijn voordeel worden uitgelegd (174).

We weten met zekerheid dat in twee van de drie gevallen van verkrachting dader en slachtoffer elkaar kenden. Intimidatie van de zijde van de beschuldigde is ook niet uitgesloten in zulke kwesties; het slachtoffer durfde dan geen klacht neerleggen.

Tenslotte is het goed mogelijk dat het gezinshoofd, in plaats van een gerechtszaak aan te spannen, een persoonlijke wraakactie ondernam tegen de beschuldigde om zo de geschonden eer te herstellen. Anderzijds kon hij met de aanrander een overeenkomst bereiken en zo een schadevergoeding afdwingen (175).

Niettemin staande deze bemerkingen werd verkrachting als een zwaar vergrijp aanzien. De beschuldigde kreeg de doodstraf of werd levenslang verbannen indien hij voortvluchtig was.

(174) CHAMPIN, 'La criminalité dans le baillage d'Alençon', p.74.

(175) MUCHEMBLED, La violence au village, p. 323.

Magdalena, een veertienjarige dienstmeid, kwam vroeger terug van de heide dan verwacht, want onderweg liep ze Adriaen Jan Aes, een gehuwd man, tegen het lijf. Hij viel haar lastig en verkrachtte haar met geweld. Thuisgekomen werd ze eerst door haar meester ondervraagd: hij wilde het precieze verhaal weten, maar diende niet meteen klacht in. Vijf dagen later kwam Adriaen naar het woonhuis om Magdalena met een stok af te ranselen, zodat ze zeker met geen woord zou reppen van het voorval, vooral niet tegen zijn vrouw. De klacht werd blijkbaar pas na deze gebeurtenis neergelegd, maar de beschuldigde was ondertussen voortvluchtig geworden (176).

Weduwe Christina Bocht kon wel dadelijk haar verkrachter aanklagen. De aanrander, een molenaar, had zijn molen afgesloten, hield haar met geweld binnen en verkrachtte haar. Direkt daarna diende ze klacht in (177).

Vooraf 'seksuele afwijkingen' zoals samenwonen, voorhuwelijks geslachtsgemeenschap en overspel worden in deze categorie vervolgd. Het duidelijkste bewijs voor buitenechtelijke relaties was de zwangerschap en de geboorte van een kind. Bij alle zeven gevallen van concubinaat werden er kinderen geboren, bij overspel slechts drie (33%).

Bij zes van de tien gevallen van overspel hebben we de relatie tussen 'slachtoffer' en 'beschuldigde' niet kunnen nagaan. Voor concubinaat beschikken we over de volledige gegevens. Bij de overige vier gevallen van overspel en bij drie gevallen van concubinaat ging het om een meid-meesterrelating (7 op 17 gevallen; is 41,17%).

---

(176) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1069/20,
(177) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 991/1.

Dienstmeiden waren meestal arm en afhankelijk van hun werkgevers. Werden ze door hun meester gedwongen om op zijn avances in te gaan, met het risico bij een weigering op straat gezet te worden? Of leefden ze met hun meester samen als man en vrouw in de hoop op een later huwelijk en op een verbetering van hun positie? (178). De meeste dienstmeiden waren ongehuwd; we hebben slechts één vrouw gevonden die met een soldaat was gehuwd. Hij was al twee jaar niet meer komen opdagen met het gevolg dat zij in overspel was beginnen leven met haar meester (179).

Hoe reageerden de meesters nu op de verklaringen van hun dienstmeid dat het kind door hen was verwekt?

We vonden slechts twee reacties terug, en dan nog van uiteenlopende aard. Een getrouwd meester, die ervan verdacht werd bij zijn meid een kind te hebben verwekt, ontkende dit ten stelligste. Hij voerde aan dat hij wel wist dat de vrouw geloofd werd wanneer zij onder eed bevestigde dat het zijn kind was. Hij beweerde echter dat hij haar nooit heeft aangeraakt en dat zij wel met iemand anders aan de scharrel was (180).

Jan Gabriel Hoefkens daarentegen leefde met zijn meid in zijn huis als man en vrouw. Hij verwekte bij haar een kind. Om te ontsnappen aan de kerkelijke rechtspraak, bekende hij schuld bij de schout. Bovendien betaalde hij de kosten van de bevalling "...ende haer over haere defloratie is veraccordeert...". Wat deze overeenkomst juist inhield, hebben we niet uit de bronnen kunnen afleiden (181).

---

(178) MARGOT, 'La criminalité dans le baillage de Maers 1695-1750', p. 217.

(179) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2045.

(180) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1055/26.

(181) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1075/9.

Een knecht verwekte een kind bij een (jonge) weduwe. Deze weduwe was al een paar keer door de vorster benaderd met het verzoek zo snel mogelijk te verhuizen, daar zij toch niet afkomstig was van Loenhout. Ze had daar nooit enig gevolg aan gegeven en volhardde in haar relatie met de knecht (182).

Voor een geval van concubinaat werd een zware straf geëist. Bovendien werd deze zaak ter advies voorgelegd aan een kerkelijke rechtbank. Het betreft een jongeman die bij zijn eigen nicht een kind had verwekt; het ging hier dus om bloedschande (183).

Of de voorhuwelijkse betrekkingen later gewettigd werden in de vorm van een huwelijk, hebben we bijna nooit kunnen achterhalen. Ons is slechts één geval bekend waarbij een meisje reeds zwanger was vóór haar huwelijksdatum. Het paar had wel al trouwplannen; ze waren immers al bij de pastoor te rade gegaan om een vroegere verloving van het meisje ongedaan te maken (184).

De 18 beschuldigten zijn ongeveer allemaal van het mannelijk geslacht. Slechts één vrouw werd vervolgd omdat ze tweemaal geslachtsgemeenschap met een man zou hebben gehad (185).

Hoewel de vrouw theoretisch gezien eveneens zware straffen kon oplopen voor overspel, werd de man toch zeer vaak bestraft (186).

---

(182) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3509.

(183) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 1999.

(184) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 1977.

(185) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3797.

(186) MUCHEMBLED, La violence au village, p. 328.

Dankzij de omschrijving van het delikt (concubinaat-overspel) zijn we goed ingelicht over de burgerlijke staat van de beschuldigde. In slechts één geval is deze niet nader bepaald. Zeven beschuldigten waren gehuwd, de tien overige waren ofwel zeker ongehuwd (6 maal), ofwel weduwnaar of niet gehuwd (4 maal). Van deze laatste groep was de precieze burgerlijke staat niet af te leiden, maar ze waren alleszins niet ^(meer) gehuwd.

Over het beroep zijn we slechter ingelicht; slechts voor drie op de 18 beschuldigten wordt het vermeld (187). Alle beschuldigten zijn op het moment van het proces inwoners en dit geldt ook voor de 'slachtoffers'.

'De slachtoffers' zijn op één persoon na allemaal vrouwen; eenmaal werd immers een vrouw voor overspel gedaagd. Voor 15 van de 18 'slachtoffers' hebben we gegevens over hun burgerlijke staat op het moment van het proces. Elf vrouwen waren ongehuwd en twee waren weduwe. Opvallend is dat er meer gehuwde mannen bij deze delikten betrokken waren dan gehuwde vrouwen. Slechts één vrouw was gehuwd, hoewel ze feitelijk gescheiden leefde. Haar man was immers soldaat (zie hoger). Ze ontving blijkbaar van hem geen enkele vorm van steun zodat ze haar brood als dienstmeid moest verdienen.

Begingen de gehuwde vrouwen minder vlug overspel, omdat ze afhankelijk waren van hun echtgenoot, zeker uit economisch standpunt gezien? Of konden ze hun escapades beter geheim houden voor de buitenwereld? Of werden hun zijsprongetjes binnen het huishouden geregeld (188)?

---

(187) namelijk 2 knechten en 1 mulder.

(188) CASTAN, 'La criminalité familiale dans le ressort du Parlement de Toulouse', p. 93 en 95.

III.F.) Besluit

In dit besluit laten we de krachtlijnen van de voorgaande bespreking van de diverse delikten nog eens goed uit de verf komen.

De vermogensdelikten kennen in absolute cijfers een sterke terugval, maar verhoudingsgewijs blijven ze stabiel voor Loenhout en nemen ze slechts met één vierde af voor Brecht. Toch kunnen we binnen deze categorie wel enkele belangrijke verschuivingen noteren.

De gewone diefstallen waren al in de 17de eeuw relatief laag in aantal en kenden een nog sterkere terugval in de 18de eeuw. We menen dan ook dat binnen deze categorie vooral subjektieve elementen, zoals de waarde van de gestolen goederen, de persoon die de diefstal pleegde, de relatie tussen slachtoffer en beschuldigde, ..., een rol speelden bij het al dan niet aanspannen van een gerechtelijke aktie en gedeeltelijk bepaalden of het slachtoffer de zaak op eigen houtje afhandelde (189). Bij deze diefstallen leek de voorkeur van de dorpelingen uit te gaan naar voedselwaren. Meestal ging het om gelegenhediefstallen, waarbij de dader de gestolen waar bij zijn eigen voorraad legde zodat de kans op herkenning bijzonder klein was. Het stelen van geld en gebruiksvoorwerpen viel wel sneller op. Bij dergelijke diefstallen waren deze personen vermoedelijk niet afkomstig van het dorp zelf ofwel kenden ze manieren om het gestolen goed zo snel mogelijk weg te werken (bijvoorbeeld via kontaktpersonen). We kunnen daar echter geen uitsluitel over geven.

---

(189) LANGBEIN, 'Albion's Fatal Flaws', pp. 102-103.

Ook binnen de plattelandsdelikten die in verhouding toenemen, stellen we enkele verschuivingen vast. Hout- en turfdiefstallen verdwenen volledig in de 18de eeuw, terwijl de schendingen van het jachtrecht veelvuldiger voor de schepenbank kwamen. Hiervoor kunnen we geen bevredigende verklaring geven. Het zou echter te simplistisch zijn om te beweren dat deze vormen van diefstal niet meer opdoken in de 18de eeuw. O. Hufton stipt hierbij aan dat het volledig verdwijnen van een bepaald delikt niet wil zeggen dat het in werkelijkheid niet meer plaatsvond, maar dat het goed mogelijk is dat de heerlijke justitie dit delikt niet meer vervolgde omdat de kosten te hoog opliepen en de boete te klein was om die te kompenseren (190). In de 18de eeuw zou de toename van de delikten tegen verboden jacht dus gedeeltelijk kunnen worden verklaard door een verhoogde controle.

Beschadiging van eigendom verdwijnt voor Loenhout in de 18de eeuw, maar neemt voor Brecht in absolute cijfers toe; voor het gebruik van andermans eigendom is het omgekeerde het geval. Bij deze laatste categorie verschilde, naar onze mening, de aanleiding tot deze delikten niet veel van deze bij geweldsdelikten, namelijk een uit de hand gelopen burentwist. We zijn echter te weinig ingelicht over de materiële konditie van de beschuldigde om dit met zekerheid te kunnen stellen.

Geweldsdelikten schommelen gedurende de ganse periode om en rond de 30%. Voor Brecht konstateren we een procentuele toename in de 18de eeuw, voor Loenhout een afname. We stellen weinig verschuivingen vast binnen deze categorie, tenzij dat beledigingen en bedreigingen niet meer voorkwamen in de 18de eeuw; hun frekwentie was overigens in de 17de

---

(190) HUFTON, 'Le paysan et la loi en France', p. 682.

eeuw al zeer laag.

We noteerden veertien gevallen van moord en doodslag gedurende de ganse periode voor beide dorpen. Dit betekent dat ruwweg 10% van de geweldsdelikten fataal afliepen. Toch lijken ons deze doodslagen slechts uit de hand gelopen geweldsdelikten te zijn waarbij de aanvaller niet echt de bedoeling had zijn slachtoffer te doden. We vonden dan ook maar één geval terug waar er sprake kan zijn van moord met voorbedachte rade. Toch werd bij de aanklacht niet zozeer met de intentie rekening gehouden, dan wel met de afloop (191).

Maar ook bij de gewone geweldsdelikten kon het slachtoffer ernstige verwondingen oplopen en zelfs voor de rest van zijn leven verminkt blijven (bijvoorbeeld oog verloren, hand verlamd). Immers, in de meeste gevallen was de aanvaller voorzien van een of ander voorwerp (mes, houten stok, werktuigen, voorwerpen die binnen handbereik lagen zoals een pint, een stoel,...).

Ook alcohol zal wel zijn invloed hebben gehad. We weten dat meer dan de helft van de geweldsdelikten met enige plaatsaanduiding binnenshuis voorvielen: in de herberg (aandeel neemt toe in de 18de eeuw), bij samenkomsten (feesten, kermissen, bruiloften,...) of bij het verlaten ervan. Beginnende conflicten konden als gevolg van overmatig drankgebruik aardig uit de hand lopen. Bovendien was de herberg de verzamelplaats bij uitstek van de dorpsgemeenschap; iedereen kon m.a.w. betrokken worden bij conflicten. Het aandeel van de jonge mannen was hierbij wel zeer aanzienlijk. Bovendien vochten zij regelmatig in groepsverband, wat bij gehuwde personen niet voorkwam.

---

(191) DUPONT-BOUCHAT, 'Criminalité et mentalités à Nivelles', p. 116.

De slachtoffers van geweldsdelikten waren van uiteenlopend allooi. Het is opmerkelijk dat er geregeld tegen de 'notabelen' gewelddadig werd opgetreden. Dit blijkt ook uit de delikten tegen de openbare orde, waar vooral weerspanning (al of niet met gebruik van fysiek geweld), negeren van gerechtelijke akties en beledigingen tegenover gezagsdragers de hoofdmoot uitmaken. Verder vinden we binnen deze categorie nog een vijftal personen terug die een naam of een titel misbruikten, vier belastingsdelikten, gepleegd door personen die belast waren met de inning, en één 'militair' delikt.

Uit de categorie politionele delikten leiden we af dat de gezagsdragers wel degelijk de gedragingen van de dorpelingen in het oog hielden. Alleen de intensiteit fluctueerde sterk: voor Loenhout stelden we een piek vast voor de 18de eeuw, die vooral werd veroorzaakt door een scherper toezicht op ongeoorloofde bijeenkomsten van ongehuwde jongens en meisjes. Vooral tijdens de twee laatste decennia van de 17de eeuw en het begin van de 18de eeuw werd daar tegen gereageerd. Vermoedelijk lag het eigen initiatief van de aanklager, die deze 'losbandigheid' niet dulde, vlakbij de grens met de 'kettters', aan de basis van deze toename. Voorts werd er gereageerd tegen het niet naleven van de zondagsrust; het ging hier steeds om zeer openlijke inbreuken: herbergbezoek tijdens de kerkdienst, het niet naleven van processievoorschriften, ... Slechts drie politionele delikten houden geen verband met de voorgaande bemerkingen.

Seksuele en morele delikten liggen in zeker opzicht in het verlengde van de politionele delikten; immers, slechts drie werkelijke seksuele delikten werden bestraft, de overige waren gericht tegen samenwonen, voorhuwelijks

geslachtsgemeenschap en overspel. Deze gevallen werden vooral in de 17de eeuw vervolgd. Dit fenomeen is niet gemakkelijk te verklaren; zowel met religieuze, kulturele als sociaal-ekonomische factoren moet hierbij rekening gehouden worden. De verhoogde huwelijksleeftijd omwille van de slechtere ekonomische omstandigheden speelde waarschijnlijk mee. Waar we de relatie tussen de man en vrouw nader konden bepalen, bleek het in hoofdzaak te gaan om een meid-meester-verhouding; de meid woonde immers bij de meester in, er was bijgevolg voldoende gelegenheid toe en bovendien stond zij in een zwakkere positie. Ook de hoop op een eerbaar huwelijk en een verbetering van haar maatschappelijke positie als vrouw des huizes zal wel invloed hebben gehad. Of deze huwelijkswens werd vervuld, hebben we niet kunnen afleiden. Slechts eenmaal werd later een huwelijk voltrokken, doch het betreft hier een paar dat zich reeds voordien verloofd had. Vermoedelijk werd er wel een (financiële) overeenkomst gesloten met de vrouw in kwestie om in het levensonderhoud van het verwekte kind te voorzien.

Bij het merendeel van deze delikten waren zowel slachtoffers als beschuldigen inwoners van dezelfde heerlijkheid. De meest logische verklaring is de afgelegen ligging van en het gebrekkig wegennet naar deze twee dorpen. De meeste delikten vielen voor binnen de dorpsgemeenschap, maar het komt ook zeer zelden voor dat een beschuldigde meerdere delikten op zijn kerfstok heeft, tenzij het ene delikt voortvloeyde uit het andere. De combinatie van gewelds- en vermogensdelikt is dan ook zeer uitzonderlijk.

Het overgrote deel van de beschuldigen was van het mannelijk geslacht; vrouwen liepen verhoudingsgewijs meer kans het slachtoffer te worden (in de eerste plaats bij seksuele en morele delikten, maar ook bij geweld- en vermogensdelikten), dan dat ze zelf delikten pleegden. De lage vrouwelijke kriminaliteit kan vooral verklaard worden

door het feit dat de man als gezinshoofd het meest naar buiten toe handelde; de vrouw kon haar man evenwel steunen in zijn akties of ze was op zijn minst op de hoogte. Deze sterke echtelijke band kan evenwel worden uitgebreid tot een levendig familiegevoel. We troffen immers meermaal gevallen aan waarbij het ganse gezin een lid van de familie in bescherming nam (bijvoorbeeld om zijn arrestatie te beletten) of een gezinslid de zaakjes voor een ander opknapte. Een zelfde verbondenheid vinden we terug bij de meester-knecht verhouding op enkele dissonante geluiden na. We hebben echter geen nauwe banden met de overig dorpsbewoners (bijvoorbeeld burens) aangetroffen (192).

Alle gebreken van het bronnenmateriaal en vertekeningen als gevolg van ontbrekende gegevens in acht genomen, is het onze overtuiging dat de fluktuaties in de kriminaliteit eerder te wijten zijn aan een gewijzigd vervolgingsbeleid dan aan een verandering van het reële kriminele gedrag (193).

In bepaalde periodes komen sommige delikten sterk geconcentreerd voor (bijvoorbeeld hout- en turfdiefstallen, morele en politionele delikten); in andere periodes zijn ze dan weer niet meer terug te vinden.

Wanneer we nu nog rekening houden met het 'dark number' en de diverse alternatieve wegen om konflikten buiten de schepenbank op te lossen, kunnen we besluiten dat de delikten die in onze studie voorkomen slechts een fractie (hoeveel ?) waren van wat er in werkelijkheid is voorgevallen.

---

(192) CASTAN, 'Mentalités rurales et urbaines', pp. 140-142.

(193) SPIERENBURG, 'Criminele geschiedenis - een literatuuroverzicht', p. 258.

HOOFDSTUK IV: DE BESTRAFFING

"In fact it is impossible to discuss crime during the early modern period without discussing punishment, because as sir Thomas More realised, they were two sides of the same problem. Nobody ever imagined that all criminals might be caught and punished, but the existence of punishment could at least make clear the seriousness of crime..." (1).

Hoger vermeldden we reeds de lage bestraffingsgraad: op een totaal van 426 werden er slechts 160 bestraft (= 37,55%). Dit is een zeer klein percentage van delikten waarover een eindvonnis werd geveld, zeker als we dit cijfer vergelijken met de resultaten van M. Weisser voor de Spaanse regio Montes de Toledo (1592-1690). Voor 90% van de delikten in het door hem onderzochte gebied werd een eindvonnis uitgesproken (2).

Ook A.M. Roets vindt een dergelijke hoge repressiegraad terug voor Gent in het begin van de 17de eeuw, namelijk 89%. Maar in de eerste helft van de 18de eeuw werden slechts iets meer dan de helft van de misdaden bestraft (3).

A. Margot daarentegen, schetst een totaal ander beeld: van de 704 processen die hij doornam voor de jaren 1695-1750, werden er slechts 116 afgesloten met een vonnis (= 16,4%) (4).

-
- (1) WEISSER, Crime and Punishment in Early Modern Europe, p. 22.
(2) WEISSER, 'Crime and Punishment in Early Modern Spain', p. 95.
(3) ROETS, Rudessen, dieffen ende andere crimen, p. 55.
(4) MARGOT, 'La criminalité dans le baillage de Maars', p. 221

Van de 44 processen in B. Boutelet's studie die de periode 1587-1646 omvat, werden er slechts 12 met een laatste vonnis afgesloten (= 27,27%) (5).

Uit deze lage bestraffingsgraad blijkt de inefficiënte werking van het juridisch apparaat op dit lage niveau. Toch kunnen we deze stelling beter nuanceren: de vonnissen werden immers genoteerd in vonnisboeken, die we niet volledig hebben teruggevonden. Bovendien is dan een verder onderzoek vereist naar het belang van de hogere en speciale rechtbanken waarnaar mogelijk gevallen werden doorgestuurd, omdat de materie te kompleks was, de zaak een specifieke aangelegenheid was voor die rechtbank, enz... Bovendien is het zeer goed mogelijk dat een aantal beschuldigten werden vrijgesproken bij gebrek aan bewijzen of wegens de ongegrondheid van de aanklacht, zonder dat dit expliciet werd vermeld in de processen (6).

Wanneer we nu tabel 30 bekijken, bemerken we meteen dat de geldboetes het meest gehanteerde bestraffingsmiddel zijn. De tweede belangrijkste categorie is verbanning. Lijfstraffen en andere vormen van bestraffing zijn vrijwel onbestaande. Een mogelijke verklaring zou zijn dat in een plattelandsgemeente problemen op een meer persoonlijke manier werden benaderd. De bevolking is er door de band genomen meer homogeen en er wordt meer belang gehecht aan familiebanden dan in de stedelijke centra. Bovendien kan de

---

(5) BOUTELET, 'Etude par sondage de la criminalité dans le baillage du Pont-de-l'Arche', pp. 240-242.

(6) MER, 'La procédure criminelle au XVIIIe siècle', p. 17
CASTAN, 'Justice et répression en Languedoc', pp. 272-273.
Voor Corsica; 463 beschuldigten tussen 1769 en 1777; van 21,1% werd de vervolging onderbroken; 126 werden vrijgesproken in eerste instantie.

Tabel 30: Overzicht van de bestraffing van de diverse delikten, 1600-1799

A) Brecht 1600-1699

	A		B		C		D		E		F		G	
I	6	46,15%	/	/	2	66,66%	/	/	/	/	23	29,11%	31	30,09%
II	5	38,46%	1*	100%	/	/	1	100%	/	/	35	44,30%	43	41,74%
III	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	14	17,72%	16	15,53%
IV	2	15,38%	/	/	/	/	/	/	/	/	3	3,79%	5	4,85%
V	/	/	/	/	1	33,33%	/	/	3	100%	4	5,06%	8	7,76%
VI	13	100%	1*	100%	3*	100%	1	100%	3	100%	79	100%	103**	100%

B) Brecht 1700-1799

	A		B		C		D		E		F		G	
I	8	47,05%	/	/	5*	100%	1	100%	/	/	12	66,66%	28	57,14%
II	7	41,17%	/	/	/	/	/	/	1*	100%	5	27,77%	15	30,61%
III	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	3	6,12%
IV	1	5,88%	/	/	/	/	/	/	/	/	1	5,55%	2	4,08%
V	1	5,88%	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1	2,04%
VI	17	100%	/	/	5*	100%	1	100%	1*	100%	18	100%	49**	100%

Legende

* = het vonnis omvat meerdere delikten

** = religieuze en onbepaalde delikten zijn hier niet bijgerekend

A = Geldboete

E = Andere bestraffingen

B = Doodstraf

F = Niet-bestrafte delikten

C = Verbanning

G = Totaal

D = Vrijspraak

I = Gewelddelikten

IV = Politionele delikten

II = Vermogensdelikten

V = Seksuele delikten

III = Delikten tegen de openbare orde

VI = Totaal

C) Loenhout, 1600-1699

	A		B		C		D		E		F		G	
I	17	47,22%	/	/	4*	80%	/	/	1*	16,66%	31	27,43%	56	32%
II	14*	38,88%	1	100%	1	20%	2	66,66%	2*	33,33%	57	50,44%	79	45,14%
III	1*	2,77%	/	/	/*	/	/*	/	3	50%	18	15,92%	27	15,42%
IV	2	5,55%	/	/	/	/	/	/	/	/	1	0,88%	3	1,71%
V	2*	5,55%	/	/	/	/	1	33,33%	/	/	6	5,30%	10	5,71%
VI	36*	100%	1	100%	5*	100%	3*	100%	6*	100%	113	100%	175**	100%

D) Loenhout, 1700-1799

	A		B		C		D		E		F		G	
I	2	8,69%	/	/	1	50%	1	25%	1	100%	12	25%	17	19,31%
II	3*	13,04%	/	/	1	50%	2	50%	/	/	28	58,33%	38	43,18%
III	1*	4,34%	/	/	/	/	/	/	/	/	5	10,41%	11	12,50%
IV	17*	73,91%	/	/	/	/	1	25%	/	/	2	4,16%	21	23,86%
V	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	1	2,08%	1	1,13%
VI	23*	100%	/	/	2	100%	4	100%	1	100%	48	100%	88**	100%

Legende

* = het vonnis omvat meerdere delikten
 ** = religieuze en onbepaalde delikten zijn hier niet bijgerekend

A = Geldboete
 B = Doodstraf
 C = Verbanning
 D = Vrijspraak
 E = Andere bestraffingen
 F = Niet-bestrafte delikten
 G = Totaal

I = Gewelddelikten
 II = Vermogensdelikten
 III = Delikten tegen de openbare orde
 IV = Politionele delikten
 V = Seksuele delikten
 VI = Totaal

werking van het gerecht spanningen veroorzaken in een kleine dorpsgemeenschap, zeker wanneer er straffen worden uitgesproken die niet getolereerd worden (bijvoorbeeld gevangenisstraf in voorarrest en ophanging voor stroperij) (7).

Verbanning kon zowel voor altijd als voor een bepaalde termijn zijn. De schepbank kon, normaal gezien, slechts de ban uitspreken over personen uit hun eigen ressort. Het was echter ook mogelijk de ban te doen gelden voor gans Brabant, mits de toestemming van de Raad van Brabant. Konfiskatie van goederen is het natuurlijke gevolg van de verbanning, hoewel dit uitdrukkelijk erbij moest worden vermeld.

Wanneer een ban werd uitgesproken, moest er in principe steeds bij worden vermeld welke straf de veroordeelde opliep in geval van banbreuk (8).

In negen van de vijftien gevallen wordt er in min of meer bedekte termen op gezinspeeld: "op pene (straf) vande doodt" (5x), onthoofding (2x) of galg (2x).

Ook werden praktisch alle personen levenslang verbannen, uitgezonderd een beschuldigde die verbannen werd voor een periode van 25 jaar omdat hij in iemand zijn aangezicht had gekerfd (9).

Verbanning is een zware bestraffing. De financiële gevolgen bij de inbeslagneming van goederen wogen zwaar voor de eventueel achtergebleven vrouw en kinderen. Maar vooral

---

(7) WEISSER, *'Crime and Punishment in Early Modern Spain'*, pp. 95-96.
INGRAM, *'Communities and Courts'*, pp. 116-117.
(8) POULLET, *Histoire du droit pénal*, pp. 399-400.
(9) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3818.

moest de beschuldigde zijn vertrouwde omgeving verlaten - al was het maar de heerlijkheid - en de steun van familie en kennissen missen. Als vreemdeling zou hij overal met wantrouwen worden bekeken. Bovendien ging hij een onzekere toekomst tegemoet (10).

Deze straf werd bijgevolg enkel uitgesproken bij zware misdrijven zoals doodslag (acht maal gevonnist). Gedurende de 18de eeuw werd verbanning mogelijk ook uitgesproken voor 'lichtere' geweldsdelikten, zonder dodelijke afloop, terwijl dit voor de 17de eeuw nooit voorkwam (11). Mogelijk was het slachtoffer overleden en ontbreekt de informatie, doch we menen dat dit een indicatie kan zijn voor een strenger optreden tegen dergelijke delikten

Verder werd er nog een man die een veertienjarig meisje had verkracht verbannen. Een jongeman die zijn schapen op het eigendom van de heer aan het hoeden was en zeer gewelddadig optrad tegen de vorster en ondervorster, onderging het zelfde lot (12).

Bij verbanning kon nog een bijkomende straf worden opgelegd. Een inwoner van Zundert, die 's nachts bij een inwoner van Loenhout had ingebroken, werd "...gebonden (...) aen eenen staeck den welcken sal worden opgericht op een openbaere ende publique plaetse, ende aldaer tot exempe sal blijven staen...". Vervolgens werd hij verbannen uit het hertogdom

---

(10) WEISSER, Crime and Punishment in Early Modern Europe, p. 63; verbanning werd in kleine dorpen slechts uitgesproken wanneer het welzijn van de gemeenschap werd bedreigd; het ging voornamelijk om armen zonder huis, vagebonden, prostituées, recidivisten en allen die het sociaal evenwicht in gevaar brachten.
MARGOT, 'La criminalité dans le baillage de Mamez', p. 223.
VANHEMELRIJCK, Criminaliteit in de aanvang van Brussel, pp. 562-563.

(11) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1103/8, 1123/1 en 1152/3.
R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3818.

(12) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1069/20.
R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3802.

Brabant op straffe van de galg. Als niet-inwoner van Loenhout zou een gewone verbanning uit de jurisdictie wellicht geen echte straf zijn (13).

Tot slot is het ook zo dat voortvluchtigen bij ernstige misdrijven slechts veroordeeld konden worden tot verbanning. Dit geeft ons meteen een mogelijke verklaring voor het groot aandeel dat deze vorm van bestraffing inneemt.

De doodstraf kon door de schepenbanken worden uitgesproken, maar kon door hen niet worden uitgevoerd (14). Voor de ganse periode hebben we er slechts twee teruggevonden. Het ging in beide gevallen om diefstal. Bij één beschuldigde werd de manier waarop ze moest worden uitgevoerd, bepaald, namelijk door ophanging (15).

Driemaal vonden we slechts een vage aanduiding van de straf: konfiskatie van goederen en "capitale" straf voor diefstal en het plegen van verzet bij de arrestatie (één maal); "verbeurt lijff ende goet" voor verkrachting (twee maal) (16).

"Capitale" straffen waren niet alleen die straffen die de veroordeelden van het leven beroofden of een aanzienlijke verminking of bloedvergieten als gevolg hadden, maar ook verbanning en galeistraf. Deze straffen gingen meestal gepaard met een konfiskatie van goederen (17). "Verbeurt lijff ende goet" betekent waarschijnlijk de doodstraf:

---

(13) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3810; Zundert maakte deel uit van de Verenigde Provinciën.

(14) POULLET, Histoire du droit pénal, p. 46.

(15) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3802.

R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 991/3.

(16) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 1979.

R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 991/1 en 992/1.

(17) POULLET, Histoire du droit pénal, p. 402.

"...on admettait en Brabant la maxime: "qui confisque le corps confisque le bien";..." (18). Nochtans waren twee van de drie beschuldigten voortvluchtig, zodat tegen hen geen doodstraf kon uitgesproken worden tenzij slechts symbolisch (in effigie) (19).

Slechts éénmaal werd er een lijfstraf uitgesproken. Jan Laureys had een aantal "groene eycke jonghe eesters" afgekapt en uit het bos weggehaald. Zes getuigen bevestigden deze feiten. Hij werd veroordeeld tot "publieckelijck sijn geschavotteert ende gegeselt" (20). Spijtig genoeg kunnen we niet vergelijken met andere uitspraken, maar het lijkt ons wel vreemd dat dit het enige geval van dergelijke bestraffing is. Was dit de normale straf voor zulk feit of was de beschuldigde te arm en kon hij de vervangende geldboete niet opbrengen? (21).

Een gevangenisstraf werd in principe niet aanzien als een echte bestraffing; ze had slechts tot doel de beschuldigde vast te zetten tot op het moment dat de schepenbank zich definitief kon uitspreken over het lot van de gevangene (22). Deze houding veranderde echter langzaam. Naar het einde van de Nieuwe Tijden toe werd de gevangenisstraf als een mogelijke belangrijke wijzing in de strafvordering aanzien. Dit werd vooral gebaseerd op het principe van de gelijkheid: elk misdrijf kon men laten overeenstemmen met

---

(18) POULLET, Histoire du droit pénal, p. 399.

(19) POULLET, Histoire du droit pénal, pp. 368-369.

(20) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2941.

(21) VANHEMELRIJCK, Criminaliteit in de aannie van Brussel, p. 231.

(22) POULLET, Histoire du droit pénal, p. 169.

een variabel verblijf in de gevangenis (23).

We hebben in de bronnen meerdere beschuldigen aangetroffen die in voorlopige hechtenis werden genomen. Toch vonden we één persoon die, naar onze mening, een deel van zijn straf werkelijk moest uitzitten in de gevangenis. De gevangene was in Brecht betrappt bij het stropen en had naar de vorster geschoten. Bovendien had hij dezelfde feiten al eens voordien gepleegd, zodat de instanties hem overbrachten naar het kasteel van Hoogstraten. De gevangene klaagde steen en been over de behandeling aldaar. De ongeveer zestigjarige man beweerde dat hij werd geslagen, dat hij vol bloeduitstortingen stond en dat hij werd vastgebonden in een smerig hol. Het Hof van Antwerpen besloot toch dat de beschuldigde gevangen moest blijven, maar vroeg wel hem beter te behandelen; "...te moghen bewaeren bij middel van enighe licht buyse aen sijne handen oft voeten te doen (...) worden gestelt op eene plaetse van de casteele oft gevanghenisse die behoorlijk is ende gesont..." (24).

Negen beschuldigen werden vrijgesproken. Er waren niet voldoende bewijzen voor handen, de aanklacht was ongegrond of er werden procedurefouten gemaakt (25). In enkele gevallen ging de beschuldigde in beroep bij de Raad van Brabant alwaar hij werd vrijgesproken (26). Er is ons

---

(23) WEISSER, *Crime and Punishment in Early Modern Europe*, pp. 27-28.
DUPONT-BOUCHAT, '*Criminalité et mentalités à Nivelles au XVIIIe siècle*', p. 168;
De auteur stipt aan dat in Nijvel vanaf het midden van de 18de eeuw gevangenisstraffen werden uitgesproken als uiteindelijke bestraffing. Voordien kon de duur van de gevangenisstraf in rekening worden gebracht bij de uiteindelijke bestraffing.

(24) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1107/2.

(25) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 2030, 3816 en 3799.
R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1015/8 en 1103/4.

(26) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3355, 3748 en 3508.

slechts één geval bekend waarbij de aanklager een vrijspraak betwistte en zelf het initiatief nam om op een hoger niveau verder te procederen (27).

Een gratieverzoek werd ingewilligd aan een jonge knecht die ervan beschuldigd werd met de dochter van zijn meester te hebben geslapen en haar te hebben bezwangerd. Tijdens het proces waren er namelijk een aantal procedurefouten gemaakt. Zo had het meisje na haar bevalling niet onder ede verklaard wie nu eigenlijk de vader van het kind was (28).

Onder de categorie varia vinden we twee maal een bevel tot inbeslagneming, nadat de schuldenaar niet had voldaan aan de boete en de proceskosten (29).

Verder moest een veroordeelde een publieke vernedering ondergaan. Hij moest openbaar zijn belediging aan het adres van de vorster intrekken en hem en de wereld om vergiffenis smeken. Een vrouw werd dan weer verplicht om alle beledigingen en onwaarheden die zij naar het hoofd van haar slachtoffers had geslingerd, recht te zetten. Daarna werd ze in het huis van de vorster opgesloten, om het proces in alle rust verder te laten verlopen (30).

Zulke straffen werden wel meer uitgesproken, meer bepaald wanneer de beschuldigten met de kerk, God of het gerecht hadden gespot. Daarenboven werd hen nog een geldboete opgelegd, die niet veelal nader werd bepaald (31).

Hoger vermeldden we reeds dat geldboetes het belangrijkste strafmiddel waren. Hun aantal ligt waarschijnlijk in werkelijkheid nog hoger, want we vermoeden dat er vaak

---

(27) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnr. 3413
(28) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1074/11.
(29) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 2523 en 2214.
(30) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3677 en 3079.
(31) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3699 en 3443.
R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 992/13 en 992/2.

tussen de aanklager en de beschuldigde vrijelijk een overeenkomst werd gemaakt over de te betalen boete.

We hebben immers twee gevallen aangetroffen waarbij de beschuldigde werd gesommeerd zijn boete te betalen die "in de minne" was geregeld. Eenmaal was er sprake van een 'compositieboete' die niet was voldaan. Aan dit 'compositierecht' werden natuurlijk beperkingen gesteld: het was verboden bij misdaden die de doodstraf, eeuwige verbanning of andere lichamelijke straffen vereisten. Zulke overeenkomsten brachten evenwel zeer veel misbruiken met zich mee, daar ze vrij spel lieten aan de subjektiviteit van de gerechtsdienaars. Onder de regering van Maria-Theresia werd dit 'compositierecht' sterk beknot; het was nu voortaan slechts mogelijk bij delikten die met geldboetes werden bestraft en dan alleen maar na een tussenkomst van de rechters. Bovendien kon het onmogelijk toegepast worden voor een geldboete waarvan het bedrag vastgelegd was in ordonnanties. Hetzelfde gold voor processen waar de bewijzen te zwak waren. De beschuldigde kon tevens een kwitantie eisen nadat hij de som had afgelost (32).

Het is moeilijk om enige lijn te zien in deze geldstraffen. We menen dat de rechters van een welbepaalde basisstraf vertrokken en deze dan eventueel verhoogden naargelang de omstandigheden.

Een persoon die werd betrapt op het jagen, werd normaliter veroordeeld tot een boete van 12 gulden en inlevering van zijn geweer als hij dit bij zich had (33). Het is echter logisch dan een jager die wel 21 patrijzen had neergelegd,

---

(32) PULLET, Histoire du droit pénal, p. 13, p. 252 en p. 260.

(33) R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3188, 3440 en 3515.

R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1093/8, 1096/8, 1097/1 en 1153/1.

zwaarder werd beboet. Hij moest een boete betalen van 21 en 1/2 patakon (34).

Bij het grazen van dieren op een weide waarvan de beschuldigde geen eigenaar was, bracht de schepenbank het aantal dieren in rekening. Daarbij werd natuurlijk een onderscheid gemaakt tussen een schaap (twee stuivers per dier) en een koe (twaalf stuivers per dier) (35).

De zaken liggen enigszins anders wanneer de overtreder de vorster op ernstige wijze de vorster in de uitvoering van zijn taak belemmerde. De boete liep dan al gauw op, tot bijvoorbeeld 29 gulden en 6 stuivers (36).

Zelfs een persoon die vijfmaal met zijn schapen werd betrapt, kreeg geen verzwaring van zijn straf, maar moest gewoon vijfmaal de boete betalen (37).

Het omhakken van volgroeide bomen lijkt ons meestal te worden bestraft met een boete van 24 gulden (38).

Ook de meeste overtredingen tegen de politiereglementen werden met een vastgesteld bedrag beboet: het niet respekteren van de zondagsrust 3 gulden, verboden herbergbezoek 6 gulden en gemengde bijeenkomsten 25 gulden (39).

Bij de geweldsdelikten is de precieze boete al veel moeilijker na te gaan. Hier werd immers rekening gehouden met de aard van de verwondingen, de plaats van het gebeuren,

---

(34) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2093; één patakon is 48 stuivers; 21 en een halve patakon is 51 gulden 12 stuivers.

(35) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 2154 en 2622.
R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1071/17, 1078/21 en 1101/7.

(36) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 2406.

(37) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3549
POULLET, Histoire du droit pénal, p. 394; er werd geen rekening met recidivisme gehouden tenzij de beschuldigde al een veroordeling had opgelopen.

(38) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1031/31 en 1067/24.

(39) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnrs. 3461, 3462, 3467, 3472, 3597, 3798, 3799, 3621, 3624, 3625, 3632 en 3693.
R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnrs. 1035/11 en 1035/26.

de persoon van het slachtoffer, de omstandigheden van de feiten en zelfs met de afloop ervan (40).

Bij een gewone vechtpartij, waarbij geen enkel soort wapen werd gehanteerd, werd een boete van acht gulden geëist. Oppervlakkige wonden werden beboet met tien à twaalf gulden (41).

Bij verwondingen met een voorwerp, waarbij het slachtoffer kwetsuren opliep, werd de beschuldigde veroordeeld tot het betalen van een boete van vierentwintig à vijftwintig gulden (42).

Dit zijn enkel de basisboetes. De schepenbank hield, zoals hoger vermeld, immers rekening met verzwarende omstandigheden.

Jacob Reynders bijvoorbeeld had zijn slachtoffer zo hard op het hoofd geslagen met een bierpot dat deze in stukken vloog. Vervolgens nam hij een scherf in de hand en timmerde er verschillende malen mee op het hoofd van de aangevallene. De omstaanders vreesden dat de zaak uit de hand zou lopen, trokken hem van zijn slachtoffer weg en namen de scherf af. Jacob liet het daar echter niet bij en ging met zijn blote vuist te keer. Het slachtoffer liep dan ook vijf verwondingen aan zijn hoofd op. De rechters besloten dat dergelijke agressie bestraft moest worden met een zware geldboete, namelijk 220 gulden (43).

We wezen er al eerder op dat bij geweldsdelikten niet de intentie telde, maar wel de afloop (44). Luycas Van Aert

---

(40) DUPONT-BOUCHAT, 'Criminalité et mentalités à Nivelles', pp. 166-167.

(41) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1077/2 en 1110/8.

(42) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnrs. 1071/32, 1159/2 en 1065/21.

R.A.A., D.G.A., Loenhout, procesnrs. 3777, 3779, 3792, 3794, 3795, 3796 en 3806.

(43) R.A.A., D.G.A., Brecht, procesnr. 1098/1B.

(44) MUCHEMBLEO, 'La violence au village', p. 38.

viel zijn slachtoffer aan in de keuken van de herberg en bracht hem met zijn mes ogenschijnlijk een aantal onschuldige wonden toe ; "...welcke noch ter tijt niet doodelijk en hebben bevonden maar seer toevalligh can doodelijk werden...". Het slachtoffer heeft drie weken in bed gelegen, zwevend tussen leven en dood. Na die drie weken was ter kerke gaan voor hem nog een te zware inspanning. Hoewel de beschuldigde protest aantekende, beslisten de autoriteiten hem een boete voor een dodelijke wonde te laten betalen, namelijk 630 gulden (45).

Dat de boete niet noodzakelijk overeenstemde met de graad van verwonding blijkt uit het volgende voorbeeld. De hoogste geldboete die we terugvonden, werd opgelegd voor de bedreiging van een notaris in zijn huis. De beschuldigde, zwaaiend met zijn riek, miste de notaris op een haar na. Voor deze "onbeschaamdheid" werd de aangeklaagde veroordeeld tot een boete van 1000 gulden (46).

Nog een laatste opmerking in verband met de geldboetes; zij bleven gedurende de ganse periode stabiel, althans wat hun uitdrukking in geldwaarde (guldens) betreft. We hebben dan ook deze geldboetes niet omgezet in graanprijzen, omdat, naar onze mening, zo een evolutie wordt geforceerd die er helemaal niet was.

We hebben wel twee geldboetes voor verboden jacht aangetroffen, opgelegd in het jaar 1709 en het jaar 1779, die allebei werden vastgelegd op twaalf gulden (= 240 stuivers). Vervolgens hebben we deze omgezet aan de hand van de graanprijzen op de Antwerpse markt, meer bepaald de tarweprijzen, om zo aan te tonen dat, hoewel ze gelijk bleven in guldens, deze geldboetes het ene jaar toch

---

(45) R.A.A., O.G.A., Loenhout, procesnr. 3811.

(46) R.A.A., O.G.A., Brecht, procesnr. 1066/37.

zwaarder konden doorwegen. Bovendien stipten we hoger reeds aan dat er in de Kempen weinig grote producenten waren, die op grote schaal voor de markt verbouwden. In een crisisjaar zoals het jaar 1709 er één was, hadden de boeren bijgevolg weinig financieel voordeel bij de stijgende graanprijzen (47). Immers het omgekeerde was meestal waar; de kleine, voor eigen verbruik producerende landbouwers raakten zelf in de problemen na een misoogst, zodat zij soms zelf het nodige graan moesten aankopen. Dit was natuurlijk ook het geval voor de personen die niet-agrarische beroepen uitoefenden en eveneens hun voedsel moesten aankopen (48).

In het jaar 1709 kostte een viertel tarwe (= 77 liter) 241 stuivers, terwijl deze prijs voor het jaar 1779 een stuk lager lag, namelijk 92 stuivers. Hieruit kunnen we besluiten dat de boete in 1709 zwaarder aankwam voor de armere huishoudens als gevolg van de hoge graanprijzen (49).

We sluiten dit hoofdstuk af met de vaststelling dat er geen grote verscheidenheid aan straffen bestond op dit lage echelon. Er werden vooral geldboetes opgelegd; wanneer het echter om zwaardere misdrijven ging, werd er meestal overgegaan tot de uitsluiting uit de gemeenschap, namelijk verbanning. De doodstraf werd enkel uitgesproken als bestraffing voor "ernstige" diefstallen, die met braak gepaard gingen. We kunnen daaruit konkluderen dat deze vorm van misdrijf niet werd getolereerd binnen de gemeenschap. Gewelddelikten werden duidelijk niet zo zwaar bestraft; voor verwondingen, waaraan het slachtoffer soms blijvende letsels overhield (bijvoorbeeld hand verlamd) werd slechts

---

(47) KLEP, Groeydynamiek en stagnatie, p. 11.

(48) VAN LAER, Een microstudie van een Noorderkempische plattelandsgemeente, pp. 133-134. In Loenhout hadden op het moment van de graantelling van 1709 20,20% van de huishoudens geen graanvoorraad en 20,65% een tekort.

(49) CRAEYBECKX, 'De prijzen van granen en van brood te Antwerpen van 1608 tot 1817, pp. 504-507 en p. 510.

een boete van 24 gulden aangerekend. Ongeoorloofde bijeenkomsten van ongehuwde jongens en meisjes werden dan weer met 25 gulden beboet. Toch werd bij geweldsdelikten wel rekening gehouden met verzwarende omstandigheden, zodat de geldboete soms zeer hoog kon oplopen. Bovendien lijkt de schepenbank in de 18de eeuw scherper te reageren tegen gewelddadig gedrag en werden er verbanningsstraffen uitgesproken, zelfs voor gevallen die niet uitmondten in doodslag. We vermoeden wel dat in dit laatste geval slechts de onverbeterlijke elementen werden aangepakt.

SLOTWOORD

In eerste instantie hebben we getracht de verhouding tussen de kriminele en het totaal aantal processen te belichten. Daarbij valt het op dat beiden een terugval kenden in de 18de eeuw, de kriminele processen weliswaar in mindere mate. Ook de evolutie tussen het totaal aantal en de kriminele processen verliep niet steeds gelijkmatig. We kunnen dus aannemen dat de kriminele processen wel degelijk een autonome evolutie volgden en niet zozeer afhankelijk waren van de bewaring van de stukken.

Er is eveneens een tendens waar te nemen om de processen sneller af te sluiten. Dit ging vooral op voor Loenhout, hoewel deze evolutie gedeeltelijk viel toe te schrijven aan de toename van positionele delikten, die meestal in een korte tijdsspanne werden afgehandeld.

Door ons te baseren op het aantal akten en verklaringen van getuigen, slachtoffers en beschuldigen poogden we de omvang van de processtukken in te schatten. Het groot aantal onvoltooide processen, die vaak (+10%) al in het beginstadium meer dan vijf akten bevatten, bemoeilijkte dit enigszins. De categorie 1 t/m 5 akten bleek echter in overwicht te zijn.

Slechts bij een beperkt deel van de processtukken troffen we verklaringen aan, hoewel we kunnen aannemen dat de aanklager zich wel baseerde op de geruchten die de ronde deden, eerder dan dat het gerecht zelf op onderzoek uitging.

Betrapping op heterdaad en ondervraging van de beschuldigde bepaalde in mindere mate de bewijslast.

Bij het berekenen van de kriminele index was het opmerkelijk dat er een groot verschil bestond naar gelang de resultaten gebaseerd waren op de gekende of de bestrafte

delikten, omdat het aantal gevonniste delikten klein was. Vervolgens hebben we de delikten opgesplitst in een zestal categorieën (vermogensdelikten, geweldsdelikten, delikten tegen de openbare orde, politionele delikten, seksuele en religieuze delikten).

Het was de bedoeling na te gaan of de toename van de bestraffing voor de 18de eeuw te wijten was aan een verhoogde repressie van bepaalde delikten ofwel volledig toe te schrijven was aan een globale verhoging.

Voor Loenhout bleek vooral de efficiëntere bestraffing van politionele delikten en delikten tegen de openbare orde (waar meestal minder onderzoekswerk bij kwam kijken) een doorslaggevende rol te spelen. In Brecht, waar de bestrafte kriminaliteit in de 17de eeuw zeer laag was, kenden alle deliktengroepen een toename. We besloten eruit ons verder onderzoek enkel te baseren op de gekende kriminaliteit, die ons inziens de realiteit beter benadert.

De evolutie van de delikten verklaren, die we per tienjaarlijkse gemiddelden in een grafiek plaatsten, was de volgende stap in het onderzoek. Daarbij moesten we rekening houden met het feit dat de beperkte gegevens vertekend konden werken.

Brecht kende een lagere gekende kriminaliteit dan Loenhout, mogelijk door de lacunes in het bronnenmateriaal; ook de specifieke omstandigheden waarin deze schepenbank werkte, speelden misschien een rol. De fluktuaties in de grafiek korreleerden we met het oorlogsgebeuren: in woelige tijden viel het gerechtelijk apparaat nagenoeg stil of werkte het aan een trager tempo. Alleen voor de Spaanse Successieoorlog leek deze redenering niet op te gaan.

Een verband tussen kriminaliteit en economische omstandigheden was een tweede mogelijke verklaringsfaktor.

Loenhout en Brecht kenden grosso modo een zelfde evolutie, hoewel ze elkaar in de pieken niet volgden. Bijgevolg moesten we ons tevreden stellen met het schetsen van een algemeen beeld van de economische omstandigheden. Voor de 17de eeuw, in de literatuur steevast als ongelukseeuw bestempeld, bemerkten we een verhoogde gekende kriminaliteit, die pas rond 1730 terugviel. Tijdens het tweede en derde kwart van de 18de eeuw was er trouwens een relatieve voorspoed op het platteland.

Vermogens- en geweldsdelikten maakten afwisselend de grootste categorie uit, behalve voor Loenhout in de eerste helft van de 18de eeuw waar politionele delikten de tweede plaats innamen.

De "vol-violence"-theorie lijkt voor onze studie niet op te gaan. De geweldsdelikten namen voor Brecht gestadig een groter aandeel in; voor Loenhout was deze evolutie minder uitgesproken en werd in de eerste helft van de 18de eeuw onderbroken, daar de politionele delikten op het voorplan traden (cfr. supra). Dit kon echter evenzeer een teken zijn van verhoogde repressie.

Ook binnen de verschillende categorieën delikten waren er verschuivingen te noteren.

Bij de vermogensdelikten vielen de diefstallen sterk terug in de 18de eeuw, terwijl de zogenaamde plattelandsdelikten toenamen. Ook binnen deze laatstvermelde categorie waren er verschuivingen: hout-en turfdiefstallen verdwenen volledig in de 18de eeuw, terwijl verboden jacht een grotere plaats innam. Deze evolutie kan voor een deel verklaard worden door een gewijzigd repressiebeleid. Bij diefstallen werden er vooral voedingswaren weggenomen.

Binnen de categorie geweldsdelikten zijn er weinig opmerkelijke verschuivingen; enkel de categorie beledigingen en bedreigingen verdween in de 18de eeuw. De groep slagen en verwondingen omvat ernstige en minder ernstige gevallen. De aanvaller was echter in de meerderheid van de gevallen bewapend, zodat het slachtoffer meestal kwetsuren opliep. Soms liepen deze gewelddadigheden fataal af: het slachtoffer bezweek aan zijn verwondingen; de beschuldigde werd bijgevolg vervolgd voor doodslag, hoewel hij meestal niet de intentie had zijn slachtoffer te doden.

In principe kon iedereen bij deze vechtpartijen betrokken worden, daar ze voornamelijk voorvielen op openbare plaatsen (herberg, enz...) of op weg naar huis. Het aandeel van de jonge mannen is ons inziens niet te onderschatten.

Geweld tegen 'notabelen' kwam vrij frekwent voor. Wanneer deze delikten in combinatie met ander delikten voorkwamen, hebben we ze geklasseerd onder delikten tegen de openbare orde, waar zij de meerderheid van uit maakten.

Bij de groep politionele delikten werden in de 18de eeuw vooral de samenkomsten van Loenhoutse jongens en meisjes op de korrel genomen, terwijl bij de categorie seksuele en morele delikten in de eerste plaats overspel en concubinaat gevisieerd werden en dit in hoofdzaak gedurende de 17de eeuw. Verklaringen hiervoor kunnen zowel van sociaal-ekonomische, kulturele als van van religieuze aard zijn, terwijl we de toename van politionele delikten grotendeels kunnen toeschrijven aan een doelgerichte aktie van de aanklager.

Het is onze overtuiging dat globaal gezien fluktuaties van de delikten hoofdzakelijk kunnen verklaard worden door een gewijzigd repressiebeleid. Bovendien menen we dat de teruggevonden delikten slechts een fraktie zijn van wat er in werkelijkheid is voorgevallen (informeel circuit, "dark number", ...).

Tenslotte was de informatie over het profiel van de beschuldigde en het slachtoffer erg beperkt. De beschuldigten waren alleszins in hoofdzaak van het mannelijk geslacht en inwoners van de jurisdictie. Dit gaat ook op voor de slachtoffers, hoewel vrouwen verhoudingsgewijs eerder slachtoffer dan beschuldigde waren.

Bij de bestraffing werden vooral geldboetes uitgesproken. Zwaardere misdrijven (doodslag, verkrachting en diefstal met braak) werden hoofdzakelijk met verbanning bestraft, hoewel in de 18de eeuw ook verbanningen werden uitgesproken voor geweldsdelikten zonder dodelijke afloop. Enkel bij sommige diefstallen werd de doodstraf opgelegd.

Slechts eenmaal werd een lijfstraf uitgesproken. Bij geldboetes hield de rechtbank uiteraard rekening met de ernst van de zaak; ons inziens soms op zeer subjektieve wijze.

Sporen van zware lijfstraffen, verminkingen, tortuur, enz... zijn in de bronnen niet aan te treffen. Een mogelijke verklaring is dat op dit lage echelon, waar iedereen iedereen kende, problemen op een persoonlijke manier werden benaderd.

We hopen dat we met dit werk een vruchtbare bijdrage hebben geleverd tot de studie van de kriminaliteit in onze contreien gedurende het Ancien Régime.

De zeven Kwartieren van Antwerpen (17e-18e eeuw)

bron : H.COPPENS, De zeven Kwartieren van Antwerpen. Functie en werking tijdens de 17e en 18e eeuw. p.388.

BIJLAGE

BIJLAGE I: INVENTARIS VAN DE GEKENDE DELIKTEN

I) Brecht

- A = Jaar
 B = Procesnummer
 C = Beschrijving en straf
 D = Duur van het proces in dagen
 E = Aantal akten
 F = Aantal verdedigingsakten
 G = Aantal verklaringen
 H = Aantal slachtoffers
 I = Aantal getuigen
 J = Aantal beschuldigten

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1608	985/15	Geweldsdelikt/vernietiging van gewassen door schapen <straf; 60 realen?>	1	1	/	/	1	/	1
1609	986/16	stroperij <straf; 60 realen?>	867	6	2	/	1	/	1
1611	988/16	Geweldsdelikt <straf; ?>	?	1	1	/	1	/	1
1611	988/18	Diefstal van een boom <straf; ?>	284?	3	1	/	1	/	1
1612	989/17	Geweldsdelikt tov. vorster/schapen op andermans grond <straf; ?>	?	1	1	/	1	/	1
1613	990/25	Geweldsdelikt tov. sekretaris/belediging van schout en secretaris <straf; ?>	?	1	/	22	1	22	1
1614	991/1	Verkrachting <straf: "verbeurt lijf ende goet">	1	1	/	/	1	/	1
1614	991/3	Diefstal karpers/geweldsdelikt/belediging vorster <straf: de "coorde">	12	5	/	1	4	/	1
1614	991/4	Openbare orde <straf; ?>	?	1	/	/	1	/	1
1615	992/1	Verkrachting/openbare orde <straf: "verbeurt lijf ende goet">	1	1	/	/	1	/	1
1615	992/2	Blasfemie <straf; 100 realen>	1	1	/	/	/	/	1
1615	992/3	? <straf: levenslang verbannen uit Brabant>	?	1	/	/	?	/	1
1616	992/13	Openbare dronkenschap tijdens nis <straf; "dubbele pene" ?>	1?	2	/	1	/	1	2

1616	993/14	Geweldsdelikt <straf: 60 realen?>	56?	2	1	/	1	/	1
1622	1001/17	Diefstallen (11 maal) <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1622	1001/21	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1623	1002/4	Diefstal paarden/ steekpenningen <straf: ?> (oproep van getuigen voor meer bewijzen)	125?	5	1	1	1	/	1
1623	1002/14	Doodslag <straf: ?>	?	2	1	/	1	/	1
1623	1002/16	Geweldsdelikt <straf: 60 realen?>	1?	3	/	2	1	2	1
1623	1002/17	Belediging kerkmeester, schepen, collecteur/ geweldsdelikt tegen kerkmeester <straf: ?>	59?	6	/	7	3	6	2
1623	1003/11	Beplanten van openbare weg <straf: boete en terugzetten?>	54?	6	2	1	1	1	1
1623	1003/12	Openbare dronkenschap tijdens mis <straf: ?>	?	1	/	/	/	/	1
1623	1003/17	Beplanten van openbare weg <straf: 4 ponden>	23?	23	5	/	1	/	1
1627	1007/3	Diefstal berkeboom <straf: ?>	?	1	/	/	2	/	1
1627	1007/4	Openbare orde (valsheid in geschrifte) <straf: ?>	181	2	1	/	1	/	1
1627	1007/7	Openbare orde/bedreiging/poging tot afpersing <straf: boete?>	?	1	/	/	1	/	1
1628	1008/2	Afpersing door soldaten (2 maal) <straf: ?>	?	3	/	1	17?	1	1
1630	1010/7	Geweldsdelikt <straf: 60 realen?>	1?	1	1	/	1	/	1
1630	1010/8	Geweldsdelikt <straf: 60 realen?>	1?	1	1	/	1	/	1
1633	1013/8	Geweldsdelikt <straf: 60 realen?>	1?	1	1	/	1	/	1
1634	1014/17	Diefstal van koren na oogst <straf: 60 realen?>	1?	2	1	/	1	/	1
1635	1015/6	Geweldsdelikt tov. secretaris, vorster en herbergier/belediging schout en vorster <straf: ?>	?	1	/	/	5	/	1
1635	1015/8	Diefstal boekweit uit kerk <straf: vrijspraak bij gebrek aan bewijzen>	161	3	1	/	1	/	1

1635	1015/17	Bepplanten van de weg (straf: ?)	?	1	1	/	1	/	1
1636	1016/12	Snaad aan de vorster en bedreiging (straf: 8 gulden)	1	1	/	/	1	/	1
1642	1023/6	Openbare orde (valsheid in geschrifte) (straf: 60 realen?)	?	2	/	/	1	/	1
1644	1025/14	Gewelddelikt (straf: ?)	122?	4	/	1	1	1	1
1644	1025/20	Diefstal van hout/negeren van verbod (straf: 60 realen?)	1?	1	/	/	1	/	1
1645	1026/6	Schape op andermans weide (straf: ?)	?	1	/	/	1?	/	1
1645	1026/7	Schape op andermans weide (3 maal)	235?	3	/	1	3	1	4
1645	1026/8	Openbare orde (valsheid in geschrifte en niet naleven van vonnis) (straf: 60 realen?)	1?	1	/	/	1	/	1
1647	1028/4	Niet naleven van vonnis/ gebruik van weide (straf: ?)	84?	2	1	/	1	/	2
1649	1030/3	Gewelddelikt ? (straf: ?)	?	1	/	/	1	/	1
1654	1035/21	Verstoren van zondagsrust (straf: 3 gulden)	1	1	/	/	/	/	3
1654	1035/26	Verstoren van zondagsrust (straf: 3 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1655	1036/5	Diefstal van schaarhout/ niet naleven van arrest (straf: 60 realen?)	1?	2	/	/	1	/	1
1663	1044/7	Gewelddelikt tov. vrouw (straf: 60 realen?)	1?	2	1	/	1	/	1
1672	1055/12	Gewelddelikt ? (straf: ?)	?	1	/	4	?	4	1
1672	1055/26	Overspel (straf: ?)	144?	3	1	1	1	/	1
1673	1056/7	Schape op andermans erf/ schape afgenomen van vorster (straf: 60 realen?)	1?	2	1	/	2	/	1
1676	1060/40	Gewelddelikt/vernietiging van eigen- dom (straf: ?)	?	1	/	/	1	/	1
1680	1064/3	Openbare orde/ schape op weide (straf: ?)	?	1	/	2	2	/	1

1681	1065/5	Concubinaat <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1681	1065/21	Geweldsdelikt <straf: 24 gulden>	1	1	/	/	1	/	1
1681	1065/28	Doodslag <straf: verbannen uit Brecht en konfiskatie van goederen>	39	13	/	5	1	5	1
1681	1065/32	Doodslag (ongeluk met kar)/vluchtmisdrijf <straf: boete>	98	7	/	3	1	3	1
1682	1066/9	Concubinaat <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1682	1066/19	Oplichting <straf: inwoner van Vosselaar; vonnis?>	?	9	1	6	?	6	1
1682	1066/37	Geweldsdelikt tegen notaris-procureur <straf: 1000 gulden>	1	2	/	3	1	2	1
1683	1067/14	Geweldsdelikt <straf: 150 gulden>	1	1	/	/	1	/	1
1683	1067/18	Geweldsdelikt <straf: 11 gulden>	1	1	/	/	1	/	1
1683	1067/24	Diefstal van eikeboom <straf: 24 gulden>	103	2	1	/	1/	1	
1684	1068/6	Geweldsdelikt <straf: 300 gulden>	109	3	1	1	1	1	1
1685	1069/20	Verkrachting <straf: verbannen uit Brecht en konfiskatie van goederen>	168	12	/	2	1	1	1
1687	1071/17	Schape op andermans grond <straf: 11 gulden 16 stuivers>	1	2	/	1	1	1	1
1687	1071/31	Diefstal van o.a. 14 eikestronken <straf: 100 patacons>	1	1	/	/	1	/	1
1687	1071/32	Geweldsdelikt <straf: 24 gulden>	1	1	/	/	1	/	1
1690	1074/11	Concubinaat <straf: gratie bij Raad van de koning>	657	2	1	/	1	/	1
1690	1074/15	Diefstal van boom <straf: ?>	?	3	1	/	1	/	1
1691	1075/9	Concubinaat <straf: 60 realen?>	1?	1	/	/	1	/	1
1694	1078/5	Doodslag <straf: verbanning en konfiskatie van goederen ?>	?	2	/	11	1?	11	1
1694	1078/21	Schape op grond van weeskinderen <straf: 30 stuivers + nog een boete>	1	1	/	/	1	/	1
1694	1078/58	Doodslag <straf: verbanning uit Brecht en konfiskatie van goederen>	186	19	/	11	1	11	1

1702	1086/6	? "court criminel"	?	?	?	?	?	?	?
1704	1088/2	Doodslag op inwoner van Loenhout (straf: vonnis in Loenhout?)	67?	6	/	6	1	6	1
1704	1088/18	Diefstal van paard (straf: vonnis in Aarschot)	6?	6	/	4	1	4	1
1705	1089/17	Gewelddelikt tegen vrouw/vernieling van deur (straf: 50 gulden)	252	16	/	7	2	7	1
1709	1093/8	Stroperij (straf: 12 gulden + konfiskatie van geweer)	1	1	/	/	1	/	1
1710	1094/15	Stroperij (straf: 60 realen?)	3?	4	/	1	1	1	1
1712	1096/8	Stroperij (straf: 12 gulden + konfiskatie van geweer)	7	2	/	/	1	/	1
1712	1096/17	Doodslag op ontvanger van dorpslasten (straf: verbanning uit Brecht en konfiskatie van goederen)	83	24	/	9	1	9	1
1713	1097/1	Stroperij (straf: 10 gulden ?)	3	4	/	1	1	/	2
1714	1097/2	Gewelddelikt (straf: 12 gulden)	30	2	/	/	1	/	1
1714	1098/1	Gewelddelikt (straf: 220 gulden)	19	1	/	1	2	1	1
1716	1100/2	?	?	?	?	?	?	?	1
1716	1100/6	?	?	?	?	?	?	?	1
1716	1100/24	Doodslag (straf: ? (voortvluchtig))	63	11	/	/	2	/	1
1717	1101/1	Gewelddelikt (straf: ?)	?	4	/	/	1	/	1
1718	1102/7	Koeien op andermans grond (straf: 4 patacons)	18	2	/	/	1	/	1
1719	1103/1	Moord (straf: verbannen uit Brecht)	267	17	/	5	1	5	1
1719	1103/4	Gewelddelikt (straf: "niet ontvankelyckheit")	106	3	/	/	1	/	1
1719	1103/8	Doodslag (straf: verbannen uit Brecht en konfiskatie van goederen)	73	16	/	6	1	6	1
1720	1104/7	Gewelddelikten (3 maal) (straf: ?)	8?	2	/	/	3	/	1
1721	1105/1	Dronkenschap op openbare weg (straf: 2 x 60 gulden)	21	2	/	/	/	/	1

1723	1107/2	Stroperij (3 maal)/ schieten naar vorster (2 maal) <straf; gevangenisstraf>	21	5	1	/	2	/	1
1725	1109/7	Herbergbezoek en lawaai na 9 uur <straf; in beroep>	65?	4	2	/	/	/	1
1726	1110/8	Geweldsdelikt <straf; 10 gulden>	1	1	/	/	1	/	2
1726	1110/13	Geweldsdelikt door inwoner van Zoersel <straf; vonnis aldaar?>	97?	4	/	/	1	/	1
1728	1112/3	Geweldsdelikt <straf; 60 gulden>	?	3	1	/	1	/	1
1728	1112/6a	Onopzettelijke doodslag <straf; ?>	1247?	7	2	2	1	2	1
1728	1112/6b	Geweldsdelikt/huisvredebreuk <straf; 8 gulden>	4	5	1	2	2	1	1
1737	1120/2	Diefstal van koren van 4 weeskinderen <straf; vergoeden van koren + boete>	?	1	/	/	4	/	1
1745	1123/1	Geweldsdelikt/verzet tegen arrestatie <straf; verbanning en konfiskatie>	43?	3	1	/	2	/	1
1756	1133/1	Schade aan boekweit <straf; geldboete + proceskosten>	33?	2	1	/	1	/	1
1756	1133/5	?	?	?	1	?	?	?	1
1760	1136/1	Geweldsdelikt <straf; ?>	194?	7	/	/	1	/	1
1760	1136/7	Geweldsdelikt <straf; ?>	?	8	/	3	1	2	1
1767	1142/8	Geweldsdelikt (2 maal) <straf; ?>	?	2	/	/	3	/	1
1778	1152/1	Concubinaat <straf; 200 gulden, maar beroep in Brussel, schout krijgt gelijk>	3647	10	/	/	1	/	1
1778	1152/3	Geweldsdelikt (2 maal) <straf; verbanning + konfiskatie>	27	3	/	1	1	1	1
1779	1153/1	Stroperij <straf; 12 gulden>	38	5	1	1	1	1	2
1781	1155/2	Diefstal van lijnwaad, kist en loon van dienstbode <straf; "pene"?>	?	1	/	1	1	1	1
1785	1159/1	Geweldsdelikt <straf; 24 gulden>	4	4	/	/	2	/	1
1790	1163/2	Geweldsdelikt <straf; 20 gulden + proceskosten>	5	2	/	/	1	/	1
1791	1164/3	Geweldsdelikt <straf; "pene oft anende"?>	1?	1	/	/	1	/	1

II) Loenhout

A = Jaar
 B = Procesnummer
 C = Beschrijving en straf
 D = Duur van het proces in dagen
 E = Aantal akten
 F = Aantal verdedigingsakten
 G = Aantal verklaringen
 H = Aantal slachtoffers
 I = Aantal getuigen
 J = Aantal beschuldigen

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1604	3764	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1606	1429	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	1	1	/	?	/	1
1609	1484	Diefstal <straf: ?>	?	1	1	/	?	/	1
1610	1503	? <Straf: 8 gulden en 11 stuivers>	?	2	/	/	?	/	1
1610	1507	Diefstallen (9 maal) <straf: ?>	?	2	/	/	?	/	1
1611	1521	Openbare orde/vermogendsdelikt <straf: ?>	?	1	/	/	/	/	1
1611	3765	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	2	1	/	1	/	1
1611	3766	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	2	1	/	1	/	1
1612	3767	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1615	1630	Diefstal van turf <straf: ?>	?	2	/	/	1	/	1
1616	1657	Diefstal van eikenboom <straf: "capitale crime"?>	?	1	/	/	?	/	1
1617	1690	Beschadiging van "core vore" <straf: ?>	14?	2	1	/	2	/	1
1617	1709	Diefstal van "schaerhout" <straf: 60 realen?>	71	13	3	/	1	/	1
1617	1711	Beschadiging van eigendom <straf: 30 + 3 gulden>	1	1	/	/	1	/	1
1618	1729	Huisvredebreuk <straf: 60 realen?>	159	5	2	/	1	/	1
1619	1754	Schape op andermans grond <straf: ?>	?	1	1	/	1	/	1

1619	3768	Geweldsdelikt (straf: ?)	223	9	4	/	1	/	1
1619	3770	Geweldsdelikt (straf: 9 gulden)	1808	16	3	/	1	/	1
1622	3771	Geweldsdelikt tov. vrouw (straf: ?)	67?	17	3	5	1	4	1
1625	3772	Diefstal van koren (3 maal)/ van huisraad/ van erwten (straf: ?)	?	3	1	/	3?	/	1
1626	3773	Geweldsdelikt (straf: ?)	1095?	2	1	/	1	/	1
1630	1901	Geweldsdelikt (straf: ?)	?	2	/	/	1	/	1
1631	1914	Diefstal/Geweldsdelikt (straf: ?)	?	1	/	/	4	/	1
1633	1955	Beschadiging van eigendom (straf: ?)	126?	3	2	5	1	5	1
1635	1976	Bepplanten van de openbare weg (straf: 60 gulden + terugzetten)	1208	4	2	4	1	4	1
1635	1977	Concubinaat (straf: 24 gulden + proceskosten)	2274	20	3	9	1	9	1
1635	3774	Geweldsdelikt (straf: ?)	7?	4	/	/	1	/	1
1636	1979	Diefstal/vluchtwisdrijf bij arrestatie (straf: konfiskatie van goederen + "capitale" straf)	1	1	/	/	?	/	1
1639	1999	Concubinaat (straf: zware straf? + advies van kerkelijke rechtspraak)	56?	3	1	/	1	/	1
1639	2030	Omhakken van boom (straf: vrijspraak)	1887	21	3	/	1	/	1
1640	2042	Belediging van vorster (straf: 60 realen)	1?	1	/	/	1	/	1
1640	2044	Geweldsdelikt/belemmering bij uitvoering van konfiskatie (straf: ?)	17	1	/	/	1	/	1
1640	2045	Overspel (straf: ?)	34?	7	2	3	1	3	1
1640	2047	Niet naleven van de zondagrust (straf: 50 gulden)	9	2	/	/	/	/	1
1640	2052	Beschadiging van eigendom (straf: ?)	?	1	/	/	?	/	1
1641	2063	Omhakken van eikenboom (straf: ?)	491?	6	1	/	?	/	1
1641	2069	Geweldsdelikt (straf: ?)	?	2	1	/	1	/	1
1641	3776	Geweldsdelikt/openbare orde (straf: ?)	?	2	/	/	1	/	1

1641	3777	Geweldsdelikt tov. schout <straf: 25 gulden boete + 25 gulden schadevergoeding>	1	1	/	/	1	/	1
1642	2091	Omhakken van eikenboom <straf: ?>	?	6	1	/	?	?	1
1642	2088	Omhakken van eikenboom <straf: ?>	?	6	1	/	?	?	1
1642	2089	Omhakken van eikenboom <straf: ?>	?	6	1	/	?	?	1
1642	2090	Omhakken van eikenboom <straf: ?>	?	6	1	/	?	?	1
1642	2091	Omhakken van eikenboom <straf: ?>	?	6	1	/	?	?	1
1642	2092	Diefstal van turf <straf: ?>	9?	2	/	/	1	/	1
1642	2093	Stroperij <straf: 20 1/2 patacons>	72	7	2	1	1	1	1
1642	2099	Omhakken van meiboom <straf: 22 gulden>	165	3	/	/	?	/	1
1642	2100	Diefstal van turf <straf: 60 gulden>	153	3	/	/	1	/	1
1642	3775	Geweldsdelikt <straf: ?>	62	3	/	/	1	/	1
1642	3778	Geweldsdelikt <straf: ?>	1?	1	/	/	1	/	1
1643	3779	Geweldsdelikt <straf: 25 gulden>	1	1	/	/	1	/	1
1643	3780	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1644	2115	Beplanten openbare weg <straf: ?>	?	1	/	/	/	/	1
1644	2119	Overspel met dienstmeid <straf: ? + proceskosten>	723?	4	1	/	1	/	1
1645	2127	Begraven zonder toestemming bij verdacht overlijden (zelfmoord) <straf: ?>	?	1	/	/	/	/	1
1646	3781	Doodslag <straf: verbanning uit Loenhout en konfiskatie van goederen>	236	5	/	3	1	3	1
1647	2143	Geweldsdelikt/ niet naleven van kompositie <straf: 40 gulden>	?	1	/	/	1	/	1
1647	2144	Beschadiging eigendom <straf: ?>	?	1	/	/	?	/	1
1647	2145	Bewerken van betwiste grond <straf: ?>	?	2	1	/	1	/	1
1647	2146	Bewerken van betwiste grond <straf: ?>	?	2	1	/	1	/	1
1647	2151	Bedreigingen <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1647	2154	Schape op andermans grond	120	2	/	/	2?	/	1

1647	2157	Geweldsdelikt/niet betalen van boete (straf: 20 gulden + proceskosten)	?	1	/	/	1	/	1
1647	3782	Geweldsdelikt (straf: 250 gulden + proceskosten + taks)	651	12	3	7	2	6	1
1648	2172	Paard op andermans grond (2 maal) (straf: 12 gulden 10 stuivers)	1	1	/	/	?	/	1
1648	2173	Paard op andermans grond laten grazen (straf: 12 gulden)	1	1	/	/	?	/	1
1648	2176	Uitkoop van troepen (straf: 500 gulden + proceskosten)	260	6	2	/	/	/	1
1648	2179	Omhakken van eikenboom (straf: 100 gulden ? + 60 realen ?)	1	2	/	/	1	/	1
1648	2180	Paard op andermans grond laten rijden (straf: 12 gulden)	1	2	/	/	?	/	1
1648	2183	Diefstal van turf (straf: 60 gulden ?)	58?	4	2	3	1	2	1
1649	3783	Geweldsdelikt (straf: 60 realen ?)	85?	4	1	/	1	/	1
1649	3784	Doodslag (straf: verbannen uit Loenhout + konfiskatie van goederen)	307	6	/	8	1	8	1
1650	2200	Niet naleven van zondagsrust (straf: 3 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1650	2205	Beschadiging van andermans grond (straf: ?)	?	1	/	/	1	/	1
1650	2214	Niet betalen van kompositieboete (straf: 4 patacons + in beslagname van goederen)	255	3	/	/	?	/	1
1650	2216	Verduisteren van belastingsgeld (straf: ?)	648?	10	2	/	?	/	1
1651	2229	Beschadiging van andermans eigendom (straf: 60 realen ?)	658?	1	/	/	?	/	1
1651	2230	Overspel (straf: schavot + geldboete)	?	1	/	/	1	/	1
1651	2231	Beschadiging van andermans eigendom (straf: ?)	98?	6	/	1	3	1	2
1654	3785	Geweldsdelikt (straf: ?)	4?	3	1	/	1	/	1
1655	3786	Doodslag (straf: verbannen uit Loenhout + konfiskatie van goederen)	151	4	/	6	1	6	1

1657	2360	Geweldsdelikt <straf: 150 patacons ?>	1?	1	/	/	1	/	1
1657	2375	Geweldsdelikt tov. vorster/ belediging van schepenen/ stroperij <straf: afhankelijk van toestand vorster>	?	2	1	/	?	/	1
1658	2406	Schape op andermans grond/ geweldsdelikt tov. vorster <straf: 29 gulden 6 stuivers 2 oort>	2499	4	/	/	1	/	1
1659	2419	Omhakken van eikenboom <straf: ?>	?	3	/	3	1	3	1
1659	3787	Geweldsdelikt <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1
1659	3788	Geweldsdelikt <straf: 30 gulden + proceskosten>	772	8	1	5	1	4	1
1659	3790	Geweldsdelikt <straf: 84 gulden + taxatie>	166	4	/	/	1	/	1
1660	2452	Diefstallen <straf: ?>	204?	4	1	/	?	/	1
1660	3789	Geweldsdelikt tov. schout <straf: ?>	?	2	/	/	1	/	1
1661	2470	Verzet bij inbeslagneming <straf: 100 gulden ?>	?	3	1	/	?	/	1
1661	2489	Afkappen berkenboom <straf: ?>	699?	15	3	2	1	2	1
1662	2523	Niet betalen van boete <straf: 100 gulden inbeslagneming + interest + 26 gulden boete + proceskosten>	153	4	/	/	1	/	1
1662	3791	Geweldsdelikt <straf: 24 gulden + taxatie>	166?	1	/	/	1	/	1
1662	3792	Geweldsdelikt <straf: 25 gulden + proceskosten + taxatie>	466	9	2	7	2	6	1
1662	3793	Geweldsdelikt <straf: 50 gulden + proceskosten + taxatie>	455	6	2	/	2	/	1
1662	3794	Geweldsdelikt <straf: 25 gulden + proceskosten>	455	7	2	/	2	/	1
1662	3795	Geweldsdelikt <straf: 25 gulden + proceskosten + taxatie>	182	5	/	5	2	3	1
1662	3796	Geweldsdelikt <straf: 25 gulden + proceskosten + taxatie>	157	3	/	/	1	/	1
1663	2546	Afkappen van schaarhout/ overtreden van een verbod <straf: ?>	?	1	/	/	1	/	1

1665	2603	? (straf: 104 gulden 2 stuivers 4 penningen)	?	1	?	?	?	?	?
1665	2622	Schape op andermans grond (straf: 5 gulden)	1	1	/	/	?	/	1
1665	3798	Overspel (2 maal) (straf: ?)	10?	4	1	/	1	/	1
1665	2654	Bepplanten openbare weg (straf: ?)	611?	5	2	/	/	/	1
1667	2669	Valse borgstelling (straf: vertrekken uit jurisdictie)	1	1	/	/	/	/	1
1667	2670	Gebruik van kerkhofmuur (straf: ?)	?	1	/	/	1	/	1
1669	2743	Overspel (straf: vrijspraak)	1117	5	2	/	1	/	1
1669	3799	Geweldsdelikt (straf: ?)	?	1	/	/	1	/	1
1670	2759	Belediging van schepen (straf: ?)	?	1	/	/	?	/	1
1670	3800	Geweldsdelikt tegen vrouw (straf: ?)	?	1	/	/	1	/	1
1671	2811	? (straf; vonnis is verdaagd)	1	?	?	?	?	?	?
1671	2863	Belediging van vierschaar (straf; vonnis is hangend)	362?	8	/	6	1	5	1
1671	3801	Geweldsdelikt (straf; 100 gulden + proceskosten)	155	4	1	/	1	/	1
1674	2941	Afkappen van "groene eyke jonghe eesters (straf; "publieckelyck sijn ge- schavotteert, gegeselt etc.")	181	3	/	6	?	6	1
1674	3802	Diefstal van paard (straf: doodstraf + konfiskatie van goederen)	49	8	/	3	1	3	1
1676	2977	Stroperij/belediging van vorster (straf: ?)	28?	2	/	/	2	/	1
1676	2980	Stroperij/belediging van vorster	28?	2	/	/	2	/	1
1676	3803	Doodslag met geweer (straf: ?)	15	15	1	15	1	15	3
1676	3804	Geweldsdelikt tov. vorster en assistent/ schape op andermans grond (straf; ver- bannen uit Loenhout)	2	3	/	4	3	2	1
1678	3027	Misbruik bij vaststellen tienden (straf: ?)	?	2	1	/	?	/	1

1679	3805	Doodslag (straf: verbannen + konfiskatie van goederen)	177	15	/	5	1	5	1
1679	3088	Gebruik van andermans grond (straf: ?)	?	1	/	/	?	/	1
1680	3051	Niet betalen van boete voor straat- schenden (straf: 100 gulden + proceskosten)	1	1	/	/	1	/	1
1680	3078	Diefstal van korenschoven (straf: ?)	135?	11	1	6	1	5	1
1680	3079	Gewelddelikten (3 maal)/ Openbare orde (straf: "in ghyse linghe gestelt", ont- snapt, dan sluiten aan handen en voeten + boete)	4376	16	/	/	2	/	1
1682	3108	Straatschenderij (4 maal) (straf: ?)	?	1	/	/	4	/	1
1685	3806	Gewelddelikt (straf: 25 gulden + proceskosten)	174	15	1	6	1	5	1
1685	3807	Gewelddelikt tov. leenboekhouder (straf: 10 gulden 2 patacons)	1187	6	1	/	1	/	1
1685	3808	Gewelddelikt (straf: ?)	?	1	/	/	1	/	1
1686	3188	Stroperij (straf: 12 gulden ?)	?	2	/	/	1	/	1
1686	3195	Stroperij op zondag (straf: 8 gulden + proceskosten + taxatie)	25	7	2	/	1	/	1
1687	3207	Diefstal van turf (straf: ?)	?	1	/	/	2	/	1
1689	3234	Bedrog bij vaststelling tienden door vorster (straf: ?)	64?	4	1	/	?	/	1
1689	3237	? (straf: voorlopig arrest(borgsteling))	?	?	?	?	?	?	?
1693	3307	Diefstal van paard (straf: ?)	?	1	/	2	1	2	1
1696	3320	Diefstal van turf/negeren verbod van schepen (straf: ?)	?	1	/	/	?	/	1
1696	3322	Straatschenderij (straf: ?)	?	2	/	/	1	/	1
1699	3344	Afkappen van groen hout (straf: ?)	?	1	/	/	?	/	2
1699	3352	Afkappen van groen hout (straf: ?)	?	2	/	/	1	/	1
1699	3355	Paard op andermans grond/ weghalen uit schutskooi (straf: niet ont- vankelijk (advies Raad van Brabant))	327	8	1	1	1	1	1

1702	3809	Geweldsdelikt <straf; ?>	?	2	/	3	1	3	1
1707	3413	Schape op andermans grond (9 maal) <straf; vrijspraak o.w.v. procedure- kwestie; schout gaat in beroep>	64	6	1	/	7	/	1
1708	3416	Geweldsdelikt <straf; ?>	?	1	/	/	1	/	1
1708	3420	Geweldsdelikt <straf; ?>	1531	2	/	/	3	/	3
1709	3440	Stroperij (2 maal) <straf: 12 gulden>	4	2	/	/	1	/	1
1709	3443	Belediging van schepen en rechtspraak <straf; blootshoofds in openbare vier- schaar vergiffenis vragen + boete be- talen aan Tafel van H, Geest>	1	1	/	/	?	/	1
1710	3810	Diefstal met braak <straf; gegeseld + verbannen uit Brabant>	1?	3	/	/	1	/	1
1711	3461	Herbergbezoek op zondag <straf: 3 gulden>	1	1	/	/	/	/	1
1711	3462	Herbergbezoek tijdens hoogmis <straf: 3 gulden>	1	1	/	/	/	/	1
1711	3467	Herbergbezoek tijdens hoogmis <straf: 3 gulden>	1	1	/	/	/	/	1
1712	3472	Herbergbezoek tijdens hoogmis <straf: 3 gulden>	1	1	/	/	/	/	1
1714	3490	Geweldsdelikt <straf; ?>	?	1	/	/	?	/	1
1715	3500	Stroperij <straf; ?>	4?	3	/	/	1	/	1
1714	3508	Processie niet volgens voorschriften van de bisschop <straf; vrijspraak (beroep in Antwerpen)>	703	6	2	/	/	/	1?
1717	3509	Concubinaat met weduwe <straf; verhuizen + plakkaat>	1	2	/	/	1	/	1
1717	3510	Diefstal van papieren <straf; ?>	?	2	/	/	1	/	1
1717	3511	Verzet tegen inbeslagneming/ gewelds- delikt <straf; ?>	?	2	/	4	?	4	1
1720	3515	Stroperij <straf: 12 gulden + inbeslag- neming van roer>	1	3	/	/	1	/	1
1720	3517	Bewerken van andermans grond <straf; ?>	?	1	/	/	1?	/	1

1723	3532	Paard op andermans grond/ geweldsdelikt tov. meier (straf: ?)	144?	2	1	/	1	/	1
1724	3533	Belediging schepenen (straf: ?)	?	4	/	2	?	/	1
1724	3539	Stroperij/ belediging schout (straf: ?)	70?	3	1	1	2	1	1
1724	3541	Belediging schout en vrouw van Loenhout/ pijp roken tussen huizen (straf: 6 gulden voor pijp + ?)	1	1	/	/	2	/	1
1724	3543	Gebruik andermans grond/ verbod overtreding (straf: ?)	?	2	/	/	1	/	1
1724	3544	Schapen op andermans grond (straf: ?)	?	1	/	1	?	2	?
1724	3811	Geweldsdelikt (straf: 200 ducaton)	207	3	1	2	1	1	1
1725	3548	Misbruik van titel om belasting op te halen (straf; advies van rechtsgeleerde)	137?	6	2	/	/	/	1
1725	3549	Schapen op andermans grond/overtreden verbod (6 maal) (straf: ?)	?	1	/	2	?	2	1
1725	3552	Schapen op andermans grond/ overtreden verbod (5 maal) (straf: 5 x 6 gulden)	49	3	1	/	?	/	1
1725	3555	Schapen op andermans grond (straf: ?)	75?	4	2	/	?	/	1
1728	3582	Stroperij (straf: ? (advies van rechtsgeleerde)	120?	1	/	/	1	/	1
1729	3590	Niet aangeven van gewonde aan schout (straf: 25 gulden)	82	3	1	/	/	/	1
1729	3812	Geweldsdelikt (straf: ?)	117?	6	1	5	1	4	1
1730	3592	Herbergbezoek op zondag en verstoren zondagsrust (straf: 4 gulden + 3 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1730	3597	Bruiloft met bier en ongehuwde personen (straf: 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1730	3598	Bruiloft met bier en ongehuwde personen (straf: 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1730	3813	Geweldsdelikt (straf: 12 gulden ?)	28?	2	/	/	1	/	1
1732	3814	Moord (straf: ?)	243?	5	/	12	1	12	1
1733	3621	Herbergbezoek tijdens hoogmis/ belediging vorstier (straf: 6 gulden)	1	1	/	/	1	/	1

1734	3624	Bijeenkomst ongehuwden; bier drinken (straf; 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1734	3625	Bijeenkomst ongehuwden; bier drinken (straf; 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1735	3632	Bijeenkomst ongehuwden; bier drinken (straf; 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1736	3634	Bijeenkomst ongehuwden; bier drinken (straf; 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1736	3635	Bijeenkomst ongehuwden; bier drinken (straf; 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1735	3638	Drinken van bier op bruiloft (straf; 2 x 50 gulden; in beroep in Antwerpen)	454?	10	1	6	/	/	2
1743	3677	Belediging vorster (straf; vergiffenis vragen)	1	1	/	/	1	/	1
1755	3693	Samenkomst ongehuwden (straf; 6 gulden)	1	2	1	/	/	/	1
1755	3694	Samenkomst ongehuwden (straf; in beroep in Antwerpen)	2085	13	2	/	/	/	1
1755	3699	Belediging onderpastoor (straf; ?)	?	1	/	/	1	/	1
1758	3815	Gewelddelikten (2 maal) (straf; ?)	609?	4	/	/	1	/	1
1758	3816	Beschuldiging van moord op pasgeborene (straf; vrijspraak (onschuldig))	374	5	/	/	/	/	1
1759	3817	Medeplichtig aan 3816 (straf; ?)	?	2	1	/	1	/	2
1771	3721	Deelneme van jongemannen in gilden (straf; 25 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1771	3722	Deelneme van jongemannen in gilden (straf; 50 gulden)	1	1	/	/	/	/	1
1772	3723	Stroperij (straf; ?)	?	1	/	/	1	/	1
1774	3726	Stroperij (straf; ?)	?	1	/	/	1	/	1
1775	3729	?	?	?	?	?	?	?	?
1775	3818	Gewelddelikt/niet verschijnen bij dagvaarding (straf; verbannen voor 25 jaar uit heerlijkheid)	166	9	/	6	1	5	1

1778	3731	Stroperij (straf; geldboete)	1	1	/	/	1	/	1
1782	3738	Stroperij (straf; ?)	?	3	1	/	1	/	1
1786	3745	Gewelddelikt (straf; ?)	?	2	/	/	1	/	1
1789	3748	Stroperij (straf; vrijspraak, maar kosten van retardatie betalen)	1809	6	/	/	1	/	1